

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞİA'DA SAHİH HADİS

Hasan YARDAK

Diyarbakır 2015

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞİA'DA SAHİH HADİS

Hasan YARDAK

Danışman
Prof. Dr. AHMET KELEŞ

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şia’da Sahih Hadis” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin.... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

....../....../.....

Öğrencinin Adı Soyadı

Hasan YARDAK

KABUL VE ONAY

Hasan YARDAK tarafından hazırlanan “Şia’da Sahih Hadis” adındaki çalışma,
24/04/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalında (varsa)
[YÜKSEK LİSANS TEZİ] olarak [oybirliği / oyçokluğu] ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. H. Musa B A G C I

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

İslam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, İslam Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

[Unvanı, Adı ve Soyadı] [(İkinci Danışman)]

[İ m z a]

Doç. Dr. Mehmet Sait TOPRAK

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

..../..../20.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi İslam tarihi boyunca İslamî fırkalar arasında sürekli çatışmalar ve kavgalar devam edegelmiştir. Bu ihtilaf ve kavgaların sebeplerini irdelediğimiz zaman, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'e bakış açılarındaki farklılığın büyük bir rol oynadığını görüyoruz. Kur'an'ın sübutu, korunmuş olması noktasında görüş farklılıkları olsa bile, hüccet oluşu noktasında ciddi bir ihtilafın olmadığını görüyoruz. Ancak sünnet konusunda aynı şeyi söylememiz mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi, hadislerin Hz. Peygamber döneminde sistemli bir şekilde yazıya geçirilmemesidir. Zamanla ashabın yeni fethedilmiş bölgelere İslam'ı tebliğ etmek üzere dağılmaları hadislerin de parçalar halinde sahabelerle beraber dağılmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan; birinci halifenin seçiminden itibaren Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları da baş göstermiş, bu görüş ayrılıkları daha çok içtihat sınırları dâhilinde kalmıştır. Ancak bu görüş ayrılıkları, Hz. Osman döneminde, Abdullah b. Sebe ve benzeri kötü niyetli insanların da menfi gayretleri ile fitnelere dönüşmüş ve bu ortamda değişik fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu fırkalardan bazıları haklı olduklarını ispatlamak için hadis uydurma yoluna gitmişlerdir.

Bu itibarla, genel anlamda bütün İslamî fırkaların ve özel olarak da konumuz olan ve İslamî fırkalar arasında sayı itibari ile ikinci sırada yerini alan Şia/İsna Aşeriyye mezhebinin sünnete bakış açısını ortaya koymalıyız. Bu mezhebin mensuplarının hüccet olarak kabul ettikleri sahih hadis ile ne kastettikleri ve onlara göre bir hadisin sıhhat ölçüsünün ne olması gerektiği de ayrıca tespit edilmelidir. Zira sünnetin/hadisın hücciyetinin kabulünden ziyade, hüccet kabul edilen hadislerin sıhhati daha büyük önem arz etmektedir. Öte yandan; bu mezhebin takipçilerinin, sünnetin hücciyetini kabul ettiklerine dair ifadelerinin ne kadar gerçeği yansıttığı ve Edille-i Şeriyyenin ikincisi olan Sünnet/Hadis hakkındaki inançlarının ne derece doğru olduğu, Kur'an ve Sünnetin genel prensipleri açısından sorgulanmalıdır.

İsna Aşeriyye Şia'sına göre sahih hadisin ne anlama geldiğinin ve sahih hadis konusunda nasıl bir anlayış benimsediğinin tespit edilebilmesi, bu çalışmanın temel amacıdır. Konumuz açısından bakir bir alanla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bunun için öncelikle ülkemiz kütüphanelerinden temin edemediğimiz önemli bazı kaynakları elde edebilmek için İran ve Irak'a gidip gelen arkadaşlarla irtibata geçip, Şia özgün hadis kaynaklarını elde etmeye çalıştık. Aynı zamanda Arap dünyasında bu alanda yazılmış çok değerli çalışmaları inceleme fırsatını elde ettik. Özellikle el-Mektebetu's-Şamile liş-Şia ve mektebetu Ehli'l-Beyt sitesinden büyük oranda istifade ettiğimi ifade etmem gerekiyor. Çünkü bu iki kaynakta Şîî hadis ve usûlu'l-hadis alanında yazılmış eski ve yeni eserlerin tamamına yakını bulmak mümkündür. Öte yandan Medine İslam Üniversitesinde okuduğum dönemlerde hacca gelen Şia âlimleriyle değişik vesilelerle tanışma ve birçok konuda tartışma fırsatı bulmuş, konuyla ilgili temel yaklaşımlarını tespit etme ve konumuzla alakalı temel kaynakların yanında çağdaş çalışmalardan da haberdar olma imkânım olmuştu. Bu nedenle Şia'ya ve dolayısıyla bu konuya yabancı olmadığımı çok rahat söyleyebilirim.

Tezimiz bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Şia kavramı, Şia fırkaları, ortaya çıkışları ve bu konudaki farklı görüşler üzerinde duracağız. Öte yandan Sahih kavramı ile Şia'da hadis ilminin doğuşu, Usulu'l-Hadis, Usulu'l-Hadis'in Şia'daki tarihçesi, İlk Şii Hadis Usulcülerini yanı sıra Ehl-i Sünnet'teki Hadis Usulüne de değineceğiz. Bu bölümde hadis taksimatı ile hadis istilahlarının ortaya çıkışını da izah etmeye çalışacağız.

Birinci bölümde,Şia'nın Sünnet/Hadisanlayışı, kabul ve ret açısından hadis çeşitleri, senedin kaynağı açısından hadis çeşitleri, hüccet olma açısından hadis çeşitleri ile temel hadis kitapları hakkında özet bilgi vermeye çalışacağız.

İkinci bölümde ise, Şia'da sahih hadis, sahih hadisin tanımı, şartları, ravilerde aranan şartlar, sahih hadisin maertebeleleri ile hadisleri tercih etme metodu ve ölçüleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Konumuzla alakalı olduğu için, hadisin sıhhatini tespit etme metodu olarak Şia'da metin tenkidi konusu hakkında bilgi vermeye çalıştık. Son olarak da, Ashabu'l-İcma', bunların tabakaları, tashîhu ma yasihhu anhum kavramı ile sahih hadisin hükmü konusu üzerinde durmaya çalıştık.

Araştırmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet BİLEN, Prof. Dr. H. Musa BAĞCI ve saygıdeğer Danışman Hocam Prof. Dr. Ahmet KELEş Bey'e teşekkürlerimi arz ederim.

Hasan YARDAK

Diyarbakır 2015

ÖZET

Araştırmamızın adı, “Şia’da Sahih Hadis” dir.

Giriş Kısımında; Şia ile sahih kelimelerinintahlili, Şia fırkaları, Usûlu'l-Hadis İlmi ve Şia'da hadis ilminin doğuşu konuları ele alınmıştır.

Birinci Bölümde; Şia'nın hadis/sünnet'e bakışı ile kabul ve ret açısından hadisler, ravi sayısı açısından hadisler, senedin kaynağı açısından hadisler, hüccet olma açısından hadis çeşitleri ve Usûlu'l-Erbaakısaca ele alınmıştır. Bu kaynaklarla ilgili yapılan değerlendirmelere yer verilmiş ve açıklamalar yapılmıştır.

İkinci Bölümde; Şia'da sahih hadis, sahih hadiste aranan şartlar, hadis râvilerinde aranan şartlar, sahih hadisin mertebeleri, hadisleri tercih etme metodu ve ölçüleri ile metin tenkidi konuları üzerinde durulmuştur.

Sonuç Bölümünde ise, araştırma neticesinde varılan sonuç ve kanaatler paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Şia, Sünnet, İmam, Usul.

ABSTRACT

The name of our research is “Sahih Hadith in Shia”.

In the introduction; the topics of analyzing of the words of Shia and Sahih, groups of Shia, the science of hadith method and the birth of the science of hadith in Shia were outlined.

In the first chapter, with the perspective of Shia to hadith and tradition, hadith in terms of acceptance and refusal, hadith in terms of the number of transmitter, hadith in terms of the source of deed, hadith in terms of evidence and Usûlu'l-Erbâa were shortly mentioned. Evaluations related to these sources were given and explanations were made.

In the second chapter, with the topic of Sahih Hadith, the conditions for Sahih Hadith conditions in Ravi of Hadith, the orders of Sahih Hadith preference method of Hadith and measurement, the topic of text criticism were emphasized.

In the result section, the conclusion of the research and convictions were shared.

Key Words

Hadith, Shia, Religious leader, Method

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
ŞİA' VE FIRKALARI	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE METODU	1
1.1.1. Kavramsal Çerçeve	4
1.1.2. Şia Firkaları	8
1.2. USÛLU'L-HÂDÎS İLMÎ	15
1.2.1. Şia'ya Göre	15
1.2.2. Ehl-i Sünnete Göre.....	16
1.3. HADİS İLMİNİN DOĞUŞU	16
1.3.1. Şia (İsna Aşeriyye/İmamiyye)'de Hadis Usûlünün Tarihçesi.....	17

I. BÖLÜM

ŞİA'DA HADİS/SÜNNET VE ÇEŞİTLERİ

1.1. ŞİA'NIN SÜNNET ANLAYIŞI	23
1.1.1. İmamların Sözü'nün Allah (c.c.) ve Rasulullah (s.a.s.)'in Sözü Gibi Sayılması.....	26

1.1.2. İmamların Rasulullah'ın (s.a.s.)'in İlmine ve Otoritesine Vâris Sayılması.....	29
1.1.3. Rika ve Tevki'ler Bahsi.....	32
1.1.4. Ahbâriyyûn ve Usûliyyun.....	33
1.2. ŞİA'DA HADİS ÇEŞİTLERİ.....	39
1.2.1. Kabul ve Red Açısından.....	44
1.2.2. Râvi Açısından.....	45
1.2.3. Senedin Kaynağı Açısından.....	54
1.2.4. Hüccet Olma Açısından.....	59

II. BÖLÜM

ŞİA'DA SAHİH HADİS

1.1. TANIMI.....	66
1.2. ŞARTLARI.....	72
1.2.1. Muttasıl Olması.....	72
1.2.2. Adâlet.....	78
1.2.3. el-İmâme.....	83
1.3. ŞİA'YA GÖRE HADİS RÂVİLERİNDE ARANAN ŞARTLAR.....	84
1.3.1. İslâm.....	85
1.3.2. Akıl.....	85
1.3.3. Bulûğ.....	86
1.3.4. İman.....	87
1.3.5. Adâlet.....	88
1.3.6. Zabt.....	91
1.4. SAHİH HADİSLERİN KISIMLARI.....	92
2. HADİSLERİ TERCİH ETME METODU VE ÖLÇÜLERİ.....	93
2.1. Hadisin Sıhhatini Tespit Etme Metodu Olarak Metin Tenkidi.....	99
2.2. Ashâbu'l-İcmâ'.....	125
2.3. Tashihu Ma Yasıhhu Anhum Kavramı.....	129
3. SAHİH HADİSİN HÜKMÜ.....	131
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	138

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	Adı geçen makale
<i>a.g.md.</i>	Adı geçen madde
<i>a.mlf.</i>	Aynı müellif
<i>a.s.</i>	Aleyhi's-Selam
<i>ATÜİFD</i>	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>AÜ</i>	Ankara Üniversitesi
<i>AÜFD</i>	Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu Aleyhi Vesellem
<i>r.a.</i>	Radiyallahu Anhu
<i>b.</i>	Bin
<i>bt.</i>	Binti
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>s.</i>	Sayfa
<i>c.c.</i>	Celle Celaluhu
<i>Çev.</i>	Çeviri
<i>DİA</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>h.</i>	Hicri
<i>h.no.</i>	Hadis numarası
<i>m.</i>	Miladî
<i>md.</i>	Madde
<i>No.</i>	Numara
<i>MEB</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
<i>Şml.</i>	Mektebetu's-Şamile
<i>Thk.</i>	Tahkik
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>Trc.</i>	Tercüme
<i>y.</i>	Yıl
<i>ts.</i>	Baskı Yılı Yok

GİRİŞ

ŞİA' VE FIRKALARI

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE METODU

Bilindiği gibi kendi içinde birçok fırkaya ayrılan Şia'nın en önemli ve günümüzde sayıca en büyüğü İmamiye İsna Aşeriyye fırkasıdır. İmamiye İsna Aşeriyye fırkası zannedildiği gibi tek bir fırkadan ibaret değildir. Bilakis çok sayıda fırkanın adıdır. Örneğin: el-Bâkiriyye, el-Câ'feriyye el-Vâkı'yye, en-Navûsiyye, el-Eftahiyye, el-İsmâiliyye el-Vâkife ve el-Mûseviyye el-Mafdaliyye fırkalarını İmamiyye çatısı altında değerlendirmek mümkündür.¹

Ancak günümüzde, bu fırkalar arasında en meşhuru ve sayıca en geniş olanı İsna Aşeriyye fırkasıdır. Bu fırka İslam ülkelerinin çoğunda varlığını sürdürmektedir. Özellikle İran ve Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde Güney Lübnan, Bahreyn'in yarısı ve Suudi Arabistan'ın doğusunda oturanların önemli bir kısmı bu fırkaya intisap edenlerden meydana gelir. Öte yandan Asya'nın güney doğu ve kuzeyinde de Şiiler vardır. Yine Afrika'nın (ساحل العاج) 'Fildişi Sahili Cumhuriyeti' ile diğer bazı Afrika ülkelerinde de Şiiler varlıklarını sürdürmektedirler.²

¹ Ömer Muhammed Abdulmunim el-Firmâvî, **Usulu'r-Rivâye İnde's-Şia' el-İmamiyye Arzun ve Nakzun**, Mektebetu'l-Îmân, Birinci Baskı, Kahire 2000, s.5.

² Firmâvî, **a.g.e.**, s.5.

Bu fırkaya bazen Câ'feriyye, bazen İsna Aşeriyye bazen de İmamiyye denmektedir.³ Bu fırkaya geneli ifade eden Şia da denilir. Genel olarak Şia denildiği vakit Câ'feriyye İsna Aşeriyye kastedilir.

Bu fırkalara İsna Aşeriyye denilmesinin sebebi ise, peş peşe gelen on iki imama inanmaları ve bu inanişî imanın esaslarından saymalarıdır.

Şia, İslam mezhepleri arasında sayı itibariyle Ehl-i Sünnet mezheplerinden sonra en büyük ikinci mezhep olarak kabul edilir. Bu mezhebe intisap edenler, Sünnilerle komşu ve yan yana yaşamaktadır. Onlar açısından dinin ikinci aslı kabul edilen Hadis ve Sünnetin ne anlama geldiğini bilmek son derece önem arz eder. Zira onların Ehl-i Sünnet'ten ayrı hadis ve usul kitapları vardır. Hatırlatmak gerekir ki, Şia, İmam Buhari, İmam Muslim Sahihleri ile diğer sünen ve hadis kitaplarını kabul etmez. Ehl-i Sünnetin hadisleri kabul şartlarından tamamen farklı şartları vardır. Bununla da yetinmeyip Resulullah (s.a.s.) vefat ederken kendilerinden razı olduğu Sahabeleri, cennetle müjdelenenleri, Şeyheyne tenkit etmede aşırıya gitmektedirler. Hatta onlar işi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ile Hz. Osman'ı tekfir etmeye dahi götürüyorlar.

Çalışmamıza esas teşkil eden Şia'nın sahih hadis anlayışının ortaya konulması çerçevesinde, biz bu çalışmamızda öncelikli olarak bir durum tespiti yapmayı amaçladık. Bu meyanda ilk olarak konuyla alakalı uygun veri ve bilgileri toplayıp işlemeye ve bunları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye gayret ettik. Bunu yaparken de özellikle mezhebin bu alandaki kendi temel kaynakları üzerinden hareket ettik ve objektif olmaya azami gayret gösterdik. Konuyu kaynaklardan kendi doğrularımızı destekleyecek bilgileri seçip öne çıkararak değil, Şia'ya mensup âlimlerin meseleyi kendi kaynaklarında nasıl ortaya koyduklarını ve uyguladıklarını esas alarak incelemeye çalıştık. Bu konuda onlara katılmadığımız hususlara, kendi değerlendirmemiz şeklinde gerekçeli olarak işaret ettik. Asıl konumuzdan sapmadan, Ehl-i Sünnet'e mensup âlimlerin değerlendirmelerine kısaca işaret etmekle yetindik.

İkinci husus olarak konuları incelerken ele alınan meselenin tarihi gelişimini, mutekaddimun ve muteahhirun dönemi şeklindeki iki farklı dönemin bu meseledeki –

³ Mustafa eş-Şeka', **İslamun Bila Mezahip**, Mektebetu Mustafa el-Halebi, Beşinci Baskı, Mısır 1977, s. 191-194.

varsa- farklı anlayışlarını dikkate alıp bunlara ilgili yerlerde işaret ettik. Mezhepler tarihi verilerinden istifade etmekle beraber, Şia'nın tarih içindeki değişim süreçlerini ve gelişimini dikkate aldık. Daha önemlisi Şia'da Ahbârî ve Usûlî ekollerin muhtelif konulardaki yaklaşımlarının bazı temel farklılıklar taşıdığı, hatta bunlar içinde de farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan her iki ekolün görüşüne yeri geldikçe işaret ettik.

Öte yandan Şia'nın imâmet ve hadis anlayışı verilmeden ve bu alandaki kaynaklara ve farklı grupların yaklaşımlarına temas etmeden konunun yeterince aydınlatılamayacağı ve eksik kalacağı mülahazasıyla, ilk bölümde değinilmesini zaruri gördüğümüz meselelere özet hâlinde temas ettik. Bu bakımdan konu, öncelikle Şia'nın hadis usulüne vâkıf olmayı ve bu temel üzerinden sahih hadis konusuna yaklaşımlarının değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çünkü Şia'da mâsum addedilen imamların dindeki merkezi rolü bilinmeden, daha açık bir ifade ile Rasulullah (s.a.s.)'in taşıdığı masumiyet vasfının ve O'nun teşrî otoritesinin, on iki imam hakkında da geçerli olduğunun kabulü meselesi ile imamın görev verdiği kimselerden olmanın ya da onun sohbet halkasında yer almanın da râvinin tevsiki için yeterli sayıldığı telakkisi dikkate alınmadan, Şia'nın sahih hadis anlayışının kriterlerini ortaya koymak zor görünmektedir. Şia'ya ait hadis kitaplarını tanımadan, sahih hadisin onlarda ne anlama geldiğini, bir hadisin sahih kabul edilebilmesi için ortaya koydukları şartların pratikteki geçerliliğini anlamak oldukça zordur. Bundan hareketle yeri geldikçe Şia hadis kaynakları hakkında özet bilgi vermeye çalıştık.

Diğer yandan “Dört Yüz Asıl” dedikleri asılların ne anlama geldiğini, imamlardan gelen rivayetlerin hüccet olma durumu ile imamların ma'sum oldukları inancı üzerinde de kısaca durmaya çalıştık.

Asıl konumuz olan Şia'da sahih hadis anlayışını ise ikinci bölümde etraflıca ele aldık. Sahih hadisin tanımı, sahih hadisin şartları, hadis ravilerinde aranan şartlar, sahih hadislerin kıstasları, Ashâbu'l-icma' kriteri, sahih hadisin hükmü ve sahih hadisi tespit etme metodu olarak muhteva (metin) tenkidi konusunu örneklerle zenginleştirmeye çalıştık. Ulaştığımız neticeleri, tespit, tenkit ve tavsiyelerimizi sonuç bölümünde kaydettik.

İmla bakımından büyük ölçüde Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan İslâm Ansiklopedi'sinin yazım kurallarına riayet ettik. Aynı şekilde çalışmamızda isimleri geçen şahsiyetlerin ölüm tarihlerini hicri/miladi şeklinde verdik. Bu konuda da daha çok Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden istifade ettim. Çoğunlukla Hz. Peygamber yerine, Rasulullah (s.a.s.) tabirini kullanmayı tercih ettim. Dipnotlarda, kitap isimlerini daha önce ismi geçmişse, adı geçen eser olarak vermeye çalıştık.

Tezimizde ismi geçen şahısların vefat tarihleri ile kitap basım tarihleri varsa hicri ve miladi olarak sadece rakamla vereceğiz. Eserde basım tarihi veya şahsın ölüm tarihi miladi takvime göre verilmişse, tarihi miladi takvime göre vereceğiz. Bu çalışmamızda, mutlak olarak Şia dediğimizde, İmamiyye İsna Aşeriyye'yi kastediyoruz.

Araştırmamızın metoduna gelince, ekseriyetle, sosyal ve insan bilimlerinin genel metotlarından olan tanımlama, karşılaştırma, anlama ve açıklama metotlarını kullandık. Birinci metodun alt çeşitlerinden olan gözlem, belgesel gözlem ve dokümantasyon (belge tarama) metoduna imkânlar dâhilinde bağlı kaldık. Karşılaştırma, anlama ve açıklama metotlarının araştırma teknikleri olan bilgi ve belgeleri tespit etme tekniklerinden yararlandık. Öte yandan bu konuda Şia'ya yöneltilen eleştirilere de işaret edeceğiz. Ehl-i Sünnet'den ayrılan yönlerine yer verdik. Bütün bunları yaparken bu alanda Sünni âlimlerin konumuzla ilgili araştırma ve tespitlerinden de istifade ettiğimizi ifade etmemiz gerekiyor.

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1.1.Şia Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

1.1.1.1.1. Sözlük Anlamı

Şia (شيعا): Sözlükte “tabi olmak, desteklemek; şayi olmak, çoğalmak” anlamlarındaki Şiya’ kökünden türeyen Şia kelimesi “tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup” manasına gelir. Müfredi Şiiyyün biçiminde kullanılır. Kişinin şiası, ona tabi olanlar ve ona yardımcı olanlardır.

Şia kelimesi müfret, müsenna ve çoğul için geldiği gibi, müzekker ve müennes içinde gelir. Çoğulu شيع و اشياع yani عنب veznindedir.⁴

Bir başka ifade ile Şia kelimesi bir fikir veya kişi etrafında toplanmayı, bir fikir veya kişiye yardım edenleri, bir fikrin, gurubun veya bir görüşün ortağı olmayı ifade eder. Bu kelimenin Arapçada birçok anlamı vardır. Ayrıca bir konu üzerinde ittifak eden kavme denir. İşleri, bir görüşleri birbirine uyanlara Şia' denir.⁵el-Ezherî'ye (ö. 370/980) göre, birbirine ittiba eden fakat aralarında fikir birliği olmayan topluluk anlamına gelir. Çünkü Yüce Allah: ان الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا “Şu dinlerini parça parça edenler var ya...”⁶buyurmaktadır. Zeccac'e (ö.311/923) göre, din ve millet anlamına gelir.⁷

Teşeyyu' (تشيع) lügat anlamı: Karşılıklı tabi olma, yardımlaşma, bir iş konusunda anlaşma, ittifak etme veya birine yandaş olmadır. Daha önce işaret ettiğimiz gibi el-Ezherî'yegöre etrafında bir araya geldikleri hususta ittifak ve söz birliği içinde olmaları şart değildir. Bu kavram aynı zamanda 'şüileşme eğilimi gösterme', 'şüileşme' şeklinde de kullanılmıştır.

İstilahî Anlamı: Rasulullah (s.a.s)'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır.⁸

Kur'an'daki Anlamı

Kur'an-ı Kerim'de bu kelime fırka fırka, grup grup, bölüm bölüm olan, benzer, kendi taraftarları, tarafını tutan anlamında kullanılır.⁹Kur'an-ı Kerim'de (شيع) “şiya” kökü biri fiil, diğerleri tekil (شيعه) “Şia” ve çoğul (اشياع ve شيع) “şiya', eşya” isim olarak

⁴Mecduddin Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadî, **el-Kamûsu'l-Muhit**, Daru'r-Rayyan ve Muessesetu er-Risale Matbaaları, İkinci Baskı, h. 1407, شاع md. s. 949; Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzak el-Hüseyni ez-Zebîdî, **Tacu'l-Arus**, Menşurat Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut شاعmd. V, 405; İbrahim Eşkenanî, **et-Teşeyyu' Neşeten ve Tetavvuran**, Birinci Baskı, Kuveyth.1399, s.10.

⁵İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Daru Sadr, Birinci Baskı, Beyrut h. 1410, شيع md. VIII, 188.

⁶En'am, 6/159.

⁷İbn Manzur, **a.g.e.**, شيع md.; Zebîdî, **a.g.e.**, شيع md.

⁸Mustafa Öz, 'Şia', **DİA**, Ankara 2010, XXXIX, 111.

⁹Ena'm, 6/59, 65, 159; el-Hicr, 15/10; el-Kasas, 28/4,15; Rum, 30/32; Sebe', 34/54; Kamer, 54/51; Saffat, 37/83.

on iki yerde sözlük anlamlarıyla geçmektedir.¹⁰ Bu anlamlar; fırka,¹¹ asker, taraftar ve yandaş,¹² ehlu'l-millet,¹³ intişar etme,¹⁴ muhtelif heva ve istekler gibi beş kısımdır.¹⁵

Sonuç olarak; şunu söyleyebiliriz: Ayetlerde geçen ‘ŞİA’ sözcüğü, Şiilerin iddia ettikleri ve yorumladıkları gibi mezhebi anlamlarıyla değil, tamamen sözlüksel ve gündelik dildeki anlamları ile kullanılmıştır.

Hadislerdeki Anlamı

Resulullah (s.a.s.)’in birçok hadis-i şerifinde de bu kelime sözlük anlamıyla geçmektedir.¹⁶ Kelime sözlük manasıyla Sünni hadis literatüründe de yer alır.¹⁷ Bu rivayetlere dipnotta işaret etmekle yetiniyoruz. Dipnotta işaret ettiğimiz rivayetlerin sıhhatleri ile ilgili problemlerden sarf-ı nazar ettik. Rivayetlerin isnad ve metin problemleri konumuzun dışındadır.

1.1.1.2. Terim Anlamı

Şia Kaynaklarında

Şia sözcüğünün, lügat anlamını verdikten sonra, şimdi de bu sözcüğün ıstılahı anlamını vermeye çalışacağız. Bunu yaparken de, Şia özgün kaynaklarından alıntılar yaparak bir sonuca varmaya çalışacağız. Şia sözcüğünün Şia kaynaklarındaki anlamını tespit ettikten sonra, Sünni kaynaklarda ne anlama geldiğine işaret edeceğiz.

¹⁰ M. Fuat Abdulbakî, **el-Mu’cemu’l-Mufehres Li Elfazi’l-Kur’an**, Daru’l-Hadis, Kahire 2001, شیع md.

¹¹ Hüseyin b. Muhammed Dameğanî, **Kamusu’l-Kur’an ve Islahu’l-Vucûhi ve’n-Nazair Fi Kur’ani’l-Kerim**, Abdulaziz Seyyidu’l-Ehl (Thk.), Daru’l-İlm, İkinci Baskı, Beyrut 1977, شیع md.; Kadı Beydavî, **Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil**, Daru’l-Hya’ et-Turas el-Arabi, Birinci Baskı, Beyrut h. 1418, I, 315; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, **el-Câmiu’ li-Ahkami’l-Kur’an**, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut h. 1408, VII, 8; Rum, 30/32; Ebulkasım Mahmut b. Amr b. Ahmed ez-Zamehşerî, **el-Keşşaf An Hakaiki Ğavamidi’t-Tenzil**, Daru’l-Kutub el-Arabî, Üçüncü Baskı, Beyrut h. 1407, III, 222; Kurtubî, **a.g.e.**, XIII, 97.

¹² Dameğanî, **a.g.e.**, شیع md.; Kasas, 28/15.

¹³ Saffat, 37/83; Dameğanî, **a.g.e.**, شیع md. ; Meryem, 19/69; Sebe’, 34/54.

¹⁴ Nur, 24/19.

¹⁵ Dameğanî, **a.g.e.**, شیع md.

¹⁶ A. J. Wensinck, **Concordance et indices de la tradition Musulmane**, Landen 1955, شیع md.

¹⁷ Ahmet b. Hanbel, **Musned**, Ahmed Şakir (Thk.), Daru’l-Hadis, Birinci Baskı, Kahire 1416, II, 219; Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahman ed-Darimî, **Sunen**, Çağrı Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 1992, ‘Salat’, 165; Ebu Davud Suleyman b. el-Aş’as es-Sicistanî el-Ezdî, **Sunen**, Daru’l-Hadis, Humus, ‘Sünnet’ 17; Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, II, 219; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar en-Nesâî, **Sunen**, Daru’l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1348, Kıyamu’l-Leyl, 2; Muhammed Hamidullah, **Mecmûatu’l-Vesaik es-Siyasiyye**, Daru’n-Nefais, Beşinci Baskı, Beyrut h.1405, s. 281, 282; Ahmet b. Ebi Yakup b. Cafer b. Vehb el-Abbasi el-Yakûbî, **Tarih-i Ya’kûbî**, Abdülemir el-Muhenna (thk), Şeriketu el-A’lemî li’l-Metbûat, Birinci Baskı, Beyrut 2010, II, 197.

Muaviye b. Vehp diyor ki, Ebu Abdillah (a.s.)’dan (ö. 148/765):

يوم يقوم الروح والملائكة صفا لا يتكلمون الا من اذن له الرحمن وقال صوابا

“Sadece Rahman’ın izin vereceği ve doğru söyleyecek kimseler konuşabilecektir.”¹⁸ Ayetin manasını sormuş, o da şöyle cevap vermiş: “Biz (İmamlar) vallahi bu işe me’zunuz ve orada da doğru konuşuruz.” Dedim ki, sana feda olayım; orada konuşurken neler konuşacaksınız? İmam şöyle söyledi: “Rabbimizi temsil ederiz, Şia’mıza şefa’at ederiz ve Rabbimiz de bizi reddetmez.”¹⁹

Şia âlimlerinden Muhammet el-Hüseyin El-Kaşifu’l-Ğita’’ (ö.1373/1953) : “Daha Rasulullah (s.a.s.) hayatta iken azımsanmayacak sayıda insan, Ali’ye bağlanmışlar, onunla özel bir ilişki kurmuşlar ve onu Rasulullah (s.a.s.)’den bir tebliğci, açıklayıcı, emirlerini tefsir eden, hükümlerinin sırlarını beyan eden olarak imam yapmışlar. Bunlar Hz. Ali’nin Şia’sı olarak tanınır oldular”²⁰ iddiasında bulunmuştur. Bu rivayetlerden anlaşıldığı gibi artık “Şia” kelimesi ıstılahi anlamda kullanılmıştır. el-Kaşifu’l-Ğita’

Ehl-i Sünnet Kaynaklarında

Ehl-i Sünnet kaynaklarında “Şia” kelimesinin ıstılahi anlamı üzerinde durulmuş ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden bazıları şunlardır:

Ebu’l-Hasan el-Eş’ari (ö. 324/935-36) Mâkâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l-Musallin adlı eserinde Şia ile ilgili olarak: “Onlara Şia denmiştir. Zira onlar Hz. Ali’ye taraftar olmuşlar ve Rasulullah (s.a.s.)’in diğer bütün ashabından üstün olduğunu saymışlardır”²¹ ifadelerini kullanıyor. Bu konuyla ilgili İbn Hazm ez-Zahirî’nin (ö.456/1064) görüşü ise şöyledir: “Şia ile şu konularda görüş birliğine varan herkes,

¹⁸ Nebe’, 78/38.

¹⁹ Ebulkasım el-Mûsevî el-Hûî, **el-Beyan Fi Tefsîri’l-Kur’an**, Daru’z-Zehra, Dördüncü Baskı, Beyrut 1395, s.481; el-Kuleynî, **a.g.e.**, I, 459;

²⁰ Muhammet el-Hüseyin el-Kaşifu’l-Ğita’, **Aslu’s-Şia ve Usûluha**, Muessetu el-A’lemi, Beyrut, h. 1410, s. 45; Muhsin Emin, **A’yanu’s-Şia**, Daru’t-Taaruf, Beyrut 1986, I, 87.

²¹ Ebu’l-Hasan el-Eş’ari, **el-Mekalatu’l-İslamiyyîn ve İhtilafu’l-Musallin**, İkinci Baskı, 1969, I,65; Mecduddin Ebisseâdat el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esir, **en-Nihaye Fi Garîbi’l-Hadîsi ve’l-Eser**, Daru’l-Baz, II, 519, 520; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Curcanî, **Kitabu’t-Ta’rîfat**, Muhammed Sddîk el-Minşavî (Thk.), Daru’l-Fadîle, Kahire 2011, s. 55; R. Strothmann, Şia, İA (İslam Ansiklopedisi), II, 502; İbn Haldun, **Mukaddime**, Daru’l-Fikr, I, 196, 197; Ebu Said Neşvan el-Himyerî el-Yemeni, **el-Hûru’l-Ayn**, Kemal Mustafa (Thk.), Mektebetu el-Hanci, Kahire 1948, s. 100.

Müslümanların anlaşılmadıkları başka konularda bunlara uymasa bile Şii'dir: Hz. Ali, Rasulullah (s.a.s.)'den sonra insanların en üstünüdür; kendisi ve daha sonra da çocukları İmamete en layık kişilerdir. Zikrettiğimiz bu iki hususta başka türlü inanca sahip olanlar 'Şii' değildir.²² Muhammet b. Abdülkerim b. Ebibekir Ahmet eş-Şehristani ise (ö.548/1153), el-Milel ve en-Nihal adlı kitabında konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: "Şia, özellikle Ali'ye taraf olanlardır. Onlar, (Ali'nin) İmametinin gizli veya açık olarak nass ve vasiyetle sabit olduğunu söyleyenlerdir. Yine onlar, İmamet, Ali'nin çocukları dışına çıkmayacağına, şayet çıkarsa bunun ancak başkalarından zulümle veya ondan takiiye sebebiyle olabileceğine inanmışlardır."²³

1.1.2. Şia Fırkaları

Şia kendi aralarında değişik fırkalara ayrılmaktadır. Bu fırka ve grupların sayısı oldukça fazladır. Hatta diyebiliriz ki her imamın vefatından sonra yeni fırkalar ortaya çıkmıştır. Şia fırkalarının çokluğuna işaret eden Şii âlim Mes'ûdî(ö.436/1045) şunları kaydetmektedir: "Şia fırkaları yetmiş üçü bulmuştur."²⁴ Şii âlim Mir Bakır ed-Dâmad (ö.1041/1631),²⁵ ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağına dâir hadiste zikredilenlerin Şia fırkaları olduğunu, onlardan kurtulacak fırkanın da İmamiye fırkası olduğunu söylemiştir.²⁶ Şia dışında kalan fırkalar ise İslam'a girmiş değildir. Yani Şia kendilerinden olmayanları Müslüman kabul etmez.²⁷

Makrizî (ö.845/1442), onların fırkalarının 300'e ulaştığını zikretmiştir.²⁸ Şehristanî: 'Râfızîler beş kısımdır; Keysâniyye, Zeydiyye, İmâmiyye, Gâliye ve İsmâiliyye'²⁹ derken el-Bağdâdî: "Râfızîler, Hz. Ali'nin zamanından sonra dört sınıf

²² Ebu Muhammet Ali b. Hazm el-Endelûsî, **Kitabu el-Fasl (Fisal) fi el-Milel ve en-Nihel**, Mektebetu'l-Hanci, Kahire h. 1321. II, 113.

²³ Muhammed b. Abdülkerim b. Ebibekir Ahmet eş-Şehristani, **el-Milel ve en-Nihal**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1413, I, 144-145.

²⁴ Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mesûdî, **Murûcu'z-Zeheb**, Muhammed Muhiyuddin Abdulhamit (thk.), Daru'l-Fikr, Beyrut, III, 221; Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razî, **İ'tikadatu Fireki'l-Muslimin ve'l-Muşrikin**, Mektebetu Kuliyat el-Ezheriyye, Kahire h.1398, s. 85.

²⁵ Muhammed Bâkır b. Muhammed el-Esterâbâdî; Mir ed-Dâmad diye meşhurdur. 1041 yılında ölmüştür. Abbas el-Kummî, **el-Kuna ve'l-Elkâb**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, II, 227, 228.

²⁶ Cemalettin el-Afgani, **Kitabu'l-A'mal el-Kâmile**, Muhammed Ammare (Thk.), el-Muessesetu'l-Arabiyye Li'ddiraseti ve'Neşri, Beyrut 1979, I, 215.

²⁷ Şehristanî, **a.g.e.**, I, 165; er-Razî, **a.g.e.**, s. 85.

²⁸ Takiiyuddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, **el-Hitat el-Makriziyye**, Muhammed Zeynuhum ve Medihe eş-Şerkavî (Thk.), Mektebetu Medbûlî, 1998, II, 351.

²⁹ Şehristanî, **a.g.e.**, s. 147.

oldular: Zeydiyye, İmâmiye, Keysaniyye ve Gulât³⁰demektedir. Mezhepler Tarihi âlimleri Şia'yı genel olarak iki büyük kol altında ele almaktadır: Gâliyye ve İmâmiyye.

1.1.2.1.Gâliyye

Gerek Hz. Ali b. Ebî Talib ile soyu gerekse bunların şahısları hakkında aşırı kabullere gidenlerin meydana getirmiş olduğu gruptur. Bunlar da kendi aralarında değişik fırkalara, gruplara ayrılmaktadırlar.³¹ Bu gruplardan bazılarının isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Bu gruplar:

Sebeiyye,³²Keysâniyye,³³Hâşimiyye,³⁴Hakimiyye,³⁵Nusayriyye, Ulyaniyye, Muğapriyye, Mansûriyye, Hattâbiyye, Nu'maniyye, Yunusiyye, Nasriyye, Cenahiyye, Mufavvize, Kâmilîyye, Bedaiyye, Benaniyye, Gurâbiyye, İmâmiyye,³⁶ Zeydiyye,³⁷İsmâiliyye'dir.³⁸

Şimdi de günümüz Şia fırkaları arasında en büyük grubu oluşturan ve konumuzla alakası olan, İmamiyye/İsnaaşeriyye fırkasına kısaca değineceğiz.

1.1.2.2. İmamiyye/İsnâ Aşeriyye

Müslüman fırkalar arasında, Rasulullah (s.a.s.)'den sonra, açık bir nasla, isim ve vasıfları zikredilerek, direk işaretle Hilafetin Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu iddia eden fırkadır. Hilafetin Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz.

³⁰ Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed b. Abdillâh el-Bağdadî, **el-Fark Beyne'l-Firak ve Beyan el-Firka en-Naciye**, Daru'l-Afâk el-Cedide, İkinci Baskı, Beyrut 1977, s.15.

³¹ Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara Yayınları, Ankara 1965, s. 86, 100.

³² Ebu Muhammet Hasan b. Musa en-Nubahti el-Kummî, **el-Mahsel Mezahibu'l-Firak Ahli'l-İmame ve Esmauha ve Zikru Mustakimiha Min Sakimiha ve'İhtilafuha ve İleluha (Firaku's-Şia')**, Abdulmunim el-Hafnî (Thk.), Daru'r-Reşad, Birinci Baskı, 1992, s. 19, 20.

³³ Nubahti, **a.g.e.**, s. 20,21-147-149; Ebu Zehre, **a.g.e.**, s. 50.

³⁴ Şehristani, **a.g.e.**, s.188.

³⁵ Aş'ari, **a.g.e.**, s. 107, 108.

³⁶ Nubahti, **a.g.e.**, s. 90.

³⁷ Takiyuddin Ahmed b. Teymiyye, **Minhacu's-Sunne-Nebeviyye fi Nakdi Kelami's-Şia el-Kaderiyye**, Muhammed Reşad Salim (Thk.), Camiatu el-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Birinci Baskı, 1986, I, 35,36; Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ebu Amr ed-Dânî, **er-Risâle el-Vafiye Limezhebi Ehli's-Sünne Fil'i'tikadi ve Usûl-i ed-Diyane**, Dağş b. Şebîb el-Acemî (Thk.), Daru'l-İmam Ahmed, Birinci Baskı, Kuveyt 2000, s. 87-88; Mukbilî, **el-İlmü's-Şamih**, s. 319; Aş'ari, **a.g.e.**, I, 162; Razi, **a.g.e.**, s.247; İbn Hazm, **a.g.e.**, II, 266; Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Kasimî es-Sanani İbnu'l-Vezir, **er-Ravdu'l-BasımFi'z-Zebbi An Sunneti Ebi'l-Kasım**, Ali b. Muhammed el-Umrân (Thk.), Daru Alem el-Fevaid Linneşri ve't-Tevzîi, 2011, s. 49, 50; Mukbili, **a.g.e.**, s.326; Nasır b. Abdillâh b. Ali el-Kıfârî, **Usulu Mezhebi's-Şia' el-İmamiyye el-İsna Aşeriyye Ardun ve Nakdun**, Üçüncü Baskı, 1415, I, 94; Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 53, 54.

³⁸ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Ğazali et-Tûsî, **Fedaihu'l-Batniyye**, Abdurrahman Bedevî (Thk.), Muessesetu Daru'l-Kutup es-Sekafiyye, Kuveyt s. 37; Kıfârî, **a.g.e.**, I, 97.

Osman'ın hakkı olmadığını, bu konuda haksızlık yapıldığını iddia eden ve İslam'a nispet edilen fırkadır. Bunlara göre dinde ve dünyada İmamın tayininden daha önemli bir şey yoktur.³⁹ Aslında Şia denince bütün Şia fırkaları kastedilir. Ancak günümüzde bu isim zikredilince İsna Aşeriyye kastedilir.⁴⁰ Doğru olan da budur. Zira İsna Aşeriyye fırkasının hadis ve rivayet kaynakları, değişik dönem ve zamanlarda ortaya çıkan diğer Şia fırkalarının görüşlerini kapsayacak durumdadır. Şöyle ki diğer Şii fırkalar da hadis ve rivayette aynı kaynak ve kitapları benimsemektedirler. Dolayısıyla bu fırka, diğer şii fırkaları temsil ediyor diyebiliriz.⁴¹ Zeydiyye mezhebini bu genellemeye katmamak daha isabetli olur kanaatini taşıyoruz. İsna Aşeriyye ismini ıstılahi anlamda eski fırak ve makalat kitaplarında bulamıyoruz. Bununla birlikte, ilk defa bu ismi ıstılahi anlamda kullanan Şii âlim el-Mesûdî'dir (ö.345/956).⁴²

Şii olmayan âlimlerden ilk olarak bu ismi kullanan Abdulkadir el-Bağdadidir (ö. 429/1037-38).⁴³ Muasır âlimlerinden Cevat Muğniyye: "On iki imamı isimleriyle tayin eden imamiyye fırkasına verilen bir sıfattır" diyor.⁴⁴ Şah Abdulaziz Ğulam Hâkim ed-Dehlevî'ye göre ise, el-İmamiyye el-İsna Aşeriyye'nin ilk olarak ortaya çıkışı hicri 255 yılına tekabül ediyor.⁴⁵ Bu fırkaya İmamiyye ismi verilmesinin sebebi ise, İmameti, kendilerini ciddi anlamda meşgul eden esaslı bir mesele haline getirmeleridir.

Haşimoğullarından Rasulullah (s.a.s.)'in nas ile beyan ettiği On iki imamın varlığına inanmaları ve sonuncusunun da Samerra'da Sirdaba (bir deliğe) girdiğini, ahir zamanda zuhur edip çıkacağını iddia etmelerinden dolayı da kendilerine İsna Aşeriyye

³⁹ Şehristanî, **a.g.e.**, s.162.

⁴⁰ Dairetu'l-Mearif el-İslamiyye, **a.g.e.**, XIII, 68; Hüseyin Nûrî et-Tabresî, **Mustedreku'l-Vesâil**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Tahran h. 1382, III, 311; Emir Ali, **Ruhu'l-İslam**, 1961, II, 92; el-Kaşifu'l-Ğıta', **Aslu's-Şia ve Usûluha**, Daru'l-Adva', Birinci Baskı, Beyrut 1990, s. 92; Muhammet Hüseyin ez-Zeyn el-Âmilî, **eş-Şiatu fi't-Tarîhi**, Daru'l-Âsâr, Beyrut h. 1399, s. 43; İrfan Abdulhamit, **Mecelletu Kulliyatu ed-Dirasatu'l-İslamiyye**, h. 1387, Sayı: 1, s. 35; Sammerraî, **el-Ğuluvvu ve'l-Firketu'l-Ğaliye**, s. 82; Ahmet Zekki Tuffâhe, **Usûlu'd-Din ve Furuuhu İnde's-Şia' el-İmamiyye**, Muessesetu el-A'lemi, Üçüncü Baskı, Beyrut h.1391, s.21; İhsan İlahi Zahirel-Bakistanî, **eş-Şiatu ve't-Teşeyyu**, İdaretu Tercumani's-Sunne, Onuncu Baskı, Lahur 1995, s.9.

⁴¹ Kıfarî, **a.g.e.**, I, 99, 100.

⁴² Ali b. Muhammet el-Mesûdî, **et-Tenbih ve'l-İşraf**, Daru Sa'b, Beyrut ts. s. 198.

⁴³ Bağdadî, **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁴ Muhammet Cevvat Muğniyye, **el-İsna Aşeriyye ve Ehli'l-Beyt**, Daru't-Teyyar el-Cedid, Beyrut h. 1404, s. 15.

⁴⁵ Şah Abdulaziz Ğulam Hâkim ed-Dehlevî, **Muhtasaru't-Tuhfe el-İsna Aşeriyye, Farsçadan Arapçaya çeviren:** el-Hafız Ğulam Muhammed Muhiyuddin b. Omer el-Eslemî, İhtisar Yapan: Mahmud Şukri el-Elûsî, Muhibbuddin el-Hatip (Thk), el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire h. 1373, s. 21.

denilmiştir.⁴⁶ Bunlar Sünnilere karşı mezheplerini İslam âleminde yaymaya ve hâkim kılmaya çalışan başlıca en önemli fırkadır.⁴⁷ İmamiyye'ye, İsna Aşeriyye, Rafize,⁴⁸ Ashabu'l-İntizar,⁴⁹ el-Hasse,⁵⁰ Caferiyye ismi de verilir. Bunlara el-Kataiyye⁵¹ ve el-Museviyye'de denilirdi.⁵²

İsna Aşeriyye fırkası genel anlamıyla İmamiye'nin bir uzantısı, hatta bir parçasıdır diye biliriz. Bununla beraber İsnaaşeriyye'den de birçok fırka ortaya çıkmıştır. Günümüz İsnaaşeriyye'nin şu fırkalara ayrıldığını görüyoruz: el-Bakiriyye ve el-Caferiye el-Vakıfiye, en-Navusiyye, Ahbariyye,⁵³ Usuliyye:⁵⁴ Şeyhiyye,⁵⁵ el-

⁴⁶ Cafer es-Suphanî, **el-Mezahibu'l-İslamiyye**, Daru'l-Adva', Birinci Baskı, Beyrut h. 1414, s. 13.

⁴⁷ Manî' b. Hammad el-Cuhenî, **el-Mavsuatul-Muyessere fi'l-Edyani ve'l-Mezahibi ve'l-Ahzabi'l-Muasira**, Daru'n-Nedve el-Âlemiyye Littabaati, Beşinci Baskı, Riyad h. 1424, II, 51.

⁴⁸ Bu adlandırmayı büyük imamları zikreder. Süleyman el-A'meş'den şöyle nakleder: "Ebû Abdillâh Cafer b. Muhammed'in yanına girdim ve dedim ki: 'Sana feda olayım, insanlar bize Râfızîler, diyor, Râfızîler ne demektir?' şöyle dedi: 'Vallahi onu karıştırıyorlar. Lâkin Allah sizi Tevrat'ta ve İncil'de Mûsâ ve İsâ'nın dili üzere böyle isimlendirmiştir.'" Bk. Muhammed Bakır el-Meclisi, **Biharu'l-Envar Lidurer Ahbar el-Eimmeh el-Athar**, Muessesetu'l-Vefa, Beyrut h. 1404, V, 34; LXV, 97.

Denildi ki: "Onlar Zeyd b. Ali b. el-Huseyn'e gelerek: 'Ebû Bekir ve Ömer'den berî olduğunu söyle ki seninle beraber olalım' dediler. O da dedi ki: 'O ikisi ceddimin arkadaşlarıdır. Bilakis ben onlara dost olurum.'" Bunun üzerine: "O halde seni rafz (ret) ederiz" dediler. Böylece Râfıza diye isimlendirildiler. Ona biat edip muvâfakat edenlere de Zeydiyye denildi.

Denildi ki: Râfızîler Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in imâmetlerini reddettikleri için 'Râfıza' diye isimlendirildiler. Bk. M. Abdulhamid, **Makalatu'l-İslamiyyin**, dipnot, I, 89.

Yine dîni terk ettikleri için böyle isimlendirildikleri de söylenmiştir. el-Eş'arî, **a.g.e.**, I, 89.

⁴⁹ Razî, İsna Aşeriyye'ye Ashabu'l-İntizar lakabını veriyor. Çünkü onlar, el-Hasan b. el-Askerî'den sonraki imamın, oğlu Muhammed b. Hasan el-Askerî olduğunu, onun gaip olduğunu, ahir zamanda geri geleceğine inanırlar demektir. Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razî, **İ'tikadatu Fıraki'l-Muslimin ve'l-Muşrikin**, Mektebetu Kulliyat el-Ezheriyye, Kahire h. 1398, s. 84-85.

⁵⁰ Bu lakabı Şia âlimleri kendilerine tabi olan taifeleri için kullanırlar. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaa için ise, el-Âmme lakabını kullanırlar. Şiilere Ait ed-Dairetu'l-Mearifte şu ifade geçiyor: 'Dirayet ehli istilâhında el-Hasse'den maksat, İmamiyye İsna Aşeriyyedir. el-Amme'den maksat ise, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa'dır.' Bk. Hasan el-Emin, **Daru't-Taaruf eş-Şiiyye**, Daru't-Tearuf, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1979, XV, 122. Bu ifade, rivayetlerinde sıkça kullanılmakta olup, bu Âmmenin tariki, şu da el-Hasse'nin tarikinden gelmiştir diyorlar. Kitaplarında sıkça şu rivayeti bulmak mümkündür: "Amme'ye muhalefet etmekte reşat vardır." Kuleynî, **a.g.e.**, I, 68.

⁵¹ el-Katiyye diye isimlendirilmelerinin sebebi, imamlığı Musa b. Cafer es-Sadık'ın vefatıyla kesmeleridir. Bu ise İsna Aşeriyyenin görüşüdür. Bk. Kummî, **el-Makalat ve'l-Fıraq**, s. 89; Abdullah b. Muhammed en-Naşi' el-Ekber, **Mesailu'l-İmame ve Muktetafat Mine'l-Kitabi'l-Evsat fi'l-Makalat**, Yusuf Fan (Thk.), el-Ma'hedu el-Elmanî li'l-Ebhasi eş-Şerkiyye, Beyrut 1971, s. 47; el-Aşari, **a.g.e.**, I, 90; Mesûdî, **a.g.e.**, III, 221.

⁵² Kuleynî, **a.g.e.**, III, 127.

⁵³ Kıfarî, **a.g.e.**, I, 116.

⁵⁴ Kıfarî, **a.g.e.**, I, 117.

⁵⁵ Muhammed Bakır el-Havansarî, **Ravdatu'l-Cennat Fi Ahvali Ulemai's-Sâdât**, Esedullah İsmailiyan (Thk.), el-Matbaatu'l-Hayderiyye, 1950, I, 94; el-Alûsî, **Nehcu's-Selâme İla Mebahis el-İmame**, s. 18, 19; Muhammed Hüseyin el-A'lemi el-Hairi, **Muktebesu'l-Eser ve Muceddidu Ma Deser**, Muessesetu'l-A'lemi, Beyrut, XX, 136; Muhsin el-Emin el-Amili, **A'yanu's-Şia**, Matbaatu Bin Zeydun, Dimeşk VIII, 390; Muhsin Abdulhamit, **Hakikatu'l-Babiyye ve'l-Behaiyye**, s. 34; Mubarek İsmail, **et-Teyyaratu'l-Fikriyye**, s. 110.

Keşfiyye,⁵⁶ er-Rukniyye,⁵⁷ el-Babiyye,⁵⁸ Kerimhaniyye,⁵⁹ Kızılbaşıyye,⁶⁰ el-Kuheriyye,⁶¹ el-Karatiyye, en-Nurbahşıyye.⁶²

Şia kelimesinin tahlilini yapıp fırkalarına kısaca değindikten sonra, araştırmamızın esas konusunu oluşturan sahih kelimesinin tahlilini yapmaya çalışacağız. Bunu yaparken sahihin sözlük anlamı yanı sıra sahih ıstılahının ortaya çıkışına da temas etmeye çalışacağız.

1.1.3.Sahih Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

(صح) kökünden gelen (صحيح) kelimesi, ism-i fail olup, çoğulu (صحا) ve (اصحاء) şeklinde geliyor. Sözlükte "sıhhatli, sağlam, şekten, ayıptan arı şey ve kendisine itimat edilen söz" anlamına gelen sahih (الصحيح) kelimesi⁶³, terim olarak şia'ya göre " İmamî adil bir râvinin muttasıl bir senedle bütün tabakalarda kendi gibi bir râviden nakli ile masuma kadar ulaşan hadistir."

Sahih kelimesinin Şia âlimleri nezdinde iki ayrı ıstılahî anlamı vardır. Birincisi, mutekaddimun Şia âlimlerinin bu terime yüklediği anlamdır. İkincisi ise, muteahhirun Şia âlimlerinin bu terime yüklediği anlamdır.

1.1.4. Sahih Kavramının Şia'daki Anlamı

Bu terimin Şia âlimleri tarafından ilk asırlardan beri kullanıldığını görüyoruz. Ancak mutekaddimun Şia âlimleri makbul ve muteber olan her hadise sahih ismini

⁵⁶ Âlûsî, a.g.e., s.19.

⁵⁷ Kıfarî, a.g.e., I, 112.

⁵⁸ Muhsin Abdulhamit, a.g.e., s. 35.

⁵⁹ Muhammet Hüseyin el-A'lemî el-Hairî, a.g.e., XXIII, 274, 275.

⁶⁰ Mustafa eş-Şibî, **el-Fikru's-Şii**, Mektebetu'n-Nahda, Metabi' Daru't-Tadamun, Bağdat 1387, s. 405, 406; Muhsin el-Emin el-Âmilî, a.g.e., I, 23, 24; Mahmut el-Mellah, **el-Arâ' es-Sariha Libinai Kavmiyyetin Sahihatin**, Matbaatu Daru's-Selam, Bağdads., s. 81.

⁶¹ Muhammed Hasan Âl Tu'ma, **Medinetu'l-Hüseyn**, Matbeatu Temuz, Kerbela h. 1392, s. 53, 54.

⁶² Bu fırka Muhammet Nurbahşi el-Kuhistanîye (ö.869/1465) nispet edilir. Bu şahsın künyesi Ebu'l-Kasımdır. İsna Aşeriyye bu fırkanın kendilerinden bir fırka olduğunu iddia ederler. İhsan İlahi Zahir, **eş-Şiatu ve't-Teşeyyu'**, s. 319; Mustafa eş-Şibî, a.g.e., s. 332; Âlûsî, a.g.e., s. 22.

⁶³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, II, 507; Âsım Efendi, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul 1305, I, 916; Ahmed Muhtar Ömer, **Mu'cemu'l-Luğa el-Arabiyye el-Muâsira**, Birinci Baskı, Alemu'l-kutub, Kahire 2008, s. 144; Cubran Mesud, **er-Raid Mu'cemun Luğeviyyun Asrî**, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Yedinci Baskı, 1992, s.155; Sa'di Ebu Habib, **el-Kâmûs'l-Fıkhiyyi Luğeten ve İstilahân**, Dru's-Sıddiki li'l-Ulûmi, Birinci Baskı, Lübnan 2011, s. 259, 258; Mecmeu'l-Luğa el-Arabiyye bi'l-Kahira (İbrahim Mustafa, Ahmet ez-Zeyyat, Cabir Abdulkadir, Muhammed Neccar), **el-Mu'cemu'l-Vesîf**, Daru'd-Da've, ys.,ts., s.507.

veriyorlardı.⁶⁴Bu gün kullanılan dörtlü hadis taksimatı,⁶⁵ mutekaddimun Şia hadisçileri tarafından bilinmiyordu. Onlar karinelere itimat ediyordu. Kuleynî'nin el-Kâfiyesindeki hadislerin tümünün sıhhatine inanması, karinelere dayanarak vardığı bir sonuçtur. Muteahhirun Şia âlimlerinin yaptığı gibi hadis râvilerinin sika oluşlarına bakarak hadisin sıhhatine hükmetmiyorlardı.

Bahauddin el-Âmilî konuyla alakalı olarak şunları dile getirmektedir⁶⁶: “Bu ıstılahlar, kudemanın keliması ile ilgilenenin anlayacağı gibi, eski âlimlerimiz arasında bilinmemektedir. Onlardan bilinen, güvendikleri veya sahih olduğuna dair karinelerin bulunduğu ve kalbin itimat ettiği bütün hadislerle ‘sahih’ demeleridir.”⁶⁷

El-İstirabadî ile el-Hur el-Âmilî bu hususla alakalı olarak şunları söylüyor: Sahih hadisin mutekaddimun yanında dört anlamı vardır:

- 1- Takiyye babından dahi olsa Masumdan sadır olmuş olmasının kesin ve kat'i olması,
- 2- Masumdan sadır olmuş olması ve ona ters (muarız) daha kuvvetli başka bir rivayetin bulunmaması,
- 3- Haberin muhtevasının Allah'ın hakikatteki hükmünü ifade ediyor olması. Bu durumdaki bir rivayet, masumdan sadır olması kesin olmasa bile sahih kabul edilir.
- 4- Şöhret ile mütevatir derecesinde olması.⁶⁸

Mutekaddim Şia hadis kitaplarında sahih teriminin anlatmaya çalıştığımız anlamlarda kullanıldığına delalet eden rivayetler vardır.⁶⁹

Sahih hadisi bu günkü anlamıyla kayıt altına alan, Cemalluddin Ahmet b. Musa b. Ca'fer b. Tavûs (ö.673/1275)'tur. Daha sonra gelen öğrencisi İbn Mutahhir bunu daha da genişletmiştir. Diğer bir görüşe göre ise bu ıstılahları ilk olarak ortaya koyan eş-Şehidu's-Sanî'dir.

⁶⁴ Muhittin el-Mûsavî el-Ğureyfi, **Kava'idu'l-Hadis**, Dâru'l-Azva', İkinci Baskı, Beyrut 1986, s.15; Cafer es-Subhânî, **Usûlu'l-Hadis ve Ahkamuhu fi İlmi'd-Dirâye**, Daru Cevvad el-Eimme, Birinci Baskı, Lübnan 2012, s.43;

⁶⁵ Dörtlü taksimattan Sahih, hasen, muvassak, zayıf kastediliyor.

⁶⁶ Suphânî, **a.g.e.**, s.43.

⁶⁷ Behaî el-Amili, **Meşriku's-Şemseyn**, Menşuratu Mektebeti Basireti, Kum ts., s.3,4.

⁶⁸ Muhammed Emin el-İstirabadî, **el-Fevaid el-Medeniyye**, s. 177; Hur el-Âmilî, **Vesailu's-Şia**, II, 107.

⁶⁹ Kuleynî, **el-Kâfi**, I, 8; el-Kummî, **Men La Yahduruhu'l-Fakih**, I, 3.

Özetle denebilirki, bu ıstılahlar mutekaddimun Şia âlimleri tarafından bilinmemektedir. Bu ıstılahlar muteahhirun Şia âlimleri tarafından (Ammeden) Ehl-i Sünnet'den alınmıştır.⁷⁰

1.1.4. Sahih Kavramının Ehl-i Sünnet'deki Anlamı

Ehl-i Sünnete göre ise, "adâlet ve zapt vasıflarına sahip râvilerin muttasıl bir isnâdla rivayet ettikleri şâz ve mualllel olmayan hadislerle denmektedir."⁷¹ Sahih kelimesi ceyyid, müstakim, sâbit, nebil, sâlih ve mahfuz ile birlikte hadis çeşitleri arasında en üstün derecede bulunan hadisin adı olmuştur. Terim "sahîhun" (sahihtir) şeklinde kullanıldığı gibi zaman içinde sahih olmamaya işaret etmek üzere "lâ yesihhu, lem yessihha, leyse bi-sahîhin" (sahih değildir) şeklinde de kullanılmıştır.⁷²

Hicri I. Yüzyılın ortalarında hadis uydurma faaliyetlerinin başladığını gören muhaddisler, hadislerin sahihlerini sahih olmayanlarından ayırmak için bir yandan sened tetkiki yapmış diğer yandan da sağlam hadislerle sahih ve bu anlama gelen çeşitli ifadelerle işaret etmişlerdir. Örneğin; Tabînden olan Rebî' b. Huseym, (ö.65/685), hâdislerin bir kısmının, gece karanlığına benzediğini söylemiştir. Aynı şekilde İbrâhim en-Nehâf de (ö.96/714), hadis konusunda, dinledikten sonra amel edilecek kısmını (sahihini) alıp geri kalanını terkedeceğini belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki sahih hadisi araştırma faaliyeti ve 'sahih hadis' teriminin kullanımı, Ehl-i Sünnet âlimleri arasında I. Yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır.⁷³

Yine Sufyan es-Sevrî'nin (ö.161/778) hadisi amel etmek, araştırmak veya uydurma olup olmadığını anlamak için aldığını söylemesi, Mâlik b. Enes'in (ö.179/795) hadisin sahihi ile sakimini iyi bildiğini ve sadece sahihini rivayet ettiğini bildirmesi,⁷⁴ Abdullah b. Mübârek'in (ö.181/797) hadisin sahihini sakiminden ayırmak amacıyla çalışmak gerektiğini ifade etmesi,⁷⁵ Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) sen susarsan ben susarsam, cahil bir insan sahih olanı sakiminden nasıl ayıracak demesi,⁷⁶ Abdurrahman

⁷⁰ Hur el-Âmilî, **a.g.e.**, XXX, 259.

⁷¹ İbn Salah, **Mukaddime**, Muessesetu'l-kutub el-İlmiyye, 8-9; Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, Ankara 1980, s. 383.

⁷² Mehmet Efendioğlu, TDV, XXXV, 523.

⁷³ Efendioğlu, **a.g.md.**, XXXV, 523.

⁷⁴ Zehebî, Siyer, VIII, 73,95.

⁷⁵ Zehebî, **a.g.e.**, VIII, 403.

⁷⁶ Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasan es-Selâmî el-Begdâdî el-Hanbelî, **Şerhu İleli't-Tirmzî**, Hemmam Abdurrahman Said (thk.), Mektebetu'l-Mennar, Ürdün 1987, I, 41; Seyyid Abdulmacid el-

b. Mehdî'ye (ö.198/813-4) hadislerin sahihini sakiminden nasıl ayırdığının sorulması⁷⁷ gibi hususlar, sahih teriminin hicri II. yüzyıl boyunca kullanıldığını ve sahih hadisleri araştırmaya önem verildiğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi Sahih terimi hicri ikinci asırdan itibaren kullanılmakla birlikte⁷⁸ hadisin sahih olabilmesi için gerekli şartları ilk defa ortaya koyan İmam Şâfiî (ö.204/819) olmuştur.⁷⁹

1.2. USÛLU'L-HÂDÎS İLMİ

1.2.1. Şia'ya Göre

Şia'nın gerek hadis olsun, gerek Sünnet olsun, gerekse Usulu'l-Hadis olsun bu istilahlar hakkındaki tarifleri Ehl-i Sünnet'e göre farklılık arzeder.

Şia âlimleri tarafından Usulu'l-Hadis'in değişik tanımları yapılmıştır. Şehidu's-Sani Zeynuttin el-Âmilî (ö.966/1559) Usûl-i Hadis kavramını; "Hadisin sahih olanını, illetli ve zayıf olanından ayırt etmek; makbulünü, reddedilmesi gerekenden ayıklamak için ihtiyaç duyulan ilkeleri ele alarak, hadisin metninden, senedinden rivayet yollarından bahseden bir ilimdir"⁸⁰ şeklinde tarif etmiştir. Bahattin el-Âmilî (ö.1031/1622), "Hadisin senedinden, metninden, tahammülünden (şeyhlerden alınışından) ve rivayet adabından bahseden bir ilimdir"⁸¹ şeklinde tanımlamıştır. Tahrânî, "Sened açısından hadise arız olan hallerden bahseden ilimdir"⁸² şeklinde tarif etmiştir. Suphanî, "Hadisin metnini, senedini, turukunu araştıran, sahihini sakiminden ve illetlisinden ayıran, makbul olanını merdud olandan ayırmaya yarayan ilme denir" şeklinde tarif etmiştir.⁸³

Görüldüğü gibi Şehidu's-Sani, bu ilmin kapsama alanını, hadisin senet ve metniyle sınırlandırmıştır. Bahattin el-Âmilî, bu ilmin sınırını daha da geniş tutarak, Şehidu's-Sani'nin tarifine ek olarak Tahammulu'l-Hadis ve nakil adabını da eklemiştir.

Ğavrî, **el-Medhel İla Diraseti İlmi'l-Cerhi ve't-Ta'dîli**, Daru İbn Kesir, Birinci Baskı, Beyrut 2007, s.35.

⁷⁷ İbn Receb, **a.g.e.**, I, 199.

⁷⁸ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Şuayb el-Arnaût (thk.), Muessesetu'r-Risâle, Üçüncü Baskı, 1985, V, 503.

⁷⁹ Ahmet Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır**, İFAV Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2004, s.174.

⁸⁰ Şehidu's-Sanî, **Şerhu'l-Bidaye ve'r-Ria'ye fi İlmi'd-Diraye**, Kum 1408, s. 45.

⁸¹ Muhammet Bahaüddin el-Âmilî, **Vecîze Fi'd-Diraye**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Tahran h. 1396, s. 1.

⁸² Aka Berzek et-Tahrânî, **ez-Zeria İla Tasanifi's-Şia**, Daru'l-Adva', Beyrut ts., VIII, 54.

⁸³ Suphanî, **Usûlu'l-Hadis ve Ahkamuhu fi İlmi'd-Diraye**, Daru'l-Cevad el-Eimme, Beyrut 2012, s. 14.

Tahrânî ise, sınırı biraz daha daraltmış ve senedin durumunu araştıran ilim olarak tarif etmiştir.⁸⁴

Bu ilme: İlmu'l-Hadis, Dirayetu'l-Hadis, Mustalahu'l-Hadis, Kavaidu'l-Hadis, Usulu'l-Hadis isimleri de verilir.⁸⁵

1.2.2. Ehl-i Sünnete Göre

Ehl-i Sünnet Uleması, Mustalahu'l-Hâdis diye de isimlendirilen Usûlu'l-Hâdisi, genel ve teorik kaideler vaz ederek, tanımlar getirerek râvi, rivayet ve mervî konularının tetkik ve tenkidine zemin hazırlamaktadır. Bu ilmin edebiyatı da, bir tür prensipler edebiyatı demektir. Zaten usul, asl'ın çoğulu olarak, asıllar, kökler, kaynaklar anlamındadır.⁸⁶ Terim olarak da yol, yöntem, kaide, düzen ve metod anlamlarına gelen usul, bir ilmin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken, prensipler ve başlangıç bilgileri ve teknikleri demektir. Böyle olunca, Hadis Usûlü, Hadis İlminin dayandığı prensipler, hadis metodolojisi anlamına gelmektedir.⁸⁷

Hadis usulcülerini denilince de hadis ilminin prensipler bölümü (usûliyat) ile ilgilenen âlimler (usûliyyun) akla gelir.

1.3. HADİS İLMİNİN DOĞUŞU

Hadis ilmi, Rasulullah (s.a.s.)'in nübüvvetiyle başlamış ve İslam dini yaşadıkça kıyamete kadar devam edecektir. Hicri birinci asrın sonu ve ikinci asrın başına kadar hadislerin sadece rivayetleriyle ilgilenilmiş ve hadislerle ilgili sistematik bir çalışma ortaya konulmamıştır. İslam ülkesinin sınırlarının genişlemesi, çok sayıda insanın Müslüman olması, Müslümanlar arasında yeni fikirlerin ortaya çıkıp yayılması, art niyetli bazı insanların hadis uydurması, hadislerin bilimsel olarak tedvinini ve hadis çalışmalarının sistematize edilmesini zaruri hale getirmiştir.

Allah (c.c.), hidayet kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'i gönderdi. Ancak onun açıklanması, pratize edilmesi görevini Rasulullah (s.a.s.)'e verdi. Rasulullah (s.a.s.) de

⁸⁴ Tahrânî, **a.g.e.**, VIII, 54.

⁸⁵ Abdulhadi el-Fazlî, **Usûlu'l-Hadis**, Muessesetu Ummu'l-Kura li't-Tahkîki ve'n-Neşri, Beyrut h.1421, s. 9.

⁸⁶ İbn-i Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Daru Sadr, Beyrut 1992, XI, 16.

⁸⁷ İmail Lütü Çakan, **Hadis Edebiyatı**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 215.

kavli, fii'li ve takriri sünnetiyle İslami ilkeleri tek tek tespit ederek Müslümanlara sundu. İslam coğrafyası genişledikçe, İslam'a girenlerin sayısı arttıkça, Kur'an-ı anlamak için, hadisleri öğrenme ihtiyacı da arttı.

Kur'an ve sünneti Rasulullah (s.a.s.)'den öğrenen sahabiler, İslam'ın en önemli hedefleri arasında olan 'iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak' görevlerini yerine getirmek için, İslam coğrafyasının muhtelif bölge ve şehirlerine dağıldılar. Aynı bölge ve kentlerden, şehir ve kasabalardan, Kur'an ve hadis öğrenmek, bu anlamda bilgilerini arttırmak için, Rasulullah (s.a.s.)'in hicret yurdu, şehri ve 'Daru's-Sunne' denilen Medine'ye akın ettiler ki, buna hadis ilmi literâtüründe 'er-rıhle fi'l-hadis' denilmektedir.

1.3.1. Şia (İsna Aşeriyye/İmamiyye)'de Hadis Usûlünün Tarihçesi

Ehl-i Sünnet ve Şia, kendi kaide ve kurallarına göre hadisleri cemedip kayıt altına aldıkları gibi, Hadis Usûlü'nü de, kendi anlayış ve ölçülerine göre tedvin etmişlerdir. İki ekol arasında hadis çeşitleri ve isimleri açısından fazla fark yoktur. Ancak bu benzerlik şekilseldir diyebiliriz. Zira sened zinciri ve rivayet kaynakları, rivayet ölçüleri bakımından görüşlerinde ciddi farklılıklar kendini göstermektedir. Şekilsel dedik çünkü Şia âlimleri, hadis usulü kaide ve kurallarını Ehl-i Sünnet âlimlerinden alıp, bu kural ve kaidelerin içini, kendi inançlarına göre doldurmuşlardır. Dolayısıyla başlıklar ve taksimat birbirine çok yakın olmakla beraber, bu yakınlık şekilsel olmaktan öteye gidemiyor.

Konu ile alakalı olarak Şii âlim el-Hairi (ö.h.1394)şunları söylemektedir: “Şüphe götürmez bir hakikat vardır. Âlimlerimizden hiç kimse, eş-Şehidu's-Sani'den önce Dirayetu'l-Hadis'te kitap te'lif etmemiştir. Bilakis o ammenin (Şia'dan olmayan sair Ehli Sünnet) ilimlerindendir.”⁸⁸

Hur el-Âmili de (ö.1104/1693): “İmamiyye'den Dirayetu'l-Hadis anlamındahadis ilmini ilk tasnif eden Şehîdu's-Sânî'dir. Ancak oğlu ve başkalarının da belirttiği gibi o, ıstılahları ammeden (Ehl-i Sünnet'ten) almıştır” diyor.⁸⁹el-Hur el-Âmili

⁸⁸ Muhammet Hüseyin el-A'lemî el-Hairî, **Muktebesu'l-Eser ve Muceddidu Ma Deser**, Muessesetu'l-A'lemî, Beyrut ts., III, 74.

⁸⁹ Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **Emelu'l-Âmil**, Adab Matbaası, Necef ts., I, 86.

başka bir yerde: “Bu ıstılahlar, bilindiği gibi el-Allame – İbn Mutahhir el-Hullî-veya673/1275 yılında ölmüş olan hocası Ahmet b. Tâvus döneminde ihdas edilmiştir. Bu ıstılahlar ikisinin zannı ve içtihadıdır”⁹⁰ diyor.

İfade etmemiz gerekir ki, İbnu'l-Mutahhir, İbnu Teymiyye'nin (ö.728/1328) kendisine ‘Minhacu's-Sunne’ adlı kitabı reddiye olarak yazdığı Şia âlimidir. İbnu Teymiyye bu kitabında, Şia hadislerinin çelişkilerle dolu olduğunu, hadisler arasında tercih yapmaya yarayacak kaide ve kurallardan mahrum olduğunu ifade ederek, Şia'yı tenkit etmiştir. Bu ciddi tenkitler üzerine, İbnu'l-Mutahhir'in, hadis taksimatını yapmaya başladığını söyleyen âlimler vardır.⁹¹

Görüldüğü gibi Şia âlimleri, çok geç bu ilim dalına el atmışlardır. Birçok Şia âlimi, hadis tasnifatının ammeden (yani Ehl-i Sünnet'ten) alındığını ifade ederek itiraz etmişlerdir. Özellikle ahbariyyun grubu, bu konuda açık bir tavır takınmıştır.⁹²

Seyyit Hasan es-Sadr'ın⁹³ da içinde bulunduğu Şia âlimlerinden bir kısmı ise, hadis usulünde önde olduklarını, ilk olarak bu ilmi ortaya koyan, bu alanda eser yazan, hadisleri bu günkü anlamda kısımlara ayıranların Şia âlimleri olduğunu ileri sürmektedir. Bunu söylerken de, el-Hâkim en-Nisabûrî'nin (ö.405/1014) ‘Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis’ adlı kitabını örnek olarak göstermektedirler. Bu iddia sahiplerine göre el-Hâkim bir şiidir.⁹⁴

⁹⁰ Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **Vesailu's-Şia**, Muessesetu Âli'l-Beyt Aleyhisselam Liihyâi't-Turasi, ys., ts. XXX, 262.

⁹¹ Eşref el-Cîzânî, **İlmü'l-Hadisi Beyne Asaleti Ehli's-Sünne ve'n-Tihali's-Şia**, Daru'l-Yakin, Mısır 2009, s. 45.

⁹² Muhiyuddin el-Mûsevî el-Ğureyfi, **Kavaidu'l-Hadis**, Daru'l-Azvâ', Beyrut 1986, s.15-16; Feyz el-Kaşanî, **el-Vâfi**, Mektebetu el-İmam Emîru'l-Mu'minin, Birinci Baskı, İsfahan 1312. I, 11; Yusuf el-Bahrânî, **el-Hadaiku'n-Nadira**, Muessesetu en-Neşr el-İslâmî, Kum, ts., I, 14; Hasan b. eş-Şehit es-Sanî, **Muntaka'l-Ceman**, Çaphane İslamiyye, Kum h.1362, I, 13; Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **a.g.e.**, III, 9. Faide.

⁹³ Hasan Sadruttin İmamiyye Şiasından olup, fıkıh ve diğer dini ilimlerde birçok eseri vardır. Hicri 1354 yılında ölmüştür. Bk. Ayetullah es-Seyyit Murtaza el-Mirsecadî, **eş-Şia ve Funûnu'l-İslam**, Daru'l-Ma'rife, Beyrutts., s. 9.

⁹⁴ Ayedullah es-Seyyit Hasan es-Sadr, **Te'sîsu's-Şia Liulûmi'l-İslam**, Daru'l-Kutubi'l-Irakîyye, el-Kazimiyye, ys., 1951, s. 294, 295; Muhammet b. Ali b. Şehr Âşub, **Meâlimu'l-Ulemâ**, Daru'l-Azva', Beyrutts., s. 123

Şia âlimlerinden el-Mamekânî⁹⁵ de, Mikbasu'l-Hidaye Fi İlmi'd-d-Diraye' adlı kitabın birçok yerinde, el-Hâkim'in 'el-Amme'nin' –Yani Ehl-i Sünnet- âlimlerinden olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir.⁹⁶

Ehl-i Sünnet âlimlerinden bazılarının el-Hâkim hakkında kanaatları şöyledir: Hatîbu'l-Bağdâdî (ö.463/1071): “Şia olup, Şiiliğe meylediyordu”⁹⁷ diyor. Ebu Sa'd es-Sem'ânî (ö.562/1167) de: “Onda Şiilik vardı”⁹⁸ diyor. İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1203): “O, Şiiliği açık olan bir şiiydi”⁹⁹ diyor. İbnu Teymiyye ise el-Hâkim için: “Ancak onun ve onun gibi ilim ve hadis ehlinden olan en-Nesai ve İbn Abdilber ve benzerlerinin Şiiliği, Hz. Ali'yi, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e üstün görmeye vardırarak kadar değildir. Hadisçiler arasından ikisine takdim eden biri bilinmiyor. Bunların en fazla yaptığı Hz. Ali'yi, Hz. Osman'a tafdil etmeleridir”¹⁰⁰ der. İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö.833/1430): “O Şeyheyni sevmekle beraber Şiidi”¹⁰¹ der. İbnu'l-Vezir (ö.840/1437): “Onlar (Hadis âlimleri), Ebu Abdillâh el-Hâkim İbn el-Beyyî'nin Şii olduğunu bilmelerine rağmen, hadis âlimlerinden olduğu noktasında icma' etmişlerdir”¹⁰² ifadesini kullanıyor. ez-Zehabî (ö.748/1348): “İsmail el-Ensari ile İbn Tahir onu rafızı olmakla suçladılar” ifadesini kullanmıştır.¹⁰³

Zehebî ise Hâkim'i savunmuş ve şöyle demiştir: “Hz. Ali'nin hasımlarından yüz çevirmesi açıktır. Şeyheyn'in (Ebubekir-Ömer) durumu ise, onları her hâlükârda ta'zim ediyor. Dolayısıyla o, rafızı değil Şii'dir.”¹⁰⁴ Keşke “Müstedreki” tasnif etmeseydi. Oadaki kötü tasarrufundan dolayı, değerini düşürmüş...”¹⁰⁵ Ebu Şehbe (ö. 1403/1983): “Onun

⁹⁵ Şia âlimlerinden olup, Mustalahu'l-Hadis ve Rical ilminde eserleri vardır.

⁹⁶ Abdullah el-Mamekânî, **Mikbasu'l-Hidaye Fi İlmi'd-Diraye**, Muhammet Rıza el-Mamekânî (Thk.), Muessesetu Ehli'l-Beyt Lihiyai't-Turasi, ys., h. 1411, I, 242, 374.

⁹⁷ Hatîbu'l-Bağdâdî, **Tarîhu Bağdâd**, Beşşar Avvad Ma'rûf (Thk.) Daru'l-Ğarb el-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut 2002, V, 474.

⁹⁸ Ebu Sa'd es-Sem'ânî, **el-Ensab**, Meclisu Dairetu'l-Mearif el-Osmaniyye, Birinci Baskı, Haydarabad 1962, II, 371.

⁹⁹ Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali Muhammed İbnu'l-Cevzî, **el-Muntazam Fi Tarihi'l-Mulûki ve'l-Umem**, Abdulkadir Ata (Thk.), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut h.1412, VIII, 269.

¹⁰⁰ İbn Teymiyye, **Minhâcu's-Sunneh**, VII, 373.

¹⁰¹ Muhammed b. Muhammed b. Yusuf Şemsuddin Ebu'l-Hayr İbnu'l-Cezerî, **Ğ3ayetu'n-Nihâye Fi Tabakati'l-Kurrâ'**, Mektebetu İbn Teymiyye, ys. h.1351, II, 185.

¹⁰² İbnu'l-Vezir, **a.g.e.**, s. 237, 568.

¹⁰³ Ebu Abdillâh Şemsuddin ez-Zehabî, **Tezkiretu'l-Huffâz**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1998, III, 166.

¹⁰⁴ İmam ez-Zehabî'nin burda bahsettiği Şiiliğin sözlük anlamıdır. Yani Ehl-i Beyt'e meyletmıştır.

¹⁰⁵ Zehebî, **a.g.e.**, III, 166.

adalet ve zaptını ta'n edeni görmedim. Eleştirildiği tek nokta Şii olmasıdır. Bazıları aşırı giderek Rafizi olduğunu iddia etti"¹⁰⁶ diyor.

Bu nakillere ilaveten, Şia âlimlerinden bazılarının şu sözlerini de kaydetmemizde fayda vardır:

Şii âlim Suphânî: "el-Hâkim en-Nisaburi'nin genel anlamda Şii sayılabileceğini, -yani' Hz. Ali'nin hasımlarına karşı kin beslemesi ve Ehl-i Beytini sevmesi açısından- ancak özel anlamda Şii sayılamaz. Çünkü onun kitaplarında, Hz. Ali'nin diğer halifelere, hilafet ve velayet konusunda üstün tutulduğuna dair hiçbir delil yoktur. Aynı şekilde Hz. Ali'nin Rasulullah (s.a.s.) –açık bir nas ile- imam tayin edildiğine dair bir ibareyi kitaplarında bulamıyoruz. Dolayısıyla Hz. Ali'yi sevmesi ve düşmanlarını sevmemesi açısından genel anlamda Şii kabul edilse de, Hz. Ali'yi hilafet, velayet ve diğer hususlarda başkalarına takdim etmede Şii sayılmaz. Yani özel anlamda Şii sayılmaz. Sünni âlimlerin bir kısmı tarafından Şiilikle itham edilmiş olsa da, durumu net olmadığı için, bu alanda ilk te'lif eden Şii âlim olarak saymamız doğru olmaz"¹⁰⁷ diyor. Suphânî kitabın başka bir yerinde şunları dile getiriyor: "Şia'da ilk hadis Usûlü'nü kaleme alan, 'Hallu'l-İşkâl' adlı eseriyle, Cemaluttin Ahmet b. Musa b. Ca'fer b. Tavus'tur (ö.673/1275). İbn Tavûs, aynı zamanda (ö.693/1294) yılında ölen Abdülkerim b. Ahmet b. Musa İbn Tavus'un babası, Şia âllâmeleri, Ebu'l-Kasım Necmüttin Ca'fer el-Hulli (ö.672/1274) ile İbn Davut el-Hulli'nin (ö.707/1308) hocasıdır. O, İmamîyye Şiası için yeni hadis istilahlarını koyandır."¹⁰⁸

el-Hâkim hakkında bu bilgileri verdikten sonra, muteahhirunun selefin yolundan ayrılması konusu hakkında kısaca bir bilgi vermeye çalışacağız.

Müteahhirîn âlimlerin selefin yolundan ayrılması:

Muteahhirîn'in, selefin yolundan ayrılıp bu kavramları kullanmalarını Şii âlimler, şu şekilde izah etmeye çalışmışlardır:

¹⁰⁶ Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-Muhaddisîn*, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, ys., 1963, s. 35.

¹⁰⁷ Suphanî, *a.g.e.*, s. 10, 11.

¹⁰⁸ Suphanî, *Usûlu'l-Hadis ve Ahkamuhu Fi İlmi'd-Diraye*, Daru Cevvat el-Eimme, Beyrut h.1433, s. 9, 10; Tahrânî, *el-Envaru's-Sâtia Fi'l-Mie's-Sâbia*, s. 13, 14.

Selef ile müteahhirîn arasındaki zaman uzadı. Hadis ve hadis ilimleri ile ilgili pek çok çalışmalar ortaya çıktı. İdareciler, itikadî düşünceleri doğrultusunda müdahale ve baskı uygulamaya başladı. Sahih, zayıf ve mevzu hadisler birbirine karıştı. İnsanların bunları birbirinden ayırma imkân ve güveni kalmadı. Bu durumu fark eden hadis âlimleri, sağlam olan hadisleri sağlam olmayan sakim hadisten ayırmak için bir sistem kurma zorunda kaldılar. Bunun için de belli bazı ıstılahlar tespit ettiler. Fakat bunu yaparken, ıstılahları ortaya koyarken, selefin yolundan da tamamen ayrılmadılar.¹⁰⁹

Muhammed b. Hasan el-Hurr, yukarıda zikrettiğimiz nedenleri iki şekilde izah etmektedir:

“Birincisi; şeriatte delil olarak kullanılan bütün hadislerin Ma’sum’dan sadır olduğuna dair karinelerin bulunması; dolayısıyla hepsinin delil olması. İkincisi ise; hüccet kabul edilen hadislerin bu kârinelere sahip olması. Dolayısıyla, hadisleri senetlerle değerlendirmek bid’attır ve şüphe ihtimali taşımaktadır. Ancak isabetli olan bu çeşitlendirmenin doğru, bu çeşitlendirmeye karşı çıkmanın ise yanlış olduğudur.”¹¹⁰

Çünkü Masum’dan sadır olduğu kesin olanlar doğrudur ve onları kısımlara ayırmanın anlamı da yoktur. Fakat Ma’sum’dan sadır olduğu kesin olmayan ve gerekli karineleri taşımayanlar nasıl değerlendirilecek ve onlardan nasıl istifade edilecektir? Bunlar, zaruri olarak tasnif ve kısımlara ayrılmayı gerektirmektedirler. Kutub-i Erbaa’da zikredilen bütün hadislerin aynı özellikleri taşıdıklarını iddia etmek ise mümkün değildir.

Bu ıstılahları kullanmanın bid’at olduğunu savunanlar ise, bu itirazlara şu şekilde cevap vermişlerdir:

Mutekaddim âlimler, karinelerini ve sıhhatlerini bilmedikleri hadisleri kitaplarına almamışlardır ki, tasnife ihtiyaçları olsun.

Onlar da karine ve senetleri biliyorlardı ve ona göre sahih hadisleri seçip alıyorlardı. Dolayısıyla aldıkları hadisleri tasnife tabi tutmanın anlamı yoktur.

¹⁰⁹ Suphanî, **a.g.e.**, s.45.

¹¹⁰ Güreyfi, **a.g.e.**, s.17.

Saduk, Kutub-i Erbaa'dan olan Men La Yahduru'ul-Fakih adlı kitabının mukaddimesinde, "Sıhhatında emin olduğum ve fetva verebileceğim, benimle Rabbim arasında hüccet olacağına itikat ettiğim hadisleri toplamayı hedefledim"¹¹¹ demektedir.

Kuleynî de, el-Kâfi adlı kitabında buna benzer ifadeler kullanmaktadır.¹¹²

Ahmet b. Muhammet b. Halit el-Berkî'nin (ö. 280/894) 'Rical'ul-Berki'yi; Ahmet b. Muhammet b. Sait'in (ö. 333/945) 'Kitabu'r-Rical'ı; İmam Saduk, ravileri incelediği 'el-Mesabih'i yazmaları, mutekaddimunun rivayet ve senet zincirini bildiklerini ve onlara önem verdiklerini göstermektedir.¹¹³

Tûsi'nin: "Arkadaşlarımız, haberleri nakleden ravileri ayırmış, sika olanlarla zayıf olanları tespit etmiş, hadis ve rivayetlerinde güvenilir olanlarla zayıf olanları tespit etmiş, hadis ve rivayetlerinde güvenilir olanlarla güvenilir olmayanları ayırt etmiş, methedilmeleri gerekenleri methetmiş, yerilmesi gerekenleri yermiş ve şöyle demiştir: Filan, 'hadiste müttehemdir/itham edilmiştir; filan 'yalancıdır, filan 'karıştırıcı' (müdellestir), filan 'mezhep ve itikatta muhaliftir, filan 'Vakıfı'dır, filan 'Fatihi'dir'¹¹⁴ demiş olması, bu ıstılahları bildikleri ve sahih olmayan hadisleri almadıklarının delilidir.¹¹⁵

Şia'da hadis tedvin tarihi, hadislerin taksimatı ile hadis ıstılahlarının ortaya çıkması, ilk olarak bu ıstılahları kullanan ve bu ıstılahlar ile alakalı Şia âlimleri arasındaki görüş farklılıklarına kısaca değindikten sonra, Şia'da hadis/sünnet, kabul ve red açısından hadislerin kısımlarına kısaca temas edeceğiz. Daha sonra ravi sayısı açısından hadislerin çeşitlerine geçeceğiz.

¹¹¹ Saduk Ebu Cafer Muhammet b. Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyhi el-Kummî, **Men La Yahduru'ul-Fakih**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia, I, 4.

¹¹² Kuleynî, **a.g.e.**, VII, 115.

¹¹³ Ünalın Abdullah, Şia'da Hadis Usûlü, İsrak Yayınları, İstanbul 2008, s.118.

¹¹⁴ Fatihi, Abdullah el-Aftah b. Sadık'la beraber on iki imama inananlara verilen isimdir. Abdullah'ın kafası veya ayakları yatsı (fatih) olduğundan bu ismi almıştır.

¹¹⁵ Muhammet b. Hasan et-Tûsî, **el-İdde Fi Usûli'l-Fıkhi**, Mektebetu's-Şamile Li Ehli'l-Beyt, s. 58.

I. BÖLÜM

ŞİA'DA HADİS/SÜNNET VE ÇEŞİTLERİ

1.1. ŞİA'NIN SÜNNET ANLAYIŞI

Şia'da sahih hadisin ne anlama geldiğini, sahih hadisin ne olduğunu, bir hadisin sahih sayılabilmesi için aranan şartların neler olduğunu anlayabilmek için, Şia'nın genel olarak sünnet anlayışına bakmamız gerekiyor.

Rasulullah (s.a.s.)'in dinde bir şeyi helal ve haram kılma yetkisine sahip olduğu konusunda ittifak vardır. Müslüman âlimler arasında hadise dair tek ihtilaf konusu, bazı hadislerin Peygamber (s.a.s.) tarafından söylenip söylenmediğine (sübut- âdem-i sübut) dairdir. Yani, hadis diye nakledilen bazı rivayetler, kimine göre Peygamber (s.a.s.)'e ait değildir. Bu durumda ihtilafın sebebi bizatihi sünnetin dini bir kaynak olup olmaması değil, geliş yoluyla ilgilidir. Şia'ya mensup araştırmacılar 'sünnet' kavramını tanımlarken 'imamet'i de göz önünde bulundurmakta ve 'nebevî sünnet' kavramının kapsamına, Rasulullah (s.a.s.) ile eşdeğer kabul ettikleri imamların söz ve fiillerini de eklemektedirler.¹¹⁶

Kısacası Şia'ya göre sünnet, Rasulullah (s.a.s.) ile on iki imamın sözleri, fiilleri ve takrirlerinden ibarettir. Zira Rasulullah (s.a.s.)'e gelen "ruh", vefatından sonra

¹¹⁶ Mâmekânî, a.g.e., s. 7; Cemal Sofuoğlu, **Şia-i İmamiyyenin Hadis Anlayışı**, Milletler arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İlmi Neşriyat, Birinci Baskı, İstanbul 1993, s. 272.

Rasulullah (s.a.s.) gibi mâsum kabul edilen imamlara intikal etmiştir.¹¹⁷ Bu durumda ilham veya buna mazhar olanın diğerine öğretmesi yoluyla ilim elde eden mâsum imamların sözleri, delillerin nakil ve rivayeti değil bizatihi kendisidir. Sünnetin delil olması ise güvenilir olmasına, bu da onun rivayet ediliş şekline bağlıdır.¹¹⁸ Başka bir ifade ile mâsum imamlar bizatihi teşriin kaynağıdır.¹¹⁹ Aynı anlayışın yansımalarını hadislerin derecelendirilmesinde, mertebelerinde ve hadisler arasındaki tearuzu gidermek için kullandıkları tercih metotlarında da bulmak mümkündür.¹²⁰

Şia âlimleri, imamlarından: “Her şeyin Kur’an ve Sünnet’e reddedilmesi gerektiği, Kur’an ve Sünnet’e uygun olmayan her sözün, boş söz ve palavra olduğunu”¹²¹ rivayet ederler. Bu ve benzeri rivayetleri çoktur. Bu Şia’nın Rasulullah (s.a.s.)’in sünnetini inkâr etmediklerini gösteriyor. Bilakis ona itimat ettiklerini, Kur’an’ı Kerim’le beraber hüküm ve ölçü kabul ettiklerini gösteriyor.

Şia’ya göre, bir hadisin makbul ve muteber sayılması için oğuldan babaya doğru Ca’fer es-Sâdık < Muhammed el-Bakır < Zeynelabidin < Hz. Hüseyin < Hz. Ali < Rasulullah (s.a.s.) yoluyla gelmesi gerekir. Ehl-i Beyt ‘ten olmayan Ebû Hureyre, Semûre b. Cundub, Amr b. el-Âs gibi sahâbilerden gelen rivayetlere itibar edilmez.¹²²

Şia, bazen Rasulullah (s.a.s.)’den, Sünniler gibi ashâb vasıtasıyla hadis rivayet etmişse de, bu ancak polemik amacıyla yapılmıştır. Bu sebeple Şia yalancı, mürted, kâfir, fâsık ve münafık saydığı sahâbilerin rivayetlerini ihtiva etmesi sebebiyle Ehl-i Sünnet’e ait Kütüb-i Sitte’de yer alan hadislere güvenilemeyeceğini savunurlar¹²³

Muasır Şii âlim Muhammet Ticanî Semavî şunu söylemektedir: “Hadislerin İslam Dini’nin Kur’an’dan sonra ikinci kaynağı olduğu konusunda İsna Aşeriyye Ca’ferîler dâhil, bütün Müslümanlar müttefiktir.”¹²⁴

¹¹⁷ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 273,274.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bk. Karaman, "Ca'feriyye", DİA, VII,7.

¹¹⁹ Sofuoğlu, "**Şia-i İmâmiyye'nin Hadis Anlayışı**" Milletler arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik.

¹²⁰ Ali Ahmet es-Sâlus, **Eseru'l-İmame fi'l-Fıkh'l-Ca'feri**, Daru's-Sekafe, Katar 1982, s. 273.

¹²¹ Muhammed Bakır el-Behbûdî, **Sahihu'l-Kâfi**, el-Meclisu'l-İlmî, ys., ts. I, 11.

¹²² el-Kaşifu'l-Ğita', **el-Uşûl Arbaa Mieh**, ys., ts., s. 79.

¹²³ Brown, **Hadith**, s. 125.

¹²⁴ Muhammet Ticanî Semavî, **Liekûne Maa's-Sâdikin**, Ensariyan Yayınları, Kum ts., s. 27.

Sünnet: Sünnî hadis edebiyatındaki yaygın tarifiyle sünnet, Rasulullah (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrirlerinden ibarettir.¹²⁵ Şîî hadis edebiyatında ise sünnet'in bu ıstılâhî anlamının biraz daha genişletilerek onun 'Rasulullah (s.a.s.) ve ma'sum imamların söz, fiil ve takrirleri' şeklinde tarif edildiğini görmekteyiz.¹²⁶

Şia açısından da Ehl-i Beyt'ten olan ma'sum bir imamın sözü, Rasulullah (s.a.s.) sözü yerine geçer.¹²⁷ Çünkü ma'sum, diğer kullar için bir huccet ve uyulması gereken şahıstır. Ma'sumlar peygamberlerle aynı konumdadır. Onlar, Allah (c.c.) tarafından Rasulullah (s.a.s.) aracılığı ile hükümleri tebliğ etmek üzere görevlendirilmişlerdir. Onlar, rivayet konusunda doğrudan Allah (c.c.)'ya bağlı oldukları için, Rasulullah (s.a.s.)'den rivayet etmelerine gerek yoktur. Allah (c.c.) tıpkı peygamberlere vahiy ve telâkkî yoluyla ilham ettiği gibi, onlara da ilham yoluyla vahyetmektedir.

Muhammet Rıza Muzaffer (ö. h. 1384) bu konuyu şu şekilde özetlemiştir: "Ma'sum imamların herhangi bir hükmü açıklayıcı nitelikteki beyanları, rivayet olarak değerlendirilmemelidir. Zira onların kendileri bizzat teşrî'in kaynağıdır. Onların sözleri sünneti hikâye etme değil, sünnetin kendisidir."¹²⁸

Bu kişilerin imam olduklarının ispatı ise, sözlerinin Rasulullah (s.a.s.) sözü gibi kabul edilmesinde yatmaktadır. Hatta bazılarına göre vahiy, imamet ile bakidir.¹²⁹

Dikkatlerden uzak tutulmaması gereken diğer önemli bir husus da, Şia'da, Nebevvî sünnete kıyas edildiğinde imamların sünnetinin ağırlıkta olduğudur. Şia, rivâyetleri daha çok mâsum imamlar içinde en bariz fakihlerden olan Ebu Abdillâh Ca'fer es-Sâdık'a dayandırmıştır. Bu sebeple Ehl-i Sünnet, nebevî sünneti tedvin ve tasnif ederken onlar daha ziyade Ca'fer es-Sâdık'ın sünnetlerini tedvin ve tasnif etmişler ve ağırlıklı olarak onun sünnetini uygulamışlardır.

¹²⁵ Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1985, s. 401; Muhammet Ebu Zehv, **el-Hadis ve'l-Muhaddisûn**, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1984, s. 9,10.

¹²⁶ Muhammet Taki el-Hekim, **Usûlu'l-Âmme li'l-Fıkh'l-Mukaran**, Muessesetu Ali'l-Beyt Littabaati ve'n-Neşri, Necef 1979, I, 149; Muhammet Hüseyin et-Tabatabaî, **eş-Şîatu Fi'l-İslam**, Şebeketu'l-İmammeyn el-Haseneyn Litturasi ve'l-Fikri'l-İslâmî, s. 9,12.

¹²⁷ Muhammet et-Takî, **a.g.e.**, I, 149, 189; Muhammet Rıza el-Muzaffer, **Akâidu'l-İmamiyye**, Merkezu'l-Abhas el-Akaidiyye, s. 73-75.

¹²⁸ Muhammet Rıza Muzaffer, **Usûlu'l-Fıkh el-Mukaren**, Necef h. 1382, III, 51,52; el-Hekim, **a.g.e.**, s. 122, 145.

¹²⁹ Sâlûs, **a.g.e.**, s. 275.

Şia, ma'sum imamın da, tıpkı Rasulullah (s.a.s.)'de olduğu gibi, Kur'ân'ı tebyin, mutlak'ını takyîd, âmmını tahsis edebileceğini belirtmektedir.¹³⁰ Yine onlara göre, Rasulullah (s.a.s.) sözü ile ma'sum imamın sözü aynı değerde olduğu için, en önemli hadis kitapları olan el-Kâfi'deki rivayetlerin büyük bir bölümünün senedleri de Rasulullah (s.a.s.)'e kadar ulaşmayıp, ma'sumlardan birinde son bulmaktadır.¹³¹ Örneğin Kuleynî, Usûlu'l-Kâfi'nin birinci cildindeki 1440 hadisten sadece 65 tanesini Rasulullah (s.a.s.)'den rivayet etmiştir.¹³² Yani el-Kâfi'nin birinci cildindeki 1440 hadisten sadece 65 tanesi merfu' olarak rivayet edilmiştir.

Konumuzun anlaşılması için, sünnet kapsamına aldıkları hususları şu maddelerde sıralayabiliriz:

1.1.1. İmamların Sözü'nün Allah (c.c.) ve Rasulullah (s.a.s.)'in Sözü Gibi Sayılması

Onlarda Sünnet: "Masum'dan sadır olan her söz, fiil ve takrirdir."¹³³ Şia, ismet sıfatını Rasulullah (s.a.s.)'den başka on iki imama da veriyor. Onların sözlerini Allah (c.c.) ve Rasulullah (s.a.s.)'in sözü gibi algılıyor. Onların sözlerine aynı değeri veriyor. Onların nazarında on iki imamla Rasulullah (s.a.s.) arasında hiçbir fark yoktur. Onlar, 'Rasulullah (s.a.s.)'den rivayet eden raviler ve Ondaki hadis rivayet eden hadisçiler değildirler ki, rivayette sika ve güvenilir oldukları için sözleri hüccet olsun. Bilakis onlar, Rasulullah (s.a.s.) aracılığı ile Allah (c.c.) tarafından gelen hükümleri, tebliğ etmek üzere tayin edilmişlerdir. Onlar, ancak Allah (c.c.) katında gerçekleşen hükümlerle, olduğu gibi hükmederler.¹³⁴

On iki imamın çocukluk yaşları ile rüşd çağından sonraki yaşları arasında hiçbir fark yoktur. Zira onların nazarında bu imamlar ömürleri boyunca bilerek, bilmeyerek veya unutarak hata etmezler. Bundan dolayıdır ki, şeyhlerinden muasır biri şunları söylemektedir:

¹³⁰ Sâlûs, a.g.e., s. 276.

¹³¹ M. Cemal Sofuoğlu, Şia'nın Hadis Anlayışı, s. 111.

¹³² Berkeî, Ardu Ahbari Usûl Ber Kur'an ve Ukûl, s. 23.

¹³³ Hekim, a.g.e., s. 121.

¹³⁴ Rıza el-Muzaffer, a.g.e., III, 51; Sâlûs, a.g.e., s. 274.

“İmamların ma’sum oldukları itikadı, -Ehl-i Sünnet’te olduğu gibi- senedin Resulullah (s.a.s.)’e ulaşması şartı aranmadan onlardan gelen hadislerin sahih olmasını sağladı.”¹³⁵ Çünkü onlara göre, ‘İmamet, peygamberliğin devamıdır.’¹³⁶ Yine onlara göre ‘İmamet Allah’ın bir lütfu olarak Peygamberlik gibidir.’¹³⁷

Şii âlim İbn Babeveyh (ö.413/1023) el-İtikadat adlı eserinde, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Onların söyledikleri Allah (c.c.)’ın söyledikleridir, onların emirleri, Allah’ın emirleridir, onlara itaat Allah (c.c.)’a itattır, onlara karşı ma’siyet Allah’a karşı ma’siyettir. Onlar Allah (c.c.)’dan ve vahiyden başka bir şey konuşmadılar.”¹³⁸

Kendileri için hüccet saydıkları el-Kâfi’de, Ebu Abdillah (Cafer es-Sâdık) şöyle demektedir: “Benim hadisim babamın hadisidir, babamın hadisi büyük babamın hadisidir. Hüseyin’in hadisi Hasan’ın, Hasan’ın hadisi Emiru’l-Müminin’in hadisidir. Onun hadisi ise Allah Rasulü (s.a.s.)’in hadisidir. Allah Rasulü (s.a.s.)’in hadisi ise, Allah Azze ve Cellenin kavlidir.”¹³⁹

el-Kâfi’nin şarihi Mazenderani (ö.1081/1671) : “Bunun zahiri, imamlardan her birinin hadisi, Allah Azze ve Celle’nin kavlidir. Allah (c.c.)’nun kavlinde ihtilaf olmadığı gibi onların kavlinde de ihtilaf yoktur.”¹⁴⁰

Daha da ileri giderek şunları söylemektedir: “Ebu Abdillah’tan hadis işitenin, Ebu Abdillah’ın babasından veya atalarından birisinden rivayet etmesi caizdir. Hatta Allah Teâla demiştir demesi bile caizdir.”¹⁴¹

el-Kâfi de Ebu Basir’den şöyle bir rivayet nakledilir: “Ebu Abdillah (r.a.)’ya dedim: Senden işittiğim hadisi babandan veya babandan işittiğim hadisi, senden rivayet

¹³⁵ Abdullah Feyyaz, **Tarihu’l-İmamiyye ve Eslafuhum Mine’s-Şia’ti**, Muessete’l-A’lemi, Üçüncü Baskı, Beyrut h. 1395, s.45.

¹³⁶ Şeyh Muhammet b. Ali b. Babeveyhi el-Kummî, **el-İtikadat**, İran, h. 1320, s. 106; Muhammet Rıza el-Muzaffer, **Akâid el-İmamiye**, el-Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şia’, s. 86.

¹³⁷ el-Muzaffer, **a.g.e.**, s. 86,90.

¹³⁸ İbn Babeveyh, **a.g.e.**, s. 92.

¹³⁹ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 53; Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **Vesâilu’s-Şia’ İla Tahsîli Mesaili’s-Şerîa’**, Abdurrahim Şîrâzî (Thk.), Daru İhyai’t-Turasi el-Arabî, Beşinci Baskı, Beyrut h. 1403, XVIII, 58.

¹⁴⁰ Muhammet Salih el-Mâzenderânî, **Şerhun Câmi’ Ale’l-Kâfi**, el-Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şia’, II, 272-273.

¹⁴¹ Mazenderânî, **a.g.e.**, II, 275.

edeyim mi? O dedi: Fark etmez. Ancak babamdan rivayet etmen daha çok hoşuma gider. Ebu Abdillâh (r.a.) Cemil'e şöyle söyledi: "Benden işittiğini babamdan rivayet et."¹⁴²

İslâm âlimleri Rasûlullah (s.a.s.)'ın söylemediği bir şeyi ona nispet etmeği en büyük günahlardan sayarken, onlar imamlarının sözlerini hiç çekinmeden Allah (c.c.)'ya nispet edebiliyorlar, hatta bunu bir erdem ve ibadet sayabiliyorlar. Bunu imamlarının sünneti olarak kabul ediyorlar. Bu imamların sözleri, onlara göre Rasûlullah (s.a.s.) ve Allah (c.c.)'nın keliması mesabesindedir. Dolayısıyla Şia, bu zikrettiklerimizi de sünnet'e ilhak etmiş oluyorlar. Şia âlimlerinden olan Muhammet Takiyy el-Hekim (ö. 1423/2002), bu hususla ilgili olarak şunları söylemektedir: "İmamiye Şia'sı, imamlarından sadır olan her söz, fiil ve takriri sünneti şerifeye ilhak etti."¹⁴³

Onlar bunu, yanlarındaki iki çıkış noktası ile iki temel kuraldan yola çıkarak söylüyorlar. Âlimlerinden biri bu iki noktaya işaret ederek, imamlarının sözlerinin uyulması ve bağlayıcı olması noktasında Peygamber (s.a.s.) sözü gibi olduğunu söylemekte ve bu hususun onlar (İmamlar) için şu iki şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir:

- ✓ Peygamberdeki vahiy gibi ilham yoluyla,
- ✓ Emiru'l-Mu'minin Hz. Ali'nin: "Rasûlullah (s.a.s.) bana ilim kapılarından bin tanesini öğretti. Her bir kapıdan bana bin kapı açılıyor"¹⁴⁴ sözü gibi, kendinden önceki ma'sumdan alma yoluyla.

Bu durumda imamların ilimleri iki çeşittir ve hepsi de sünnetten sayılır. Bunlar:

- ✓ Hadis ilim ki, bu ilim ilham ve diğer yollarla gerçekleşir.
- ✓ Onların yanına bırakılmış ilim ki, bunu da Rasûlullah (s.a.s.)'den miras yoluyla almışlardır.

¹⁴² Mazenderânî, a.g.e., II, 259.

¹⁴³ Muhammet Takiyy el-Hâkim, **Sunnetu Ehli Beyt**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia', s. 5.

¹⁴⁴ Muzaffer, a.g.e., III, 51.

Neticede Şia'da bilhassa imamların Rasulullah (s.a.s.)'e atfettikleri rivayetlerdeki isnad meselesi, imamların bilgi kaynakları ile doğrudan alakalıdır. İmamın sözü ile Rasulullah (s.a.s.)'den gelen hadis arasında, imamlar aynı kaynaktan beslendikleri için, netice itibariyle fark bulunmadığı kabul edilerek sistem bunun üzerine bina edilmiştir. Durum böyle olunca, bilhassa mütekaddimun açısından imamların doğrudan Rasulullah (s.a.s.)'me nisbet ettikleri hadislerin isnadındaki irsal meselesinin ve genelde de imamların sözlerinin de hadis sayılmasının Şia açısından bir problem teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

1.1.2. İmamların Rasulullah'ın (s.a.s.)'in İlmine ve Otoritesine Vâris Sayılması

Değişik vesilelerle işaret ettiğimiz gibi Rasulullah (s.a.s.)'in Ehl-i Beyti içinde değerlendirilen ve imamlar olarak bilinen Ehl-i Beyt'in seçilmiş üyelerinin Rasulullah (s.a.s.)'in otoritesini miras olarak aldıkları kabul edilir. Şîi anlayışa göre, her bir imam, kendi oğullarından birini kendisinden sonra gelecek imam olarak tayin eder.

Şia, Rasulullah (s.a.s.) tarafından Hz. Ali'ye aktarılan ilmin, diğer imamlara geçtiğine inanır. Bu itikatları, Rasulullah (s.a.s.)'in, şeriatın bir kısmını tebliğ etti, diğer bir kısmını ise gizleyerek Hz. Ali'ye emanet etti anlamına geliyor. Hz. Ali, bu ilmin bir kısmını hayatta iken açıkladı. Diğer bir kısmını ise, ölümü sırasında oğlu Hz. Hasan'a bıraktı. Bu şekilde her imam kendisine bırakılan ilmin bir kısmını ihtiyaca göre hayatta iken açıklamış, geri kalan kısmını ise kendisinden sonra gelen imama bırakmıştır. En son ilim dört gözle bekledikleri Mehdiyi muntazarlarına kalmış oluyor. Bu zikrettiğimiz ilim silsilesi nerdeyse Şia'nın temel itikat esasları arasına girmiş, olmazsa olmaz bir kuraldır.

Büyük âlimleri Ayetullah Muhammed b. Hüseyin el-Kaşifu'l-Ğıta'(ö. 1376/1953) İslam'da hükümlerin iki kısma ayrıldığını söyleyerek şu iddiada bulunmaktadır: “Bir kısmını Rasulullah (s.a.s.) sahabeye açıkladı. Diğer bir kısmını ise ketmederek vasilerine verdi. Her vasi kendi zamanındaki insanların ihtiyaç duyduğu kısmı açıklamış, diğer kısmı ise kendisinden sonra gelen imama bırakmıştır. Rasulullah

(s.a.s.) bazen genel bir hükmü zikrediyor ve o hükmü tahsis edeni ise açıklamıyor. Bu tahsis işini vakti geldiğinde açıklamak üzere vasiye bırakıyordu.”¹⁴⁵

Muasır âlimlerinden Muhammet Bahru'l-Ulum (ö. 2015) şu iddiada bulunmaktadır: “Ne zamanki, Aziz Kitap tafsilatına girmeden genel kaideler koydu, Resulullah'ın sünnetine ihtiyaç duyular... Şeriat ise sünnet ile tamamlanmadı! Çünkü yeni hadiselerin birçoğu Rasulullah (s.a.s.) döneminde yoktu. Bu nedenle onun ilmini, zamanı gelince açıklamak üzere vasilerine saklama ihtiyacını duydu.”¹⁴⁶

Rasulullah (s.a.s.)'in torunlarından biri olan Mûsâ Kâzım'a (ö.183/799) Rasulullah (s.a.s.)'in insanlığa dinlerini anlamaları için gerekli olan bütün ilmi getirip getirmediği ve bu ilimden bir kısmının kaybolup kaybolmadığı sorulduğunda onun cevabı 'hayır' olmuş ve bu ilmin Rasulullah (s.a.s.)'in Ehl-i Beyt'inde olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷ Mûsâ Kâzım'ın babası Ebu Abillah Ca'fer es-Sâdık (ö.148/765)'da aynı cevabı vermiştir. Ona göre, Kur'an bütün soruların cevabını ihtiva etmiştir. Ancak insanlar bunları tam kavrayamaz. Allah'ın iradesiyle Rasulullah (s.a.s.)'in gaybî ilmi, imamın damarlarında dolaşır. Bununla birlikte, imam kendi avucunun içine bakar gibi kolayca bu soruların cevaplarını Kur'an'da görebilir.¹⁴⁸

Bu konudaki rivayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde görürüz ki, imamların Rasulullah (s.a.s.)'in otoritesinin mirasçısı olduklarının kabul edilmesi, imamları, dinî ve ilmî en üstün otorite haline getirmiş, doğal olarak Şia'yı imamların sözlerinin hadis, hükümlerinin hüccet kabul edilmesi görüşüne sevk etmiştir. Bu sebeple

¹⁴⁵ Muhammet b. Hüseyin el-Kaşifu'l-Ğita', **Aslu's-Şia ve Usûluha**, s. 77,146.

¹⁴⁶ Alaaddin Bahru'l-Ulûm, **Mesabîhu'l-Usûl**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Tahrân ts., s. 4. Şia âlimlerinin bu anlamda çok sayıda sözleri vardır. Örneğin büyük ayatlarından olan Şihabuttin en-Necefi şunları söylüyor: “Resulullah'ın zamanı dardı ve dini hükümlerin tümünü öğretme fırsatını bulamadı... savaşlarla uğraşmayı dini hükümlerin detayına girmeye takdim etti.. Özellikle zamanındaki insanlar asırlar boyunca ihtiyaç duyulacak hükümleri anlayacak ve kabul edecek durumda değillerdi.” Şihabu'd-Din el-Hüseyini el-Mer'aşi en-Necefi, Nurullah el-Hüseyini el-Mer'aşi et-Tusturî'ye ait, **‘İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl’** adlı kitap üzerindeki haşiyeleri, Merkezu Tahikat Kumyuter Ulumi İslami, II, 288-289. en-Necefi'nin bu söylediklerine bakıldığında Rasulullah'ın (s.a.s.) savaşmayı İslam hükümlerini tebliğ etmeye tercih ettiği anlamı çıkar kibu da Rasulullah'ı (s.a.s.) tebliğ görevini yerine getirmediği suçlamasında bulunmakla eşdeğerdir. Hal bu ki Yüce Allah O'na: “ Ey Rasul Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et.” Diyor. Bu durumda Rasulullah (s.a.s.) bu emirden yüz mü çevirmiş?! Bu düşüncede olanlar Rasulullah'ın etbai olabilirler mi? Veya O'nun Ehl-i beytinin ensarından olabilirler mi?! Bu sözleri Yüce Allah'ın şu ayetini yalanlama anlamına gelmiyor mu? “Bu gün sizin dininizi size mükemmel kıldım ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve din olarak da size İslam'a razı oldum.” Allah(c.c.) dinimizi mükemmel kıldığını beyan ediyor.

¹⁴⁷ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 235,236.

¹⁴⁸ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 229.

Şiî âlimlere göre, şer'i hüküm istinbatı mâsum imamlardan gelen hadislerle dayanmalıdır.¹⁴⁹

Bu durumda Şia'nın büyük bir kısmına göre hadisler aşağıdaki üç şekilden biriyle meydana gelir:

1. Rasulullah (s.a.s.)'in bir hadisinin, kendisinden sonra, imamlar tarafından oluşturulan bir isnatla rivayet edilmesi,
2. Bu imamın sözlerinin, kendisinden sonra gelen imamlar tarafından rivayet edilmesi,
3. Bir imamın sözünün, kendisinden ve tabîilerinden meydana gelen bir isnad vasıtasıyla rivayet edilmesi.¹⁵⁰

Bir hadis ister Rasulullah (s.a.s.), isterse bir imam tarafından söylenmiş olsun, ya da imamla Rasulullah (s.a.s.) arasındaki isnad tam veya eksik olsun önemli değildir. Son tahlilde imamlar masumdur ve Rasulullah (s.a.s.)'den miras aldıkları bir otorite ile konuşmaktadırlar. Bir rivayete göre Ebu Abdullah Ca'fer es-Sadık'ın şöyle söylediği nakledilmiştir:

"Benim hadislerim babamın hadisleridir, babamın hadisleri büyük babamın hadisleridir. Onun hadisleri Hüseyin'in hadisleridir. Hüseyin'in hadisleri, Hasan'ın; Hasan'ın hadisleri imanın komutanı olan İmam Ali b. Ebi Talib'in hadisleridir. Onun hadisleri ise Rasulullah (s.a.s.)'in hadisleridir. Rasulullah (s.a.s.)'in hadisleri ise yüce Allah'ın sözleridir."¹⁵¹

Kısacası Şia, imamların Rasulullah (s.a.s.)'in halifeleri olduğuna, insanları aldanma ve yanlış yollara sapmaya karşı koruyucu rol üstlendiklerine inanır. Ayrıca Muhammet el-Bâkır, Ca'fer es-Sâdık gibi imamların Rasulullah (s.a.s.)'e attettikleri rivayetlerde isnada pek ehemmiyet verilmediğini görüyoruz. Ancak Cafer es-Sâdık'ın hadislerini toplayan Kutûb-i Arbaa hadislerinde isnada riayet edildiğini söyleyebiliriz.

¹⁴⁹ Seyyit Ebulkasım el-Mûsevî el-Hûî, **Mu'cemu Ricâli'l-Hadîs**, Birinci Baskı, Necef 1992, I, 20.

¹⁵⁰ Brown, **Hadith**, s.124;

¹⁵¹ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 153.

1.1.3. Rika ve Tevki'ler Bahsi

İmamların söz ve takrirlerinin sünnetten sayıldığını kısaca izah ettikten sonra, sünnetten sayılan ve Şia hadis kitaplarında büyük bir önem atfedilen 'rika' ve 'tevki' konusuna kısaca değinmek istiyoruz.

Şia tarafından sünnetin bir parçası olarak kabul edilen bir diğer hususta 'Rika' ve 'Tevkî'lerdir. İtikatlarına göre, Ayetullahları ve meracileri gaib imam adına fetva ve hüküm verme yetkisine sahiptirler. İnsanlar arasında onu temsil etme yetkisine sahiptirler. Onlar bu gaip ile sürekli diyalog halindedirler. Hatta bazılarının görünme durumu bile olabilir.

Hasan el-Askeri (ö.260/841) yılında vefat etti. Şia İsna Aşeriyye inancına göre O, 11. İmamlarıdır. Ancak, "Onun geride bıraktığı her hangi bir çocuğu zahiren bilinmemektedir. Böyle bir çocuğu görülmemiştir."¹⁵² Şia kaynakları da bunu itiraf ediyor ki, güvenilir tarihçiler akim olarak vefat ettiğini söylüyor.¹⁵³

Bu durumda, iddia ettikleri mukaddes nasları (ö.260/841) yılında kesilmiştir. Ancak zamanla imam adına hüküm veren, fetva veren sefirler ortaya çıkmış. Zamanla bu türden bir vekâletin kendisinde olduğunu iddia edenlerin sayısı artmıştır.

İmamiyye İsna Aşeriyye, naiplik iddiasında bulunan şahıslardan dördünü kabullendi ve onları imamın Sefirleri (vekilleri) olarak kabul etti. Bu küçük çocuğun vekilleri, insanların soru ve taleplerini alıyor, gaib imama arz edip, sahiplerine gizliden cevap getiriyorlardı. Getirdikleri bu yazıların, zuhur edeceğini iddia ettikleri bu çocuğa ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bu çocuğun gün yüzüne çıkacağını, zuhur edeceğini, hatta zuhuru için zaman bile veriyorlardı.

Sadece bir iddia ile ifade edilen, özelde hadis ilim geleneği ve genelde de epistemoloji ilmi içerisinde hiçbir ilmi hüviyeti olmayan bu tarz yazılar, onların nezdinde en güvenilir sünnetler ve en kuvvetli naslar olarak kabul edilmiştir. İşte Şia içerisinde bir bilgi kaynağı olarak kabul edilen 'et-Tevkîat'; gâib 12. İmam'ın, sefirleri aracılığı ile halkın sorduğu sorulara verdiği cevaplardan meydana gelen el yazılarıdır.

¹⁵² Sa'd b. Abdillâh el-Aş'eri el-Kummî, **el-Mekâlat ve'l-Firak**, Matbaatu Hayderî, Tahran 1963, s. 102

¹⁵³ Zehebî, **el-Muntaka Min Minhâci Ehli'l-İ'tidâli**, Muhtasaru Minhâci's-Sunneh, Muhibbuddin el-Hatip (thk.), el-Mektebetu's-Şamile, s. 31.

Şia arasında es-Saduk lakabıyla tanınan İbn Babeveyh (ö.381/992), ‘Nesimen’ diye adlandırdıkları ve bu çocuğun hizmetçisi olduğunu söyledikleri kadından şöyle bir rivayette bulunur: “Zaman sahibinin doğumundan bir gece sonra yanına girdiğimde hapşırdım, bunun üzerine bana : ‘Rahimehullah’ dedi. Buna sevindim. Bunun üzerine bana : “Hapşıрма ile sana bir müjde vereyim mi?” dedi. Buyurun efendim dedim. “O üç gün boyunca ölüme karşı teminattır” dedi.¹⁵⁴

Müellif, باب ذكر من شاهد القائم وراءه وكلمه ‘Babu Men Şahede el-Kaim ve Raahu ve Kelleme’ başlığı altında 26 rivayete yer vermiş. Bu rivayetlerde Kaim ile görüşen, onunla konuşan ve onu görenlerin anlattıklarına yer vermiştir.¹⁵⁵

1.1.4. Ahbâriyyûn ve Usûliyyun

Şia tarihinde hadislerle alakalı iki temel anlayış gelişmiştir. Bunlar Aklî ekol ve Hadis Ekol’dür. Hadis Ekolü’ne Yakîn ekolü de denilebilir; Aklî Ekol ise Usûliler olarak bilinirler.¹⁵⁶ Hadis Ekolü’nün o dönemdeki temsilcisi sayılan Âhbârîler,¹⁵⁷ Ensârü’l-hadis diye de adlandırılırlar. Ancak biz çalışmamız boyunca Ahbârî ve Usûlî terimlerini kullanacağız.

Şia İsnaaşeriyye içinde hadislere farklı yaklaşım sergileyen, biri Kutûb-i Arbâa’daki rivayetlerin kat’i ve sahih olduğunu kabul edip, cerh ve ta’dile ihtiyaç bulunmadığına inanan Ahbârîyyun, diğeri ise Kur’an ve sünnetten çıkarılan genel prensipler ve imamlardan gelen meşhur haberler çerçevesinde rivayetlerini ve hadis râvilerini değerlendirmek gerektiğine inanan Usûlîler’dir. İmâmî düşüncede farklı dönemlerde etkin olmuş bu iki ekol, ciddi ayrılıkları temsil etmişiki farklı yaklaşımdır.¹⁵⁸ Şimdi bu ekollerle ilgili kaynaklarda geçen bilgilere bir göz atalım.

¹⁵⁴ es-Sadûk Muhammet b. el-Hüseyn b. Babeveyhî el-Kummî, **Kemâluddîn ve Temamu’n-Ni’me**, Muessesetu’l-A’lemî Li’l-Metbuati, Birinci Baskı, Lübnan 1991, s. 405, 416.

¹⁵⁵ Sadûk, **a.g.e.**, s. 399-435.

¹⁵⁶ Hibullah, **Nazariyyetu’s-Sunne fi’l-Fikri’l-İmâmiyyi’s-Şîi**, s.67,68

¹⁵⁷ Mazlum Uyar, **İmâmiyye Şîa’sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik**, Kitap Matbaacılık, İstanbul 2000, s.64,74.

¹⁵⁸ İbrahim Kutluay, **İmâmiyye Şîası’na Göre Cerh ve Ta’dil**, Rağbet, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s.54.

1.1.4.1.el-Ahbâriyyûn

Ahbâriyye, İsnâ Aşerî Şîliği'nde dînî bilgilerin kaynağı olarak imamların haberlerine dayanıp akla ve içtihada karşı olan fırkaya denir.¹⁵⁹ Şîî fakihlere göre ıstılahî anlamı, sadece hadislerin zahirine sarılıp akıldan istifade etmeyen kimsedir. İbn Nedim'e göre ahbâriyyûn ve ahbâriyyin diyede isimlendirilir.¹⁶⁰

Ahbârîler hadis kitaplarında özellikle de Kutubu Arbaa diye bilinen el-Kâfi, Men La Yahduruhu'l-Fakih, et-Tehzip ve el-İstibsar'da yer alan bütün haber ve rivayetleri kayıtsız şartsız kabul eden gruptur. Bu kitaplarda bulunan bütün rivayetler bu gruba göre sahihtir. Sahih olup olmadığını araştırmaya gerek yoktur. Çünkü bu dört kitapta mevcut olan rivayetlerin tümü ma'sum imamlardan direk olarak alınmıştır. Dolayısıyla ma'sumdan gelen her bilgi doğrudur. Zira ma'sum hatalardan münezzehtir ve kendi kafasından da bir şey söylemesi düşünülemez.

Meşhur Ahbârîler arasında Kuleynî (ö.329/939),¹⁶¹ İbn Bâveyhi (ö. 329/941)¹⁶², Muhammet Emin Eserâbâdî (ö. 1033/1624), Zeynuddin b. Muhammet b. Hasan el-Âmilî (ö. 1064/1653), I. Meclisî Muhammet Takî b. Maksûd Ali (ö. 1070/1659), Muhammet Salih el-Mâzenderânî (ö. 1081/1670), el-Feyzu'l-Kâşânî (ö. 1091/1680), Hur el-Âmilî (ö. 1104/1692), II. Meclisî (ö. 1111/1699), Bakır el-Hemedânî (ö. 1151/1738), Abdullah b. Sâil es-Semâhicî (ö. 1135/1722), Yusuf b. Ahmet el-Bahrânî (ö. 1176/1772) ve Muhaddisen-Nûrî (ö. 1320/1902) gibi âlimler yer almaktadır.¹⁶³

Ahbârîler, imamlara ait ahbârın derununu düşünmedikleri, rivayetlerin sahihini sakiminden ayırmayıp olduğu gibi rivayet etmeleri sebebiyle Usûlîler tarafından eleştirilmişlerdir.

Günümüzde Suudî Arabistan'da, Irak'ın Necef şehrinde, Bahreyn'de az sayıda Ahbârî ekolünün benimsemiş Şîî İmâmî yaşamaktadır. Ahbârî Ekol etkisini büyük ölçüde yitirmiştir.

¹⁵⁹ Uyar, **a.g.e.**, s. 64,65.

¹⁶⁰ Uyar, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁶¹ Uyar, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁶² Uyar, **a.g.e.**, s.175.

¹⁶³ Uyar, **a.g.e.**, s.175.

1.1.4.2. el-Usûliyyûn

İmâmiyye İsna Aşeriyye içindeki diğer düşünce ekolü, müteahhirundan sayılan ve daha çok akılcı metodu kullanan Akılî Ekol olup, Şîî kaynaklarda Usûliyyun olarak adlandırılırlar.

Hicri yedinci asrın ortalarına kadar İmamiyye İsna Aşeriyye mezhebineahbarilik görüşü hâkimdir. Bu asırda Şia âlimlerinden olan İbn Tavus (ö. 664/1265) ortaya çıkmış ve Hadis Usulünde bir kitap kaleme almıştır. Ancak kaleme aldığı bilgileri, Ehl-i Sünnet kitaplarından almıştır. Daha sonra öğrencisi -Şia'da el-Allame el-Hillî lakabıyla tanınır- bu işi daha ileri götürüyor. el-Allame el-Hillî'nin ölüm tarihi de (ö. 726/1326)'dır.¹⁶⁴ Bu tarihten sonra bu iki Şii âlimin yolunu takip edenlere Usûliyyun denilmiştir.

Usûlîler, dinî bilgilerin kaynağı olarak imamların haberlerine dayanmakla beraber, fıkıh ve kelimada akli esas aldıklarını ve bundan geniş ölçüde yararlandıklarını iddia eden gruptur. Usûlîler içtihadı caiz görürler. Kitap, sünnet, icma' ve akli "dört şer'î delil ve kaynak" olarak kabul ettiklerini söylerler.¹⁶⁵

Usûliyyun Ekolü, Ahbârîlerin mütevatir haberle amel edilmesini savunmasının karşısında, âhad haberle de amel edilebileceğini savunmuşlardır. Ayrıca asıllara yaklaşım, onların sıhhati ve katiyyeti meselesi, asılların haber-i vâhidle ya da sika olmayan râviler tarafından nakledildiğinde değeri, Ahbârî ve Usûlî Ekoller arasındaki önemli ihtilaf konularındandır.¹⁶⁶ Kısacası Usûlîler'in asıllara ve Kutûb-i Arbaa'ya bakış açıları Ahbarîler'in aksine şüpheli bir yaklaşımdır.

Usûlîliğin tarihini, akılcılarla gelenekçilerin metodunu birleştiren, rasyonel metodu kullanırken sünnetin de geçerliliğini koruduğunu iddia eden Tûsî (ö.460/1067-8) zamanına kadar götürenler de vardır. Ancak bu ekol, Ahmet b. Tavus (ö. 664/1265)

¹⁶⁴ Adnan Muhammed Zerzûr, *es-Sunnetu'n-Nebeviyye ve Ulûmuha Beyne Ehl-i's-Sunneti ve's-Şiati'l-İmamiyye*, Daru'l-Â'lâm, Ürdün 2010, s.161.

¹⁶⁵ İbrahim KUTLUAY, *İmâmiyye Şiası'na göre Cerh ve Ta'dîl*, Rağbet, II. Baskı, İstanbul 2012, s. 59.

¹⁶⁶ Etan Kohlberg, *"el-Usûl al-arba'umi'a"*, (Belief and Law in İmâmî Shi'ism içinde, VII. Makale) variorum Reprints, London 1991. (İbrahim KUTLUAY a.g.e., s.60.)

ve öğrencisi Allâme Hullî (ö. 726/1325) zamanında daha çok tanınıp sistematik bir hal almıştır.¹⁶⁷

Söz konusu ekol mensupları, daha erken dönemlerden itibaren rivayetlerin isnad ve metin bakımından değerlendirilmesine önem vermişlerse de, bu alandaki önemli çalışmalar ancak hicri yedinci yüz yılda yoğunlaşmıştır. Örneğin ilk olarak İbn Tavûs (ö. 664/1265), bir görüşe göre ise İbn Tavûs'un öğrencisi Allâme el-Hillî (ö. 726/1326), hadisleri sahih, hasen, muvessak ve zayıf olmak üzere dörde ayırmıştır.¹⁶⁸ Diğer bazı Şia âlimleri ise ilk olarak Hadis Usûlünde eser yazanın eş-Şehîdu's-Sanî (ö. 965/1557-8) olduğunu söylüyor. Ancak o, ıstılahları Amme'nin kitaplarından nakletmiştir.¹⁶⁹ Onun bu eserinin ismi, Dirâyetu'l-Hadis olup İbn Salah'ın meşhur Mukaddimesinin telhis edilmiş halidir.¹⁷⁰ eş-Şehidu's-Sanî'nin bir diğer özelliği de Ehl-i Sünnet medreselerinde ve Sünni âlimlerden ders almış olmasıdır. Bu yüzden Hadis Usûlü alanında yazdığı eserde kullandığı ıstılahlar tamamen onların ifadesiyle ammeden alınmadır.

Günümüzde İsna Aşeriyye âlimleri arasında, rivâyetlerin isnad ve metin yönünden tetkik edilmesi, nakledilen haberlerin muhtevasının, yani metnin Kur'an ve sünnetten belirlenen kıstaslara ve imamlardan nakledilen meşhur haberlere göre değerlendirilmesi görüşünü savunan ve çoğunluğu teşkil eden Usûlîler'in metodu hâkim durumdadır. Günümüz Şia âlimlerinin büyük bir kısmı Usûlî ekolü benimsemişlerdir. Ancak iki ekol arasındaki ihtilaflar ve tartışmalar devam etmektedir.

Ahbârilere Göre Hadis Mertebeleri

Muhyiddin el-Ğureyfi, konumuzla ilgili olarak şunları dile getiriyor: “Ahbariyyun, hadisin mertebe ve derecelere ayrılmasını şiddetle reddetmişlerdir. Kendisiyle amel etmenin haram olduğu bidatlardan saymışlardır. Batıl olduğunun ispatı için, konuyu ele alıp dört kitabımızdaki bütün hadislerin sahih olduğunu ispatlamaya

¹⁶⁷ Zerzûr, a.g.e., s. 161.

¹⁶⁸ Abdurrahman, **Beyne'l-Kuleynî ve Husûmu Ebu Zehre**, s. 53.

¹⁶⁹ Muhammet b. Hasan el-Hur el-Âmilî, **Emelu'l-Âmil**, Ahmet el-Hüseynî (thk), Matbaatu'l-Edeb, Necef ts., I, 86, 87; Ebulkasım el-Müsevî el-Hûî, **Mu'cemu Ricali'l-Hadis**, Beşinci Baskı, ys., 1992, VII, 286; Muhammet b. Cemaluddin Mekki el-Âmilî (Şehîdu'l-Evvel), **Mukaddimetu Şerhi'l-Luma**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, I, 181.

¹⁷⁰ İbrahim Kutluay, **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: III, Sayı, 6, 2012/2, s. 147.

çalışmışlardır.¹⁷¹ Sadece dört kitap değil, diğer muteber kitaplardaki hadislerin tümünün sahih olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Çünkü bu rivayetler, Mas'um'dan geldiğini ifade eden karinelerle çevrilidir.”¹⁷²

Hur el-Amili Vesailu's-Şia' adlı eserinde şunları söylüyor: “Eski âlimler ve bütün İhbarilerde sahihin üç manası vardır:

1. Ma'sum'dan varid olduğu bilinenler.
2. Ma'sum'dan geldiği bilinen ve ondan daha kuvvetli bir rivayetin ona ters ve onunla çelişenin olmaması.
3. İçerik olarak sıhhatinin kesin olması. Yani Allah (c.c.)'ın hükmü olması. Bu durumda Ma'sum'dan varit olduğu kesin olmasa bile sahih kabul edilir.

Zayıf Hadis için de üç mana vardır:

1. Değişik karinelerle Ma'sum'dan varit olduğu kesin olarak bilinmeyen rivayetler.
2. Ma'sum'dan varit olduğu kati olarak bilinen, ancak ondan daha kuvvetli bir rivayetin onunla çelişmesi.
3. Zaruriyat ve benzeri hususlara muhalefetten dolayı, içeriği itibari ile gerçekte sahih olmadığı bilinen rivayetler.”¹⁷³

Konuyu özetleyecek olursak şunu ifade edebiliriz:

Şia'dan Ahbarilerin hadis usulünü Ehl-i Sünnet'den alındığı gerekçesiyle kabul etmedikleri ve bu ilme karşı şiddetli bir şekilde mücadele ettiklerianlaşıyor.¹⁷⁴ Onlar İmamlarından varit olan ve mutemet kitaplarında¹⁷⁵ geçen bütün rivayet ve haberleri olduğu gibi, kayıtsız-şartsız doğru olarak kabul ediyorlar. Hatta bütün hadisleri hareketleriyle, i'rabıyla, kelimenin yapısıyla, kelimelerin ve harflerin dizilişiyle hepsinin mütevatir olduğuna inanıyorlar.

¹⁷¹ Bu dört kitap şunlardır: Kuleyni'nin el-Kâfi, es-Saduk'un Men La Yahduru'l-Fakih, et-Tûsi'nin et-Tehzip ile el-İstibsari.

¹⁷² Yusuf el-Behranî, **el-Hadâiku'n-Nadira**, Muessesetu'n-Neşr el-İslâmî, Kum,ts., XV, 15,24; Muhittin el-Mûsevî el-Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 16-17.

¹⁷³ Hur el-Âmilî, **a.g.e.**,XXX, 273,274.

¹⁷⁴ Haydar Hibbullah, **Nakzu'l-Metni fi't-Tecribeti'l-İmâniyye**, s. 45.

¹⁷⁵ Bu kitaplardan gaye, daha önce ismi geçen Kutubu'l-Arbaadır.

Bu zikredilen dört kitap hicri dördüncü ve beşinci yüz yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu kitapların müellifleri, kitaplarında kaydettikleri her şeyin sahih olduğuna inanırlar. Şia, yaklaşık olarak üç asır boyunca bu kitaplardan, dolayısıyla Ahbarilerden hiç ayrılmamışlardır. Onları olduğu gibi kabul etmişlerdir. Şia tarihinde ilk olarak hadis usulünde eser ortaya koyan ve hadisleri derece ve mertebelere ayıran, hicri 726 da ölen el-Allame lakabıyla tanınan el-Hasan b. el-Mutahhir el-Hulli'dir.¹⁷⁶ Diğer bir görüşe göre ise, bu ilim dalında ilk eseri ortaya koyan İbn Tavus'tur ö.664/1265).

Ahbarîler ile Usûlî'ler arasındaki farklılıkları şu şekilde maddeler halinde özetlemek mümkündür:

1. Ahbarîler sadece Kur'an ve sünneti delil ve otorite sayarlar. Hatta bazıları – Kur'an sünnetin ve hadisin yardımıyla anlaşılabilceği için- sadece sünneti kabul ederler. Usûlîler ise, hukuk sisteminde dört delil kabul ederler: Kur'an, sünnet, icma' ve akıl.
2. Ahbarîler, Kur'an ve sünnetin masum imamların tefsir ve te'villeriyle anlaşılabilceğini iddia ederler. Usûlîler'e göre ise akıl kullanılarak Kur'an ve sünnetin manasının anlaşılabilceğini savunurlar.
3. Ahbarîler'e göre, dört kitap tartışmasız güvenilirdir. Usûlîler ise, Kutûbu Arbaa'nın içinde güvenilmeyen rivayetler olabilir.
4. Ahbarîler sadece ikiçeşit hadis kabul ederler: Sahih ve zayıf. Usûlîler ise Hadisleri dört kategoriye ayırırlar: Sahih, hasen, muvessak ve zayıf. Usûlîler, sadece imamlardan ve sika Şiî râviler tarafından nakledilen hadisleri sahih kabul ederler.¹⁷⁷

Ahbarilerde hadisin çeşitleri ve mertebelerine kısaca değindikten sonra, Şia'da hadis taksimatının ortaya çıkışını izah etmeye çalışacağız. Bu şekilde Usûlîlerin konumuzla ilgili görüşlerini anlamış olacağız. Bilindiği gibi hadis, usulcülere göre esas olarak Mütevatir ve Ahat olmak üzere iki kısma ayrılıyor.

¹⁷⁶ Eşref el-Cîzanî, **İlmu'l-Hadisi Beyne Asaleti Ehl-i Sünne ve İntihali's-Şia'**, Daru'l-Yakin, Birinci Baskı, Mısır 2009, s. 199-200.

¹⁷⁷ İbrahim Kutluay, **İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil**, s.62,63.

1.2. ŞİA'DA HADİS ÇEŞİTLERİ

Şia'nın hadisleri sahih ve diğer kısımlara ayırmaları h.VII. asırda olmuştur. Bu ıstılahlar (hadisin sahih, hasen, muvassak ve zayıf olarak taksim edilmesi) el-Allame döneminde ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸

Kaşani bu konuda şunları söylüyor : “İlk olarak bu ıstılahı kuran ve bu yolu takip eden odur. Bu ıstılah eski âlimlerimiz arasında bilinmiyordu.”¹⁷⁹

Hur el-Âmilî, İbnu'l-Mutahhir'in koyduğu yeni ıstılahın (hadislerin sahih, hasan, muvassek ve zayıf olarak taksim edilmesi) Ehl-i Sünneti taklit etme girişimi olduğunu şu şekilde dile getiriyor: “Yeni ıstılah ammenin (yani Ehl-i Sünnet) itikat ve ıstılahlarına uygundur. Hatta araştırıldığında açıkça görüleceği üzere bu onların kitaplarından alınmadır.”¹⁸⁰

Bütün bu zikredilenler, Şia'nın bu konuya önem vermede geç kaldığını gösteriyor. Bu konuya el atmalarının sebebi ise hadisin sıhhatine ulaşmak değildir. Belki de mezheplerini hasımlarının eleştiri ve tenkitlerine karşı korumaktır. Bu yüzden cerh ve tadil ilimleri çelişkiler ve ihtilaflarla doludur. Konumuza ışık tutacak olan el-Feyz el-Kaşani'nin şu sözleri ne kadar da dikkat çekicidir: “Cerh, ta'dil ve şartlarında o kadar ihtilaf, tenakuz ve benzerlikler var ki, nefsi tatmin edecek duruma getirmek nerdeyse mümkün değildir. Bu durum tecrübe sahibi olan için gizli kalacak bir husus değildir.”¹⁸¹

Şunu da söylemek gerekir ki, son dönem âlimlerinin başka bir ifade ile âlimlerinden müteahhir olanların tashih ve tad'if konusunda koydukları kurallar uygulanacak olursa, mutemet hadis kitaplarındaki hadislerden çok azı hariç bir şey kalmaz. Şeyhleri Yusuf el-Bahrânî(ö. 1186/1772) şöyle diyor: “Yapılması gerekli olan, ya bu haberleri daha önceki sadık ve dürüst âlimlerimizin kabul ettiği gibi, olduğu gibi kabul etmek veya noksan ve eksik olmasından dolayı bu dinden başka bir dini, başka bir şeriatı elde etmektir. Sebebine gelince, ahkâm ile ilgili sahih bir delilin olmayışıdır. İki

¹⁷⁸ Âmilî, **a.g.e.**, XX, 102; Muhammet Muhsin Kâşânî, **el-Vâfi**, Mektebetu el-İmam Emîru'l-Mu'minin Ali, Birinci Baskı, İsfahan h. 1406, İkinci Mukaddime, I, 22.

¹⁷⁹ Kaşânî, **a.g.e.**, İkinci Mukaddim, I, 22.

¹⁸⁰ Âmilî, **a.g.e.**, XX, 100.

¹⁸¹ Kaşânî, **a.g.e.**, İkinci Mukaddime, I, 11,12.

durumdan hiçbirine uyacaklarını da zannetmiyorum. Bu iki seçeneğin üçüncüsü de yoktur. Allah’a hamdolsun ki bu durum, sapmış ve kibirlenen hariç, herkes için açık bir şeydir.”¹⁸²

Bu itirafları alınıp, mutemet hadis kitaplarında geçen: “Ebu Cafer gelinceye kadar Hac Menasiki, helal ve haramı bilmedikleri yönündeki ikrarları yan yana konulduğu vakit¹⁸³ ve yine Ebu Cafer döneminde yalancılara sayısının arttığı yönündeki haberler de düşünüldüğü zaman, rivayetlerinin çoğunun problemli olduğu anlaşılır.

Diğer bir örnek ise Hz. Ali’ye nispet edilen ‘Nehcu’l-Belağa’ kitabıdır. Şii âlim Kâşif el-Ğıta: “Şia fırkalarının çokluğuna ve aralarındaki ihtilafa rağmen, Nehcu’l-Belağa’nın Emiru’l-Müminin kelamı olduğu noktasında müttefikler. Sebebi ise, Şerefli rivayeti, dirayeti ve güvenilirliğidir. Bundan öte, onun Ali’ye nispetini inkâr etmek, zaruriyyat ve bedihiyyattan olan şeyleri inkâr etmekle eş değer tutuluyor. Onda geçen bütün hutbeler, kitaplar, yazılar, vasiyyetler, hikmetli sözler ve edeple ilgili sözlerin durumu bizatihi Rasulullah (s.a.s.)’den rivayet edilen hadisler gibi kabul ediliyor.”¹⁸⁴ Hâlbuki Nehcu’l-Belağa, metninde ve senedinde cerh ve tenkit edilmiştir. Hz. Ali’den üç buçuk asır sonra senetsiz olarak cem edilmiştir. Şia bu kitabın telifini eş-Şerif er-Rıza’ya nispet etmişler.¹⁸⁵

Hadisçiler nezdinde Nehcu’l-Belağa’yı uydurmakla suçlanan şahıs ise kardeşi Ali’dir.¹⁸⁶ İbnu Teymiyye bu kitapla ilgili olarak şunu söylüyor: “İlim ehli biliyor ki, bu kitaptaki hutbelerin çoğu Hz. Ali’ye iftiradır. Bundan dolayı çoğunluğu, bu kitabın kadim, eski nüshasında yoktur ve bu kitabın bilinen bir isnadı da yoktur.”¹⁸⁷

¹⁸² Yusuf b. Ahmet el-Bahrânî, **Lu’luetu’l-Bahreyn Fi’l-İcazat ve Teracimi Ricali’l-Hadis**, MuhammedSadık Bahru’l-Ulum (Thk.), Mektebetu’l-Ulumu’l-Amme, Bahreyn ts., s. 47.

¹⁸³ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 20.

¹⁸⁴ Hadi el-Kaşifu’l-Ğıta’, **Midraku Nehci’l-Belağa**, Beyrut ts., s. 190,191.

¹⁸⁵ Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa er-Rıza Ebu’l-Hasan. ez-Zehebî onun için : “Şiddetli bir rafizidir demiştir. Zehebî, **Mizânu’l-İ’tidâl**, Ali Muhammed el-Bicavî (Thk.), Daru’l-Ma’rife, Birinci Baskı, Beyrut 1963, III, 523.

¹⁸⁶ Ali b.el-Hüseyn el-Alevî eş-Şerif el-Murtaza el-Mutekellim er-Rafizi el-Mu’tezili. Bk. ez-Zehebî, **a.g.e.**, III, 124.

¹⁸⁷ İbn Teymiyye, **a.g.e.**, IV, 24; Ebu Abdillâh Muhammed ez-Zehebî, **el-Muntaka Min Minhaci’l-İ’tidâl Fi Nakzi KelamiEhli’r-Rafzi ve’l-İ’tizal**, Muhibbuddin el-Hatip (thk.), es-Selefiyye Matbaası, s. 430.

Bu kitaptaki nasların mevzu olduğu ile ilgili olarak deliller çoktur. Burada bu delilleri serdetmek yeri olmadığı için, sadece konu ile ilgilenen kitaplara işaret etmekle yetineceğiz.¹⁸⁸

Burada bunu dile getirmemizin sebebi, Şia'nın hadisin sahih kabul edilebilmesi için senedin muttasıl olması şartını koyuyor olmalarıdır. Bu kitaptaki rivayetler ise senetsiz olarak rivayet edilmiştir. Şia âlimlerinin, sıhhat ve zayıflığın tespiti için koydukları ölçülere uymadıkları anlaşılıyor. el-Hur el-Amili şeyhleri et-Tusi için şöyle söylüyor: “(Tûsî): Bu zayıftır. Çünkü falan şahsın rivayeti zayıftır diyor. Sonra bizzat o zayıftır dediği ravinin rivayetiyle amel ettiğini görüyoruz. Hatta ondan daha zayıf olanın bile rivayetiyle sayılamayacak kadar yerde amel ediyor. Çoğu zaman bir hadise mürsel diye zayıftır diyor, sonra Mürsel hadisle istidlalde bulunuyor. Çoğu zaman mürsel ve zayıfların rivayetleriyle amel ediyor, müsnet ve sikanın hadislerini reddediyor.”¹⁸⁹

Bahrânî (ö.1186/1773), cerh ve Ta'dildeki kurallarının Şia rivayetleri üzerinde tatbik edilmesi durumunda, hadislerinin çoğunun mulğa olacağını söylüyorken,¹⁹⁰ Erdebîlî¹⁹¹ (ö.1101/1690) ‘Camiu’r-Ruvah’ adlı kitabını kaleme alıyor ve çok garip bir iddiada bulunuyor. Bilindiği gibi bu şeyh, hicri on birinci asırda yaşamış ve bu telif ettiği kitabı ile ilk asır âlimlerinin on iki bin hadis ile ilgili hükümleri değişiyor. Bu kitabı ile zayıf, mürsel denilen hadislerin sahihe döndüğünü şöyle izah ediyor: “Bu kitabı nesh etmemle, daha önceki âlimlerimiz arasında meçhul, zayıf, mürsel olduğu bilinen hadisler, Allah'ın inayeti, Efendimiz Muhammed ve temiz Alinin teveccühü ile hali ma'lum ve sahih oldular.”¹⁹²

‘Faslu’l-Hitap Fi İsbati Tahrifi Kitabı Rabbi’l-Erbab’ adlı kitabı kaleme alan Tûsî, bundan yola çıkarak tahrifle ilgili hadislerin eski âlimler yanında zayıf olmasının mümkün olduğunu belirterek, eski âlimlerin bu rivayetlerin sahih tariklerinden haberdar

¹⁸⁸ İbn Teymiyye, **a.g.e.**, IV, 159; ez-Zehebî, **a.g.e.**, s. 508,509; ez-Zehebî, **Mizanu’l-İ’tidal**, III,124; İbn Hacer, **Lisanu’l-Mizan**, IV, 223; Muhibbuddin el-Hatip, **Muhtasar et-Tuhfa Haşiyesi**, s. 58; Ahmet el-Emin, **Fecru’l-İslam**, s. 178; ez-Za’bî, **el-Beyyinât fi’r-Reddi Ala Ebâtîlî’l-Muraceat**, s. 36,40; el-Muktataf Dergisi, sayı: 25, s. 248, Rabi’u’l-Evvel h. 1331.

¹⁸⁹ Hur el-Âmilî, **a.g.e.**, XX, 111.

¹⁹⁰ Bahrânî, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁹¹ Muhammet b. Ali el-Erdebîlî el-Ğarevî el-Hairî.

¹⁹² Muhammed b. Ali el-Erdebîlî el-Ğarevî el-Hairî, **Cami’u’r-Ruvat ve İzahe el-İştibahat An Turuk ve’l-İsnad Mukaddimesi**, Daru’l-Azva’, Beyrut h. 1403.I, 6.

olmayabileceklerini söylüyor. Dolayısıyla kadim âlimler nezdinde zayıf olarak bilinen hadislerin sahih olabileceğini ifade etmeye çalışıyor.¹⁹³

Meclisi Mirâtu'l-Ukûl adlı kitabında, Usulu'l-Kâfi'de bulunan birçok hadisin zayıf olduğuna hükmediyor. Bununla beraber o: “Biz bu Usulu'l-Arbâa için senede ihtiyaç duymuyoruz. Biz bir senedi irad ettiğimiz zaman bunu sadece teberruken ve selefin yoluna tabi olmak için yapıyoruz”¹⁹⁴ diyor. Bu çok garip bir çelişkidir. Ancak Şia âlimi Haşim Maruf'a göre: “el-Kâfi kitabında bu kadar hadisin zayıf olduğunu söylemek, dini konularda kendisine itimat etmek caiz değildir anlamına gelmez. Zayıflığı senedi itibari iledir. Bu durum ‘Usulu'l-Arbâa’-mie’den birinde veya başka mutemet bir kitapta olması gibi ikinci bir durumdan dolayı kuvvetine mani olmaz. Aynı şekilde âlimlerce kendisiyle amel ediliyorsa durum böyledir. Fakihlerin çoğunluğuna göre, eğer zayıf hadisle amel etmek meşhur ise ve kendisine itimat ediliyorsa sahih hadis hükmünü alır. Belki de tearuz durumunda diğerine tercih bile edilir.”¹⁹⁵ Bundan dolayı şeyhleri eş-Şa'rani: “el-Kâfi senetlerinin çoğu zayıf olsa bile”¹⁹⁶ içeriği sahihtir”¹⁹⁷ demiştir.

Dikkat edilirse bu ve öncekiler, İbnu'l-Mutahhir'in kendileri için hicri yedinci asırda koyduğu cerh ve ta'dil kurallarını tatbik etmekten kurtulma ve kaçış çabasındadırlar. Çünkü Şeyhleri el-Bahrani tespit ettiği gibi, İbnu'l-Mutahhir'in koyduğu bu kurallar neticesinde birçok rivayetleri sakıt oluyordu. Bundan dolayı da rivayetlerine isnat kazandıracak yollara başvurdular. Bu olmazsa muteber kitaplarda bulunması ne anlama gelir? Onlara göre mehdilerine arz edilen ve ondan onaylı, el-Kâfi'den daha muteber kitap mı bulunur? ‘Usulü'l-Erbaamie’den birinde olması gibi”¹⁹⁸ sözüne gelince, şeyhleri Kutubu'l-Arbâa, Hisal, el-Emali, Medinetu'l-İlm gibi

¹⁹³ Hüseyin b. Muhammed Takiy en-Nûri et-Tabresî, **Faslu'l-Hitap Fi İsbati Tahrîfi Kitabi Rabbi'l-Erbab**, İran h. 1398, s.354.

¹⁹⁴ Muhammed el-Hüseyin el-Muzaffer, **el-İmamu's-Sâdık**, Daru'z-Zehra, Üçüncü Baskı, Beyrut 1397, s. 470,471.

¹⁹⁵ Haşim Maruf el-Hasanî, **Dirasat Fi'l-Hadis ve el-Muhaddisîn**, Daru't-Taaruf, Beyrut, s. 137

¹⁹⁶ el-Kâfi'de ki rivayetlerin (9485)'i zayıf, (5072)'si sahih, (144)'ü hasen, (178)'i muvassek, (302)'si kavidir demişlerdir. en-Nûri, **ez-Zerîa**, XVII, 245,246, en-Nûri, **Mustedreku'l-Vesâil**, Dördüncü Kaide.

¹⁹⁷ Mirza Ebu'l-Hasaneş-Şe'ranî, **Tealik İlmiyye** (Mazenderanî'nin el-Kâfi üzerindeki şerhine yapılan ilmi talikler) II, 123.

¹⁹⁸ Şia şeyhleri seleflerinin el-Usûl dedikleri dört yüz musannefe itimat ettiklerini, daha sonra bu kitapların özeti çıkarılıp ve özel kitaplarda toplandığını, bu kitapların en iyilerinin ise el-Kutub el-Arbâa olduğunu iddia ettiler.

diğer muteber kitapları, el-Usulu'l-Arbaamieh'den nakledilmişlerdir diyorlar.¹⁹⁹ Nasıl olur da el-Kâfi'deki haberlerin imamlardan geldiğinin sıhhatini, usullerden birinde geçiyor olmasına bağlıyorlar. Hâlbuki -iddialarına göre- el-Kâfi, tamamen bu asıllardan nakledilmiştir.

Hasan b. eş-Şehidu'u-s-Sani'ye (ö. 1011/1602-3)göre, hadis ıstılahlarının, eski Şia muhaddisleri arasında kullanılmadığı konusunda Şia müttefiktir. el-Hur el-Amili: "İmamiyye'de ilk olarak Dirayetu'l-Hadis'te kitap tasnif eden eş-Şehidu's-Sani'dir. Ancak o, oğlu ve başkası da naklettiği gibi, bu ıstılahları 'Kutubu'l-Amme' yani Ehl-i Sünnet'in kitaplarından nakletmiştir"²⁰⁰ diyor. el-Hur el-Amili Vesailu's-Şia' adlı kitabında da: "Bu ıstılahlar el-Allame veya Şeyhi²⁰¹ döneminde ihdas edilmiştir"²⁰² demektedir. eş-Şehidu's-Sani,²⁰³ Yusuf el-Bahrani²⁰⁴ ve Feyz el-Kaşani,²⁰⁵ kudema Şii muhaddislerin, sıhhatlerine kanaat getirdikleri hadisleri eserlerine aldıkları, dakik bir incelemeye ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle bu ıstılahlara gerek duymadıklarını belirtmektedirler.

Daha önce temas ettiğimiz gibi Ahbariyyun,²⁰⁶ bu ıstılahları bid'at sayarak kullanımlarını haram saymışlardır. Öyle ki, bazıları Usulcülerin kitaplarının necis olduğuna inandıkları için, ellemekten içtinap ettikleri bile rivayet edilir.²⁰⁷ Bunları kullanmanın haram ve necis olduğunu söylemekle yetinmeyip, Kütüb-i Arbaa'da²⁰⁸ geçen bütün hadislerin sahih olduğunu ispatlayabilmek için, büyük bir çaba içine girmişlerdir. Bununla da iktifa etmeyip, Şia âlimleri nezdinde muteber (güvenilir)

¹⁹⁹ Şia Âlimleri: Seleflerinin el-Usûl ismini verdikleri 400 musannefe itimat ettiklerini, daha sonra ise bu musanneflerin özeti yapılaraközel bazı kitaplarda cemedildiği, bu kitapların en iyileri ise Kutubu'l-Arbaa olduğunu iddia ettiler. Amilî, **a.g.e.**, XX, 67.

²⁰⁰ Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **Emelu'l-Âmil**, Thk. Ahmet el-Hüseyni, Matbaatu'l-Âdab, Necefs., s. 861.

²⁰¹ Ahmet b. Tavûs (h.673).

²⁰² Hur el-Âmilî, **Vesâilu's-Şia**, XXX, 262.

²⁰³ Hasan b. zeynuttin eş-Şehidu's-Sani, **Muntaka'l-Ceman**, Camiatu Muderrisin Havze İlmiyye, Kum Çaphane İslamiyye, 1362, I, 34.

²⁰⁴ Yusuf el-Bahrani, **el-Hadaiku'n-Nadira Fi Ahkami'l-Itreti't-Tâhire**, Matbaatu Necef, Necef h. 1377, III, 9.

²⁰⁵ Feyz el-Kaşani, **el-Vaâfi**, İran h. 1324, I, 11.

²⁰⁶ Hadisi değerlendirmeden cerh ve tadile tabi tutmadan olduğu gibi kabul edenlerdir.

²⁰⁷ Muhammet Al et-Talkanî, **Camiu's-Saadat**, İntisarat İsmailiyan, Yedinci Baskı, ys. h. 1428, I, 39.

²⁰⁸ el-Kâfi, Kuleynî, 2- el-Fakih, Sadûk, 3-Tehzip, Tûsî, 4-İstibsar, Tûsî.

sayılan kitaplarda geçen bütün hadislerin, sahih olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre bu hadislerin Ma'sum (a.s.)'dan geldiğine dair güvenilir karineler vardır.²⁰⁹

Şia'da Cerh ve ta'dil ilmi araştırıldığında hadisın esas itibarı ile:

Sahih, Hasen, Muvessek ve Zayıf olmak üzere dört kısma ayrıldığı görülür.

Ancak bu kavramlar, mutekaddimun muhaddisler tarafından kullanılmamıştır.

1.2.1. Kabul ve Red Açısından

Şia, hadisi başlangıçta şu kısımlara ayırmışlardır:

- Nazari veya zarûri olarak doğruluğu bilinen haber.
- Nazari veya zaruri olarak yalan olduğu bilinen haber.
- Doğru veya yalan olduğu bilinmeyen haber ve son olarak;
- Doğru veya yalan olma ihtimali olan, her iki tarafı eşit olan haber.²¹⁰

Ancak daha sonraki dönemlerde makbul ve merdud olmak üzere ikiye ayırmışlardır:

1.2.1.1. Makbul Hadis

Bu tabir, mazmunuyla amel edilmesi vacip olan hadisler hakkında kullanılır.²¹¹ Bu hadislerde hadisın daha çok metnine itibar edilir, yani Şii inanca uyuyorsa ve onu destekliyorsa hiçbir mahsuru yoktur, rivayet edilebilir.²¹²

1.2.1.2. Merdud Hadis

Ravisinin doğruluğu kabul edilmeyen ve kendisiyle amel etmek gerekmeyen hadistir. Bunun konusunu çok zayıf ve mevzu olan hadisler oluşturur.

²⁰⁹ Ğureyfi, a.g.e., s. 17,18.

²¹⁰ Suphanî, a.g.e., s.23.

²¹¹ Âmili, **Hadis Usûlü**, s. 38; Şehidu's-San3i, a.g.e., s. 85.

²¹² Muhammet Hüseyin el-Ensârî, **el-Meâyîr el-İlmiyye Li Nakzi'l-Hadis ve Meda Hucciyeti el-Kutup el-Erbaa ve's-Sihah es-Sitte**, el-Emîre li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, Birinci Baskı, Beyrut 2006, s. 39.

1.2.2. Râvi Açısından

Ravi sayısı açısından hadisler: Mütevatir hadis ve ahad hadis olmak üzere iki kısma ayrılır. Meşhur hadisi de bu konuda göreceğiz.

1. Mütevatir Hadis

Mütevatire çeşitli tanımlar yapılmıştır. Biz önce en meşhur tanımdan başlayarak, daha sonra diğer bazı tanımları da vermeye çalışacağız: “Her tabakada sened zincirinin, yalanda birleşmesi kabul edilmeyen ve ravi topluluğunun, haberin kesin doğruluğunu ifade ettiği hadis’e denir.”²¹³

Diğer bir tanım ise şöyledir: “Yalan üzerine birleşmeleri adeten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin, senedinin başından sonuna kadar birbirlerinden rivayet ettikleri hadise mütevatir hadis denir.”²¹⁴

Şehidu’s-Sani ise şu şekilde tarif ediyor: “Âdetin, yalan üzere birleşmelerini imkansız gördüğü, çok sayıdaki bir topluluğun, senedin başından muntehasına kadar yine kendileri gibi bir topluluktan rivayet ettiği hadise denir. Bu vasfın -birden fazla ise tabaka varsa- bütün tabakalarda devam etmesi gerekiyor. Şöyle ki, Başı sonu gibi; ortası da başı ve sonu gibi olacak.”²¹⁵

Muasır Şia âlimlerinden Ğureyfi, “Ma’sum’dan geldiği karinelerle kesin olan hadis, mütevatir olmasa bile tevatür hadis hükmünü alır”²¹⁶ demektedir.

Mütevatir haber, katiyet ifade ettiği için hükmüne inanmak farzdır.²¹⁷

Ancak tarifi Bahauttin el-Amili’den nakleden Süphani, ravi çokluğunun, haberin doğru olduğunu kabul etmeye yeterli olmadığını, aşırı sevgi veya nefretin yalan söylemede etkili olabileceğini söylemektedir. Dolayısıyla meşhur olmasına rağmen bu

²¹³ Âmilî, Bahaüddin, *el-Vecîze fi’ d-Diraye*, Tahran, h. 1321, s. 2.

²¹⁴ Ali Ekber Ğıfar3i, *Dirasat Fi İlmi’ d-Diraye*, el-Mektebetu’s-Şamile li’s-Şia, s.18; el-Âmilî, *a.g.e.*, s. 36; Şehidu’s- Sanî, *a.g.e.*, s.76.

²¹⁵ Şehidu’s-Sanî, *a.g.e.*, s.12.

²¹⁶ Ğureyfi, *a.g.e.*, s.10.

²¹⁷ Âmilî, *a.g.e.*, s.2 ; Şehidu’s-Sanî, *a.g.e.*, s.76.

tanıma, “yalan söylememelerinden emin olunan ravi topluluğunun...”²¹⁸ ifâdesinin ilave edilmesi gerektiğini söylemektedir.

Özet olarak Şia, mütevatir hadis için şu şartları ileri sürmektedir:²¹⁹

- I. Güvenilir ravi sayısının, adeten yalanda birleşmeyecekleri oranda sayıları fazla olmalıdır.²²⁰
- II. Rivayetlerini ve bilgilerini tahmine değil, beş duyardan birisine dayandırmalıdır.²²¹
- III. Her tabakadaki ravi sayısı o oranda olmalıdır. Her tabakadaki ravi sayısının zikredilen çoklukta olması gerekir. Eğer birden fazla tabaka varsa bu şart aranır.²²²

Şia’ya göre eğer tevâtûr şartı birinci tabakada oluşur ve o rivayet ilim ifade eden karinelerle ahad yolla bize ulaşırsa, artık diğer tabakalarda bu tevatür şartı aranmaz. Çünkü bu durum, ikinci tabakada tevâtûrün gerçekleşmesine ihtiyaç olmaksızın bilgi ifade eder.²²³

IV- Rivayetleri zanna değil kesin bilgiye dayanmalıdır. Örneğin, eğer Iraklılar güvercin olduğunu zannettikleri bir kuştan veya Zeyd olduğunu sandıkları bir adamdan haber verirlerse, bu bilgiye dayalı bir haber olmaz. Böyle bir rivayet zanni olur, mütevatir olmaz.²²⁴

V- Dinleyenin, hadisi daha önce bilmemesi gerekir. Aksi halde tahsil-i hâsıl olur.

VI- es-Seyyit Murtaza'nın da ifade ettiği gibi dinleyenin, itikadi açıdan hadisin gereğini reddetmemesi gerekir. Örneğin, Hz. Ali'nin hilafetinin Rasullullah (s.a.s.)

²¹⁸ Suphanî, **a.g.e.**, s.26.

²¹⁹ Kummi, *Usûlu'l-Kavanîn*, I, 424-425

²²⁰ Suphanî, **Usûlu'-Hadis ve Ahkamuhu**, s.31.

²²¹ Suphanî, **a.g.e.**, s.31; Mamekamî, **a.g.e.**, s. 13.

²²² Suphanî, **a.g.e.**, s. 31.

²²³ Suphanî, **a.g.e.**, s. 31.

²²⁴ Suphanî, **a.g.e.**, s. 31; el-Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **el-Mustasfa**, Muhammed Abdusselam Abuşşaf (Thk.), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, ys. 1993,s.107.

tarafından vasiyet edildiğine inanmayan Ehl-i Sünnet bir ravinin, bu konuyla ilgili bir hadisi rivayeti geçersizdir.²²⁵

Bu bağlamda İmam Gazali, Şia'nın tevatür için fasit olan şu şartları da ileri sürdüğünü belirtiyor:

- 1- Râviler, belli bir satı ve bir şehirle sınırlandırılmamalı.
- 2- Nesepleri ayrı (aynı babanın çocukları) ve aynı şehirden raviler olmamalıdır.
- 3- Mü'minlerin ileri gelenleri olmalı.
- 4- Silah zoruyla rivayet etmemeli.
- 5- Ma'sum imamın râvi zincirinde bulunması.²²⁶

Mütevâtirde ravilerin sayısı konusunda ihtilaf vardır. Doğru olan ise, belli bir sayının şart koşulmamasıdır. Ravi sayısının, en az beş, on, yirmi, kırk, elli, yetmiş olması gerektiği iddiası doğru değildir. Çünkü bu konudaki ölçü, yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayan bir cemaat tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Zira bazen, bazı rivayetlerde bir kişini rivayeti yeterli olurken, bazen yüz kişinin rivayeti yeterli olmayabilir.²²⁷

Mütevâtir Hadisler iki kısımdır:

Kummî (ö.1231/1816), mütevâtir hadisi beş kısma ayırmışsa da,²²⁸ Şia'da genel olarak kabul gören görüşe göre mütevâtir hadis, lafzi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu tanımları Ehl-i Sünnet tanımlarına lafzi olarak uymaktadır. Hatta diye biliriz ki, bu tanımlar tamamen Ehl-i Sünnet'ten alınmadır.

a) Lafzi mütevâtir:

Ravilerin metninde ittifak ettikleri hadistir. “Ameller niyetlere göredir”²²⁹; “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır;”²³⁰ “Size iki ağır şey (Kur'an ve İtreti)

²²⁵ Kummî, a.g.e., I, 425,426; el-Murtaza, ez-Zerîa', el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, II, 18,20; Süphanî, a.g.e., s. 32-33.

²²⁶ Gazalî, a.g.e., I, 111,112.

²²⁷ Süphanî, a.g.e., s. 33; Kummî a.g.e., I, 426-427.

²²⁸ Süphanî, a.g.e., s. 35,36; Kummî, a.g.e., I,426,427.

²²⁹ Buharî, a.g.e., Bedu'l-Vahyi, 1.

bırakıyorum”²³¹ hadisleri gibi. Birinci hadisin hepsi mütevatirdir. İkinci ve üçüncü hadislerin bir kısmı mütevatirdir. Çünkü zikrettiğimiz bu metnin lafızları aynı değildir. Nakledilen rivayetlerin tüm lafızları arasında ihtilaf vardır.²³²

b) Manevi mütevatir:

Ravilerin rivayet ettikleri hadisin lafızları farklı olmakla beraber, mana birliği olan ve aynı meramı ifade eden hadislerdir. ‘Zeyd Amr’ı eli ile dövdü’; ‘Zeyd Amr’ı baston ile dövdü’; ‘Zeyd Amr’ı demir çubukla dövdü’; ‘Zeyd Amr’ı ayağıyla dövdü’ gibi. Hepsi dövmeyi ifade ediyor, ancak lafızlar aynı değildir.²³³

Mütevatir Hadis, Tafsîlî ve İcmalî Olmak Üzere İki Kısma Daha Ayrılır:

a) Tafsîlî Mütevatir:

Kapsam olarak ayrı, ancak ortak noktaları bulunan aynı konuda ve tevatür derecesine ulaşan çok sayıdaki haberin bulunmasına denir. Buna haber-i vahidin hüccet olduğuyla ilgili örnekler verilmiştir. Bu örneklerin içerikleri, şartların çokluğu veya azlığı nedeniyle değişiktir. Bu durumda, ittifak edildiği için ortak olan husus alınır. Bu hususun, adl, İmami, zabıt olan iki adl tarafından ta’dil edilen, kitap sünnete muhalif olmayan raviler tarafından nakledilmesi gerekmektedir. Sonuçta bu hususun, sika raviler tarafından nakledildiğini biliyoruz.²³⁴

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, **Musned**, h. no: 651, 965, 976, 1327, 18771, 19610, 19636, 23411, 23577, 23578, 23613, 24046; Haşim Maruf el-Hüseynî, **Dirasat fi’l-Hadisi ve’l-Muhaddisin**, Daru’t-Taaruf Li’l-Matbûat, İkinci Baskı, Beyrut 1978, I,290; Muhammet Mehdi el-Hâirî, **Şeceretu Tûba**, Menşûrat el-Mektebetu el-Hayderiyye, Beşinci Baskı, Necef 1385, II,21.

²³¹ Ahmet b. Hanbel, **a.g.e.**, VII,532, h. no: 19572; Ebu Ya’la Ahmed b. Ali et-Temîmî el-Mevsilî, **Musnedu Ebi Ya’la el-Mevsilî**, Hüseyin Selim Esed (Thk.), Daru’l-Me’mun li’t-Turasi, Birinci Baskı, Dimeşk 1984, II, 303; Ebu Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Mustedrek Ala’s-Sahihayn**,(Thk.)Mustafa Abdulkadir Atâ, Daru’l-Kutub el-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1990, III,160; Süleyman b. Ahmed Ebulkasım et-Tâberânî, **el-Mu’cemu’l-Kebir**, Hamdî Abdulmecid es-Selefi (Thk.), Mektebetu İbn Teymiyye, İkinci Baskı, Kahire 1994, V,166; Şeyh Azizullah, **Musnedu el-İmam er-Rıza**, Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şîa, I, 299; Hasan es-Sadr, **Nihayetu’d-Diraye**, Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şîa, 193; Muhammed Tahir el-Kummî eş-Şirâzî, **Kitabu’l-Arbein**, Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şîa, I,361; Hasan b. Süleyman, **Muhtasaru Basairu’d-Derecat**, Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şîa, I,95; Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî, **el-Hidayetu’l-Kubra**, Mektebetu’s-Şamile Li’s-Şîa, I,15;

²³² Suphanî, **a.g.e.**, s. 35.

²³³ Suphanî, **a.g.e.**, s. 35.

²³⁴ Suphanî, **a.g.e.**, s. 37.

b) İcmalî Tevatür:

Mutlak tevatüre verilen isimdir.²³⁵Kummî (ö. 1231/1816) Mütevatir Hadisi Şu Kısımlara Ayırmıştır:

- Haberlerin bir tek lafızla mütevatir olması.Mütevatir olan lafzın, hadisin tümü veya bir kısmı olması arasında fark yoktur.
- Müteradif iki veya daha fazla lafızla mütevatir olması.

Bunun örneği: “الهـر نظيف”, “السنور طاهر”, “الهـر طاهر”.

Görüldüğü gibi buradaki “الهـر” ve السنور kedi ismi olup mana olarak müteradif kelimelerdir. طاهر ve نظيف kelimeleride temizdir anlamına gelip müteradiftirler.

- Müteradif iki veya daha fazla lafızla mütevatir olması.

Bu durumda lafzın değişik olmasının zararı yoktur. Örnek olarak şu cümleleri vermişti: “الماء القليل ينجس”, “الانقص من الكرينجس بالملاقاة”, “إذا كان الماء قدر كرم ينجسه شيء”. Bu cümlelerin tümü az suyun necasetle karışması neticesinde necis olacağını ifade ediyor.

- Zımnen bir konuya delalet eden haberlerin, tevâtür olması. Zımnen olan o delalet, haberler arasındaki ortak miktar olur.
- İltizâmi delalet yoluyla haberlerin tevatur olması.

Bu da haberler arasındaki müşterek kısım olur. Örneğin: Şarî’, az mutlak suya necaset karıştığı zaman onunla abdest almamızı, o sudan köpek içtiği zaman içmemizi, kendisine leş temas etmesi durumunda onunla yıkanmamızı nehyetmesi, bir bütün olarak az suyun zikredilenlerle necis olduğuna delalet ediyor.

- ✓ Tek bir şahsın (melzumu) gerekleri ile ilgili olarak haberlerin tevatur edilmesi. Hz. Ali’nin gazveleriyle ilgili rivayetler gibi.²³⁶

²³⁵ Suphanî, a.g.e., s. 37.

²³⁶ Kummî, a.g.e., s. 426,427.

Tevatürle Elde Edilen Bilgi:

Meşhur görüşe göre, tevatürle elde edilen bilgi zaruridir. Ka'bi ve Ebu'l-Hüseyn el-Basri ve İmamul'l-Haremeyn'e göre nazaridir. Seyyid Murtaza ise tevakkuf etmiştir. el-Kummî'nin ise birkaç görüşü bulunmaktadır:

a. Nazari olsaydı, Mekke ve Hindistan'ın varlığını kabul etmememiz gerekirdi.

b. Nazari olsaydı, avam ve çocuklar gibi araştırma imkânları olmayanların kesin bilgilere sahip olmamaları gerekirdi.

c. Nazari olmuş olsaydı, bilerek araştırmayı terk edenin onu bilmemesi gerekirdi. Zira bütün ilimler nazaridir. Âlim, ulaşmak istediği bilgide önce şüphe eder, sonra gerçeği öğrenmeye çalışır. Biz ise, Mekke'nin var olduğunu öğrenmeye çalışmıyoruz.²³⁷

Şayet 'zaruri'den maksat, herhangi bir açıklama ve araştırmaya gerek olmayan bilgi ise, mütevatir haberden elde edilen bilgi, zaruri bilgi olmaz. Çünkü her bilginin bazı açıklamalara ihtiyacı vardır. Eğer zaruri olmasaydı, 'Bütün, parçadan büyüktür' gibi kesin bildiğimiz bilgiler de zaruri olmazdı. Zira bunun da açıklamaya ihtiyacı bulunmaktadır.²³⁸

Bilginin nazari veya zaruri olması, dikkat, tefekkür, araştırma ve delillere bağlıdır. Şayet zihin, bir anda onun doğruluğuna inanır ve kabul ederse zaruridir, kabul etmezse nazaridir.²³⁹

Mütevatir haberin delil olmasına gelince, tevâtür yoluyla nakledilen sünnet, hem inanç hem de amel sahalarında delil kabul edilir. Zira o, kat'iyet ifade eder ve mütevâtir haberden şüphe duyulmaz.²⁴⁰

2. Ahad Hadisler

Bu hadisler, kelimenin manasından tek kişinin rivayet ettiği hadis şeklinde anlaşılrsa da, Hadis Usulünde ki manası, mütevatir derecesine ulaşmayan, mütevatir hadis

²³⁷ Kummî, **a.g.e.**, s. 422; Gazâlî, **a.g.e.**, I, 132.

²³⁸ Ünalın Abdullah, **a.g.e.**, s.122.

²³⁹ Suphanî, **a.g.e.**, s.29; Gazâlî, **a.g.e.**, s.106.

²⁴⁰ Şehîdu's-Sânî, el-Bidâye, I,122.

şartlarını taşımayan hadistir.²⁴¹ Bu hadisler zanni bilgi ifade ederler.²⁴² Âmili (ö. 1031/1622), Muteahhirun âlimlerinin ahad hadislerle amel ettiğini, fakat Seyyit Murtaza (ö. 436/1044) gibi Mutekaddimun âlimlerin buna karşı çıktıklarını ifade ediyor.²⁴³ Buna şu örnekler verilebilir:

Kuleynî, bazen Ahmet b. Muhammet b. İsa, Hasan b. Mahbub'tan; bazen Ali b. Mahziyar- Hasan b. Mahbup'tan; bazen de İbrahim b. Haşim-Hasan b. Mahbub'tan rivayet ediyorsa bu hadis gariptir. Çünkü rivayetlerin son halkası olan Hasan, ister bir, ister birden fazla kişiden rivayet etmiş olsun o tektir. Bu şekilde, 'ondan gelen veya ona giden tarikler fazla olsa bile' sözümüzün ne anlama geldiği anlaşılmış oluyor.²⁴⁴

Ahad Hadis Çeşitleri:

a) Mustefiz: Mütevatir derecesine ulaşamayan ve her tabakada üçten fazla ravisi bulunan hadislere mustefiz hadis denir.

Ehl-i Sünnet hadisçilerinden bir kısmı müstefizi meşhurla aynı anlamı verirken diğer bir kısmı ise, senedin iki tarafı bir olan hadisler olarak tanımlamışlardır.²⁴⁵

Mustefiz senedin başında, ortasında ve sonunda eşit iken meşhurda bu şart aranmaz.²⁴⁶

b) Aziz: Hadis terimi olarak, 'isnadının ravi sayısı başından sonuna kadar her nesilde en az iki olan hadis', 'her nesilde daha az veya daha fazla olmamak üzere ravi sayısı iki olan hadis', 'iki ravinin iki raviden rivayeti az olmayan hadis' manasında kullanılmıştır. Az bulunmasından dolayı aziz denildi. Kavi olmasından dolayı da aziz oldu.²⁴⁷

²⁴¹ Zeynuddin b. Ali b. Ahmet el-Cabei el-Âmilî eş-Şehidu's-Sanî, **er-Riaye Fi İlmi'd-Diraye**, Abdu'l-Hüseyn Muhammet Ali Bakkal, Mektebetu Ayetullah el-Mer'eşî en-Necefi (thk), İkinci Baskı, Kum h. 1408, s. 69.

²⁴² Âmili, **a.g.e.**, s. 36.

²⁴³ Âmili, **a.g.e.**, s. 88.

²⁴⁴ Suphanî, **a.g.e.**, s. 39.

²⁴⁵ Mahmut et-Tahhan, **Teysîru Mustalahi'l-Hadis**, Mektebetu'l-Mearif, Sekizinci Baskı, Riyad 1987, s. 23.

²⁴⁶ Ömer Muhammed b. Fettuh el-Beykûnî ed-Dimeşkî eş-Şafîî, **Şerhu el-Manzûme el-Beykûniyye Fi Mustalahi'l-Hadis**, Matbaatu's-Sabah, Dimeşk, ts., s.94.

²⁴⁷ Suphanî, **a.g.e.**, s. 39.

Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre ise, iki veya üç ravinin rivayet ettiği hadistir ki, ondan sonra yüz kişide rivayet ederse o hadis azizdir.²⁴⁸

c) Garip: Rivayet zincirinin herhangi bir yerinde ravi sayısı bir ise, ondan gelen veya ona giden başka tarikleri olsa bile o ‘garip’ hadistir. ed-Damat (ö.1040/1631): “Birinci tabakada bir tek ravinin, daha sonraki tabakalarda ise iki ravinin rivayet ettiği hadis”²⁴⁹ diye tarif etmiştir.

Ehl-i Sünnet hadisçileri ise garip hadisi, “tek bir ravinin rivayet ettiği hadis” diye tarif edilmişlerdir. Bu infirad senedin herhangi bir tabakasında olabileceği gibi, bütün tabakalarında da olabilir.²⁵⁰

d) Ferd-i Mutlak: Eğer tek olan ravi, senedin aslında ise buna ‘el-ferdu’l-Mutlak’ denir.

Ferd denince akla gelen mutlak ferd’dir. Bu sebeple onu “tarikleri çok olsa bile tek râvînin infirâd ettiği hadistir” diye tarif etmişlerdir. Ferd-i Mutlak ola bilmesi için infiradın senedin başında yani aslında olması gerekir.

Örnek: Hz. Ömer b. Hattab’ın rivayet ettiği, “انما الاعمال بالنيات”²⁵¹ hadisi ferd-i mutlakdır.

e) Ferd-i Nisbi: Tek olan ravi senedin aslında değilse, ‘el-Ferdu’n-nisbi’ denir.²⁵²

Teferrud yani gariplik senedin aslında (başında) değil, ortasında veya başka bir yerinde olursa ferd-i nisbi olur.

Hadisçiler “ان النبي ﷺ دخل مكة وعلى راسه المغفر”²⁵³ rivayetini örnek olarak veriyorlar. Bu hadisi ez-Zuhri Malik’ten rivayet etmede teferrud etmiştir.

²⁴⁸ Mahmut et-Tahhan, **a.g.e.**, s.23.

²⁴⁹ Muhammet Bakır el-Hüseyni el-Mer’aşi el-Mir Damat, **er-Ravaşihu’s-Semaviyye**, Kum h. 1405, s. 130.

²⁵⁰ Beykûnî, **a.g.e.**, s. 131; Mahmut et-Tahhan, **a.g.e.**, s.28.

²⁵¹ Buharî, **a.g.e.**, Bedu’l-Vahyi, I, ; Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Muaz b. Mabad et-Temîmî Ebu Hâtîm, **Sahih İbn Hibban**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1988, III, 113, h. no: 832

²⁵² Suphanî, **a.g.e.**, s. 39.

Karinelî ve Karinesiz Haber-i Vahit:

Tevatür seviyesine ulaşamayan ahat haber, bazen doğruluğunu güçlendiren karine ile nakledilir.

Örneğin:

Bir adam Zeyd'in öldüğünü haber verirse, kısa bir süre sonra ölenin evinden ağlama sesleri yükselir ve insanlar onun evine damlamaya başlar ve adamın öldüğü kesinleşirse, bu durumda haberi vahit, kesinlik ve yakini ifade eder. Günlük hayatımızda nice olaylar var ki, etrafındaki karinelerle şüphe götürmez bir hal alır.²⁵⁴

Bazen de tevatür derecinde olmayan, ahat haberin karinesi olmaz. Bu durumda, genel olarak ilim ifade etmez. Bu durumdaki rivayet, ravilerin sika olup olmadıklarına göre değerlendirilir.

Bu durumda ahat haber üç şekilde değerlendirilir:

- ✓ Delil olarak kullanılabilir vasıfları taşıyorsa makbuldür.
- ✓ Delil olma özelliğini taşımıyorsa merduttur.
- ✓ Durumu belli olmayan ise şüphelidir. Hakikatte bu kısım da merduttur.²⁵⁵

Bu taksimi ilk yapanın İbn Tavus olduğu söyleniyor.²⁵⁶ Ancak, bu taksimi ilk yapanın, el-Allame el-Hulli olduğunu söyleyenler de vardır. Sahibu'l-Mealim Hasan b. Zeynuttin (ö.1011/1603), “ Cemaluttin b. Tavus hariç, el-Allame zamanından önce nerdeyse bu ıstılahlar bilinmiyordu”²⁵⁷ diyor. Suphani ise, “doğrusu bu taksim, genel anlamıyla ‘el-Amme (Ehl-i Sünnet) Hadisçileri’ arasında vardı. Onlarda hadis, ya sahih veya değildir. Ancak hadislerdeki bu dörtlü taksimat ile her bir kısmın özelliklerinin açıklanması Şia nezdinde, İbn Tavus döneminde ortaya çıkmıştır. Öğrencileri el-Allame el-Hulli ile İbn Davut onu desteklemişlerdir”²⁵⁸ ifadesini kullanmaktadır.

²⁵³ Buharî, **a.g.e.**, Hac, 2.

²⁵⁴ Suphanî, **a.g.e.**, s. 39.

²⁵⁵ Suphanî, **a.g.e.**, s. 40.

²⁵⁶ Cemaluddin Ebu Mansur el-Hasan b. Zeynuddin Sahibu'l-Mealim, **Muntaka'l-Ceman Fi'l-Ehadis-i es-Sihah ve'l-Hissan**, Çaphane el-İslamiyye, Birinci Baskı, Tahran, I,13.

²⁵⁷ Hasan b. Zeynuddin, **a.g.e.**, I, 13.

²⁵⁸ Suphanî, **a.g.e.**, s. 40.

Bazı Şia âlimleri, âli sahihle amel edilir derken, diğer bazıları mutlak sahihle, bazıları da ikisiyle de amel edilir demektedir.²⁵⁹

Ayrıca başlangıçta ahad hadis hususiyeti taşıırken daha sonraki nesillerde tevatür derecesine ulaşan hadisler vardır ki, bunlara meşhur hadis denir.

Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre ise, şayet hadisi şeyhten rivayet edenler bir cemaat olursa, hadis meşhur adını alır. Bir başka ifade ile her tabakada üç ve daha fazla ravinin rivayet ettiği ve tavatür derecesine ulaşmayan hadislere meşhur hadis denir. Âlimler meşhur hadise şu örneği verirler: “ ان الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه ... ”²⁶⁰

“Şüphesiz ki Allah Teâlâ ilmi insanlardan çekip alıvermez...”²⁶⁰

1.2.3.Senedin Kaynağı Açısından

Hadis metninin kendisine izafe edildiği zata/kaynağa göre taksimidir. İşte bu farklılıklara göre hadis, değişik isimlerle anılır. Bu isimler şöylece gösterilebilir:

1.2.3.1. Kudsi Hadis

Kudsi hadis, Rasulullah (s.a.s.)’in, “Allah (c.c.)’nun kelimini hikâye ederek, Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur” diyerek, Allah (c.c.)’a nisbet ettiği hadistir.”²⁶¹

Örnek:

يقول الله تعالى : { الصوم لي وانا اجزي به }

Rasulullah (s.a.s.) Allah Teâlâ’nın, “Oruç benim içindir, mükâfatını da ben veririm”²⁶²buyurduğunu bildirdi.

²⁵⁹ Suphanî, **a.g.e.**, s. 40.

²⁶⁰ Buharî, **a.g.e.**; İlim, 34; Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisâbü’rî, **Sahih**, Muhammed Fuad Abdalbaki (thk.), Daru İhyai’t-Turasi el-Arabi, Beyrut, İlim, 5; Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak et-Tirmizi Ebu İsa, **Sunen**, Ahmed Şakir (thk.), Şeriketu Mektebeti ve Matbaa Mustafa el-Babi, İkinci Baskı, Mısır 1975, Babu Ma Câne Fi Zehâbi’l-İmî, 5 ; Muhammed b. Yezid el-Kazvinî İbn Mace, **Sunen**, Fuad Abdalbaki (thk.), Daru’l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Mukaddime, 8; ed-Dârimî, Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Mihran b. Abdissamed ed-Dârimî, **Sunen**, Daru’l-Muğni Linneşri ve’Tvzîi, Birinci Baskı, Suudi Arabistan 2000, Mukaddime, 26; Nesâî, **Sunenu'l-Kubra**, Babu Keyfe Yurfeu'l-İlmu, h. No: 5957.

²⁶¹ Âmilî, **a.g.e.**, s.3.

²⁶² Âmilî, **a.g.e.**, s.3; Buharî, **a.g.e.**, Siyam,7; Muslim, **a.g.e.**, Siyam, 30; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed b. el-Ferra’el-Bağaviî eş-Şafîî, **Meâlimu’t-Tenzil Fi Tefsiri’l-Kur’an**,

1.2.3.2. Merfu' Hadis

Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamlardan birine izafe edilen hadislerdir ki, muttasıl veya munkatı' olması mühim değildir, merfu' hadis sayılır.²⁶³

Merfu' hadis, Sahabenin veya Ma'sum imamlardan herhangi birisinin sahabesinin, Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum İmamdan işittim demesiyle, açık sözlü merfu';

Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamın yaptığını gördüm demesiyle açık fiili merfu';

Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamlardan birinin huzurunda yapılıp da reddedilmeyip kabul edilen hadise açık takriri merfu';

Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamlardan birinin sahabesinin eski kitaplardan veya müneccimlerden olmamak kaydıyla, rivayet ettikleri hadis, açık olmayan sözlü merfu';

İçtihatla ilgisi bulunmayan ibadet gibi konularda, Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamların sahabelerinden sadır olan fiiller açık olmayan fiili merfu';

Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamların sahabelerinden kendi zamanlarında hükmü kapalı olmayan konularda yaptıkları fiiller ise açık olmayan takriri merfu'ları meydana getirirler.²⁶⁴

Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre ise merfû' hadisin meşhur tarifi şudur: Özellikle Peygamber (s.a.s.)'e izâfe edilen söz, fiil veya takrire merfû' denir. Onun Peygamber (s.a.s.)'e izâfe edenin bir sahabi, bir tabii veya onlardan sonra gelen biri olması arasında bir fark bulunmadığı gibi, senedinin muttasıl olup olmaması arasında da fark yoktur.

Abdurrazzak Mehdi (Thk.), Daru İhyai't-Turas el-Arabi, Birinci Baskı, Beyrut 1420, I, 224; Ebu Ya'la Ahmed b. Ali b. el-Musenna b. Yahya b. İsa b. Hilal et-Temimi el-Mevsilî, **Musnedu Ebi Ya'la el-Mevsilî**, Daru'l-Me'mun Li't-Turas, Birinci Baskı, Dimeşk h. 1404, II,286;Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb Ali el-Hurâsanî en-Nesaî, **Sünen's-Suğra**, Mektebetu'l-Matbuat el-İslamiyye, İkinci Baskı, Halep h. 1406, IV,159; Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musael-Haşucerdîel-Hurasanî Ebubekir el-Beyhekî, **es-Sünenü'l-Kubra**, Muhammed Abdulkadir Ata (thk.), Daru'l-Kutubi el-İlmiyye, Üçüncü Baskı, Beyrut 2003, IV,396.

²⁶³ Âmilî, **a.g.e.**, s. 88.

²⁶⁴ Âmilî, **a.g.e.**, s. 89,90.

Tariften anlaşıldığı gibi merfû' her zaman muttasıl olmaz. Merfû' hadis kapsamına, muttasıl, mursel, munkatı', mu'dal ve muallak hadis giriyor. Zira muttasıl olma şartı aranmıyor.²⁶⁵ Görüldüğü gibi Şia'nın tersine sadece Hz. Peygambere izafe edilen hadis merfu' oluyor.

Ehl-i Sünnet'e göre kavli merfu' misali: Sahabînin "Rasulullah'ın şöyle söylediğini duydum" veya "Rasulullah (s.a.s.) bize şunları söyledi" demesi yahut sahâbî veya bir başkasının "Rasulullah (s.a.s.) dedi ki", yahut "rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur gibi ifadeler kullanması.

Fiilî merfûa misal: Sahâbînin "Rasulullah (s.a.s.)'in şöyle yaptığını gördüm," demesi veya sahâbînin veya bir başkasının "Rasulullah (s.a.s.) şöyle yapardı," demesidir.

Takrîrî merfû'a misal: Sahâbînin "Rasulullah (s.a.s.) huzurunda şöyle yaptım" demesi yahut onun veya bir başkasının "Rasulullah (s.a.s.)'in huzurunda falan şöyle yaptı," demesi fakat Peygamber (s.a.s.)'in bunu yadırgadığını söylememesidir.²⁶⁶

Bu durumda Peygamber (s.a.s.)'e izafe edilen her şey merfu'dur. Dolayısıyla merfu 'da isnad bir tarafabırakılarak sâdece metnin durumuna bakılır. Hadisin sıhhat durumu da metnin durumuna göre şekil alır.

1.2.3.3. Mevkuf Hadis

Mevkuf hadis, Rasulullah (s.a.s.)'in veya on iki imamdan birinin ashabına nisbet edilen haberdur.²⁶⁷ Başka bir ifade ile Rasulullah (s.a.s.)'in ashabından veya Ma'sum imamların sahabesinden rivayet edilen söz, fiil ve takrirler kastedilmektedir.²⁶⁸ Mevkuf hadisler, mutlak ve mukayyed olarak iki kısma ayrılırlar.

Masum imamların sahabilerinin, Rasulullah (s.a.s.) veya Ma'sum imamlardan birinden kavli, fiili ve takriri olarak rivayet ettiği ve onların da reddetmediği rivayetlere

²⁶⁵ San'ânî, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Hasani es-Sanânî, **Tevdîhu'l-Efkâr Limeânî Tenkîhi'l-Enzar**, Salah b. Muhammed b. Uveyda (Thk.), Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1997, I, 130.

²⁶⁶ Suphi es-Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, Çeviri: M, Yaşar Kandemir, İfav Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2009, s.172,173.

²⁶⁷ Kâzım Mudir Şâneçî, **İlmü'l-Hadîs**, Danişgah-ı Meşhed, Meşhed 1966, s.45.

²⁶⁸ Âmilî, **a.g.e.**, s. 89-90.

mutlak mevkuf; Ma'sum imamların sahabelerinden başka kimselerden yapılan rivayetlere de mukeyyed mevkuf denir.²⁶⁹

Görüldüğü gibi Şia, mevkuf hadisi sahabeden veya ma'sum imamların sahabesinden rivayet edilen söz, fiil ve takrirler olarak tarif etmişler. Dolayısıyla ma'sum imamların sahabesinden rivayet edilen ile Rasulullah (s.a.s.)'in ashabından rivayet edilenler arasında fark yoktur. Hatta şunu söyleye biliriz ki, ma'sum imamların sahabesinden rivayet edilenler, Rasulullah (s.a.s.)'in ashabından rivayet edilenlerden çok daha önemlidir. Zira imamlara arkadaşlık yapan Şiilerden rivayetler tereddütsüz kabul edilirken, Rasulullah (s.a.s.)'in ashabından rivayet edilenlerin büyük bir kısmını kabul etmemektedirler. Çünkü onlara göre ashâbın büyük bir kısmı dinden çıkmış ve mü'min olma şartını kaybetmişlerdir.

Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre ise mevkuf sözüyle, sahâbeden rivâyet edilen söz, fiil ve takrirler kastedilir. Meselâ, râvînin Hz. Ebû Bekir şöyle dedi veya Hz. Ali b. Ebi Tâlip şöyle yaptı veya Hz. Ömer'in yanında şöyle yapıldı da, yapılanı yadırgayıp reddetmedi demesi, bu rivâyetlerin mevkuf olduğunu gösterir.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre mevkuf hadis hüküm açısından iki kısma ayrılıyor:

1. Merfû' hükmünde olan mevkuf hadis,
2. Merfû' hükmünde olmayan mevkuf hadis,

Birinci kısma şu hususlar girer:

Sahabinin, “emrolunduk, nehyolunduk, bize vacip kılındı, bize mübah kılındı vb.” sözleri hükmen merfû' anlamını taşıyor. Çünkü burada emreden sahabi değil, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kendisidir.

Bunun örneği, Hz. Ummu Atiyye'nin “تَهِينَا عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَلَمْ يَعْزِمَ عَلَيْنَا” "Cenaze törenlerine katılmaktan nehyolunduk, ancak bu konuda üzerimize ısrarcı olunmadı"²⁷⁰ ifadesidir.

²⁶⁹ Âmilî, a.g.e., s. 58.

Sahâbînin, “şöyle yapardık, biz şöyle derdik, şöyle yaparlardı, şöyle derlerdi, şu konuda beis görmüyorlardı veya Hz. Peygamber (s.a.s.) aramızda iken şu konuda beis görmüyorlardı” demesi.

Örneği, Hz. Cabir’in “كنا نزل على عهد رسول الله ﷺ” "Biz Rasulullah (s.a.s.) döneminde azlederdik"²⁷¹

Sahâbînin, “bu sünnettendir, sünnete uygun hareket ettin veya sünnet şöyle şöyledir” demesi.

Örneği, Hz. Abdullah b. Ömer’in, “من السنة اذا دخلت المسجد ان تبدأ برجلك اليمنى واذا خرجت ان تبدأ برجلك اليسرى” "Mescide girdiğinzaman sağ ayakla girmen, çıkarken ise sol ayakla çıkman sünnettendir"²⁷² demesi, hükmen merfû’ oluyor.

Sahâbînin esbâbı nüzul hakkında konuşması.

Tabiî ve onlardan sonra gelenlerin sahâbiden rivâyet ederken “refederdi, hadisi refedildi, onu tebliğ ederdi, onu rivâyet ediyordu, onu rivâyet etti vb.” demesi hükmen merfû’ kabul edilir.

Örnek olarak, İmam Buhârî’nin İbn Abbas’tan rivayet ettiği şu hadis verilebilir: “الشفاء في ثلاثة شربة عسل وشربة محجم وكية نار”²⁷³ İmam Buhârî, hadisi rivayet ettikten sonra “رفع الحديث” diyerek hadisin merfu’ olduğunu ifade etmiştir.

Verdiğimiz örneklerdeki hadislerin tümü Ehl-i Sünnet âlimlerine göre merfû’ hükmündedir.

1.2.3.4. Maktu’ Hadis

Ehl-i Sünnet’e göre Tabiundan kavli ya da fiili olarak rivayet edilen hadislerdir. Şia’ya göre Mevkuf ile maktu’ arasında bir fark yoktur.²⁷⁴

²⁷⁰ Abdullah b. Ali b. el-Cârûd en-Nîsâbûrî, **el-Munteka Mine’s-Sunen el-Musnede**, Abdullah Ömer el-Barûd (Thk.), Muessesetu el-Kutup es-Sekafiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1988, I,139; Beyhekî, **a.g.e.**, IV,129.

²⁷¹ Muslim **a.g.e.**, Babu Hukmi’l-Azli, II,1065; İbn Hibban, **a.g.e.**, IX, 507.

²⁷² Beyhekî, **a.g.e.**, II,620.

²⁷³ Buhârî, **a.g.e.**, Tıp, 3.

²⁷⁴ Âmilî, **a.g.e.**, s. 91.

Ehl-i Sünnete göre **mektu' hadis**, tâbi'î veya onlardan sonra gelenlere izâfe edilen söz ve fiillerdir.²⁷⁵

Maktu' hadisin refine delalet eden bir karine varsa, bu durumda hükmen merfû' kabul edilir. Eğer mevkuf olduğuna delalet eden bir karine varsa, mevkuf hükmünü alır.²⁷⁶

1.2.4. Hücet Olma Açısından

1.2.4.1. Sahih Hadis

Sahih hadis "İsnadın bütün tabakalarında imamî, âdil ve zabt sahibi olan râvilerin muttasıl bir senetle Rasulullah (s.a.s.)'den ve masum imamlardan naklettikleri hadis"tir.²⁷⁷ Hadisin şaz olması sahihliğine engel değildir.²⁷⁸ Haber-i vahidi hüccet kabul edenlere göre, sahih hadisin hüccet olduğu konusunda ihtilaf yoktur.

1.2.4.2. Muvassak ve Hasen Hadis

Adaletine kesin hükmedilmeyen imâmî memdûhun rivayet ettiği hadise hasen hadis denir.²⁷⁹

Ğureyfi ise hasen hadisi şöyle tarif etmiştir: Sahîh hadîs râvîleri olmakla beraber senedinin bazı râvîleri, adaletine kesin karar verilmeyen memdûh râvîlerle masum imama ulaşan hadistir.²⁸⁰ Yani bazı râvîlerin sıklığında şüphe vardır.

Hasen hadiste aranan şart, râvînin Memduh imâmî olmasıdır.²⁸¹

Hasen hadisle amel edilip edilemeyeceği konusunda Şia âlimleri arasında ihtilaf vardır. Mutlaka kabul edenler olduğu gibi, onunla amel edilmez diyenler de vardır. el-Ğureyfi, 'doğru olan onunla amel edilmesidir' demektedir.²⁸²

²⁷⁵ Mahmut et-Tahhan, **a.g.e.**, s.133.

²⁷⁶ Beykûnî, **a.g.e.**, s.69.

²⁷⁷ Şehîdu's-Sânî, **el-Bidaye**, I, 125; Âmilî, **el-Meâlim**, s. 367; Hemedânî, **el-Vecîze**, II, 531; Mer'i, **Muntehe'l-Makâl**, s.35.

²⁷⁸ Şehîdu's-Sânî, **a.g.e.**, I, 125.

²⁷⁹ Suphânî, **a.g.e.**, s.48. Memdûh, 'Methedilmiş, güven verici olduğu belirtilmiş râvî' demaektir.

²⁸⁰ Ğureyfi, **a.g.e.**, s.24.

²⁸¹ Ğureyfi, **a.g.e.**, s.25.

²⁸² Ğureyfi, **a.g.e.**, s.28.

Muvassak hadis, akidesi bozuk olmakla beraber nakil hususunda güvenilir olduğu Şîler tarafından kabul edilen, diğer bir ifadeyle Şî olmayan Müslümanların rivâyet ettiği hadistir. Muvassak hadis, haber-i kavî olarakda isimlendirilir.²⁸³

Meşhur görüşe göre ikisi de hüccettir. Ancak, bütün ravilerinin İmami ve adil olmalarını şart koşmuşlardır. Şehidu's-Sani şunları söylemektedir:

“Hasen ile amel etmede ihtilaf ettiler. Şeyh Tusi gibi, adalet konusunda İslam'ın zahiriyle yetinenler, haseni sahih gibi kabul etmişler. Allame el-Hulli gibi, rivayetin kabul edilebilmesi için ravide iman ve adaleti şart koşanlar, hasen ile amel etmeyi mutlak olarak reddetmişler. Bu görüş ayrılıkları, muvassak için de geçerlidir.”²⁸⁴

Görüldüğü gibi isnadında son derece zayıf râvilerin bulunduğu haberleri sahih olarak kabuleden Şia, isnadında İmâmiyyeden râvi bulunmayan hadisleri, sahâbe ve tâbiîne ait bilgileri ve rivayetlerikabul etmez. Sadece masum imamlar aracılığı ile gelen hadis ve fetvaları sahih olarak kabul eder. Şia'ya göre söz konusu şartları taşıyan sahih hadislerle amel edilmelidir.

1.2.4.3. Zayıf (Mürsel ve Müsnet) Hadis

Zayıf hadis “sahih, hasen ve muvessak/kavî hadislerin taşıdığı şartları taşımayan rivayet” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁸⁵ Zayıf hadisin isnadında zayıf veya mechûlu'l-hâl diye nitelenen bir râvi yer alır. Râvilerin durumlarına ve sıhhat şartlarını karşılayıp karşılamama gibi durumlara bağlı olarak zayıf hadisin de kendi içinde çeşitleri bulunmaktadır.²⁸⁶

Şia âlimlerinin üzerinde önemle durdukları hadis çeşitlerinden birisi de Mürsel hadistir.

Şehidu's-Sanî, mürseli şöyle tarif etmektedir: “Tabiin'den olsun ya da olmasın, küçük veya büyük olsun, bir veya birden fazla düşün, vasıtalı veya vasıtasız isnat etsin, raviyi müphem bıraksın veya açıkça zikretsin, masuma ulaşmayan ravînin, ondan

²⁸³ Suphânî, a.g.e., s.48.

²⁸⁴ Âmilî, a.g.e., s. 26.

²⁸⁵ Fadlî, *Usûlu'l-Hadis*, s. 147; Hemedânî, a.g.e., II, 531; Mer'î, a.g.e., s.42.

²⁸⁶ Mer'î, a.g.e., s.42.

rivayet ettiği hadislerdir.²⁸⁷ Bir Tâbii'nin; 'Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu' veya 'bir adam Rasulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu...' diyerek rivayet etmesi gibi.²⁸⁸

İmamiyye'den Berkî (ö.274/887) ve babası, senetten bir veya daha fazla düşmüş olsun- olmasın; düşen sahâbi, Ashaâbu'l-İcma'dan veya başka birisi olsun- olmasın mutlak olarak mürselin hüccet olduğunu söylemektedirler. Tusî'ye göre, sahih hadîse muarız olmadığı takdirde Mürsel hüccettir. Onlara göre hadîsin Ashabu'l-İmaa dayanması, hüccet olması için yeterlidir. Çünkü Ashabu'l-İcmaa dayanması, masuma dayandığı anlamına gelmektedir.²⁸⁹

Meşhur olan kavle göre ise Mürsel hadis hüccet olarak kabul edilmemektedir. Bu, iki 'Şehid' ile onlardan sonra gelenlerin görüşüdür. Şehidu's-Sani, usûl ve hadîs âlimlerinin de bu görüşü benimsediklerini söylemektedir.²⁹⁰

Bunlarla amel etmenin caiz olduğunu söyleyenler, bunlarla amel edilebilmesi için iki şart ileri sürmüşlerdir:

a- Ona kadar ki senedi sahih ve ilk ravinin İcma' ehlinde olması. Ondan sonraki raviler zayıf olsalar da, bu hükmü değiştirmez. Zira birinci ravi, hadisi Ma'sum imama dayandırmaktadır.

b- Eski fakihlerin onunla amel ettiklerinin meşhur olması.

Netice olarak yukarıda sıraladığımız hadis çeşitlerinden sahih, hasen, muvessak/kavî delil olarak kullanılır; zayıf hadis ise delil olmayıp ancak bununla amel edildiği meşhur olmuşsa hüccet sayılır. Zayıf hadis bilhassa mutekaddimun arasında meşhur olmuşsa delildir. Müsamaha olduğu için mendup ve mekruh olan hususlarda zayıf hadisle istidlal edilebilir.²⁹¹

²⁸⁷ Ehl-iSünnet, mürseli şöyle tarif etmiştir: "Bir tabîinin isnadında sahabiye atlayarak doğrudan Hz. Peygamber (s.a.s.)'den rivayet ettiği hadistir."

²⁸⁸ Şehidu's-Sanî, **a.g.e.**, s.136.

²⁸⁹ Suphânî, **a.g.e.**, s.108.

²⁹⁰ Âmilî, Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Amilî, **Vesâilu's-Sia el-İslamiyye**, Abdurrahim er-Rabbani eş-Şîrâzî (Thk.), Daru İhyai't-Turasi el-Arabî, Beşinci Baskı, Beyrut 1983, Kitabu'l-Kada', Bab 6.

²⁹¹ Hemedânî, **a.g.e.**, II, 531.

1.2.4.3.1.Mevzu Hadis

Şia hadis usûlü âlimleri, hadisleri sahih, hasen, muvessak ve zayıf olmak üzere dört kısma ayırmışlardır. Mevzu hadisi de zayıf hadis başlığı altında ve satır aralarında işlemeye çalışmışlardır. Esas itibariyle mevzu hadis türü için hadis terimini kullanmak doğru olmamakla beraber, uydurulup Rasulullah (s.a.s.)'me ve imamlara isnad edildiği ve kaynaklarda geçtiği için mevzu hadise kısaca temas etmekte fayda vardır.

Mevzû hadis, "Rasulullah (s.a.s.)'me ya da imamlara dayandırılarak, gerçekte onlar böyle bir söz söylemedikleri hâlde söylemişler gibi nakledilen asılsız rivayetlere denir." Bunlar, bazı râvilerin uydurduğu haberlerdir.²⁹² Hadisçiler be nevi hadisleri, İster ahkâm, isterse mev'ize ve kıssalar konusunda olsun, insanlar tarafından uydurulduğunun bilinmesini sağlamak dışında, bu tür hadislerin rivayet edilmesi bile caiz değildir demişlerdir.²⁹³ Bilindiği gibi, Şia âlimleri kendi mezhepleri içinde hadis uyduranların olduğunu itiraf etmişler.

²⁹² Suphânî, **Usûl**, s. 119, 120; Fadlî, **Usûlu'l-Hadis**, s. 173.

²⁹³ Fermavî, **Usûlu'r-Rivaye**, s. 223; Suphânî, **a.g.e.**, 119,120; Haşim Ma'ruf el-Hasanî, **el-Mevzûat fi'l-Asâri ve'l-Ahbar Arzun ve Dirasetun**, Daru't-Tearuf, Beyrut 1987, s.66.

II. BÖLÜM

ŞİA'DA SAHİH HADİS

Şia hadis edebiyatı tarihine baktığımız zaman, eski kitaplarında bu ıstılahları (sahih, muvassak, hasen, zayıf vb.) bulamıyoruz. Şîi âlim Suphânî şunu söylüyor: “Bilinen şu ki, ashabımız arsında zikredilen ıstılahlardan hiçbir eser yoktu. Ancak bu ıstılahlar yedinci yüzyılda ihdas edilmiştir. Bu ıstılahların ihdas edilmesine sevk eden sebepleri açıklamak gerekiyor. Bahauddin el-Amilî konuyu çok güzel açıklamıştır. O şöyle diyor²⁹⁴: “Bu ıstılahlar, kudemanın kelimeleri ile ilgilenenin anlayacağı gibi, eski âlimlerimiz arasında bilinmemektedir. Onlardan bilinen, güvendikleri veya sahih olduğuna dair karinelerin bulunduğu ve kalbin itimat ettiği bütün hadislere ‘sahih’ demeleridir.²⁹⁵ Bunu da şu hususlardan dolayı yapıyorlardı:

- 1- Ma’sum İmamlara kadar ulaşan ve muttasıl yollarla meşayihlerinden naklettikleri, dört yüz usul kaidesinin, bu haberlerin büyük bir kısmında bulunmasıdır. Bu usul kaideleri, gündüz güneşi gibi açık bir şekilde o asırlarda kullanılmış ve meşhur olmuştur.²⁹⁶
- 2- Değişik turuk ve muteber pek çok senetle bir, iki veya daha fazla usul kaidelerinde tekrar edilmiş olması.

²⁹⁴ Suphânî, **a.g.e.**, s.43.

²⁹⁵ Behâi el-Amilî, **Meşriku’ş-Şemseyn**, Menşuratu Mektebeti Basireti, Kumts., s.3,4.

²⁹⁶ Behâi el-Âmilî, **a.g.e.**, s.3.

- 3- Zerare, Muhammet b. Muslim, Fudayl b. Yesar veya Safvan b. Yahya, Yunus b. Abdurrahman, Ahmet b. Muhammet b. Ebi Nasır gibi ‘tashihu ma yasihhu anhum’ kavramına giren veya Ammar es-Sabati vb. gibi rivayetleriyle amel edilenler ve Şeyhu’t-Taife’nin²⁹⁷ ‘İ’dde’ adlı kitabında zikredilenlere nispet etmiş olması.²⁹⁸
- 4- İmamlardan birisine arz edilen ve kabul edilen kitaplardan birinde geçmesi. Örneğin, İmam Sadık’a arz edilen Ubeydullah el-Halebî’nin; İmam Askerî’ye arz edilen Yunus b. Abdurrahman ve Fadl b. Şazan’ın kitaplarında kullanılmışlardır.
- 5- İtimat edilen mutekaddimin arasında meşhur olan ve Fırka-i Naciye-i İmamiyye’den olan Hariz b. Abdillâh es-Sicistânî’nin; İbnu Said ve Ali b. Mehziyar’ın kitaplarında veya İmamiyye fırkasından olmayan Hafs b. Gıyas el-Kâdi, Hüseyin b. Ubeydullah es-Sa’dî’nin ve Ali b. Hasan et-Tatarî’nin ‘el-Kible’ adlı kitabında, geçiyor olmaları.²⁹⁹

Muhammet b. Bâbeveyhî kudema âlimlerinin yolunu takip ederek, Men La Yahduruhu’l-Fakih kitabında rivayet ettiği bütün hadislerin sahih olduğuna hükmetmiştir.³⁰⁰

Âmili şunları söylüyor: Şia müteahhirun âlimlerini bu ıstılahları kullanmaya sevk eden ise, aradan geçen zaman zarfında, yeni problemlerin ortaya çıkması, Kutub-i Erbaa’da bulunmayan bazı hadislerin kitaplarda yer alması, kötü niyetlilerin, kendi emellerine göre hadis uydurmaları, usul kitaplarında bazı hadislerin tekrar edilmesi ve bunlarda şüpheyi düşmeleri, mutekaddiminun koyduğu ıstılahların, sahih olanları, olmayanlardan ayırmalarına yetmemeleri gibi nedenlerle, bu yolu seçmiş ve yeni ıstılahlar ortaya koymuşlardır.³⁰¹

²⁹⁷ Şeyhu’t-Taife denildiği zaman, Tusi kastedilir.

²⁹⁸ Behai el-Âmilî, **a.g.e.**, s.3-4; Ebu’l-Kasım el-Hullî, **el-Mu’teber**, Muessesetu Seyyidu’s-Şuheda’, Necmuddin Cafer b. Hasan (672), İran h. 1317, I, 60.

²⁹⁹ Âmilî, **a.g.e.**, s., s.4.

³⁰⁰ Suphânî, **a.g.e.**, s. 45.

³⁰¹ Âmilî, **a.g.e.**, s. 4, 5; Suphânî, **a.g.e.**, s.45.

Ehl-i Sünnet'te ise; hadis, kabul ve ret açısından sahih, hasen ve zayıf kısımlarına ayrılıyor. Eskiden ise sahih ve zayıf olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Hasen hadis ise, sahih içinde değerlendiriliyordu. Birinci ve ikinci asırlardaki kudema hadisçiler, hasen hadis diye bir tabir kullanmıyordu. Hasen hadis, ilk olarak Ahmed. b. Hanbel ve Buhari döneminde kullanılmaya başlanmış ve daha sonra meşhur olmuştur.³⁰² İmam et-Tirmizî'nin kitabı hasen hadisin ma'rifetinde asıldır. Hasen hadise şöhret kazandıran ve kısımlara ayıran İmam Ebû İsa et-Tirmizî'dir (ö.279/893).³⁰³

Sahâvî (ö.902/1497): "Hüccet olmada ortak oldukları için, hasen hadisi, sahih hadise katan âlimler vardır" demektedir.³⁰⁴

Hattabî (ö.338/998): "Şunu bilin ki hadis; hadisçilere göre, sahih hadis, hasen hadis ve sakim hadistir" demiştir.³⁰⁵

Hadisin bu kısımlara ayrılması ile ilgili olarak Suyuti (ö.911/1506), şunları kaydetmektedir: "Hadis ya makbul veya merduttur. Makbul olanı ya kabulün â'la sıfatlarına şamildir veya bu sıfatlara şamil değildir. Bu âli sıfatlara şamil olan sahih, ikincisi hasendir. Merdud olanın ise taksimata ihtiyacı yoktur. Hadis, sadece sahih veya zayıftır da denilmiştir. Buna göre hasen, sahihin kısımlarına girer."³⁰⁶

İrâkî (ö.806/1404): "Mutakaddimin kelimasında hasen zikredilse bile, el-Hattabi'den önce bu taksimatı (sahih, hasen ve zayıf) yapanı görmedim. Zira Şafii, Buhari ve başkalarının kelimasında (hasen) mevcuttur. Ancak Hattâbî bu taksimi Ehl-i Hadisten nakletmiş ve o sika bir imamdır"³⁰⁷ demektedir.

³⁰² Mustafa Sibaî, **es-Sunne ve Mekanetuha Fi Teşrî'i'l-İslâmî**, el-Mektebetu'l-İslâmî, Dördüncü Baskı, ys., 1985, s.95.

³⁰³ Nevevî, Ebu Zekeriyya Mhiyddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, **et-Takrîb ve't-Teysîr Lima'rifeti Suneni el-Beşîr ve'n-Nezîr Fi Usûli'l-Hadîs**, Muhammed Osman el-Hiş (Thk.), Daru'l-Kutub el-Arabi, Birinci Baskı, Beyrut 1985, s.30.

³⁰⁴ Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebibekr b. Osman b. Muhammed es-Sahavî, **Fethu'l-Muğîs Bişerhi Elfiyyetu'l-Hadîs**, Ali Hüseyin Ali (Thk.), Mektebetu's-Sunne, Birinci Baskı, Mısır h. 1424, I, 26.

³⁰⁵ Ebu Suleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattabî, **Mealimu's-Sunen Şerhu Sunen-i Ebi Davud**, Abdusselam Abdu's-Şafi Muhammed tahkiki, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut h. 1411, I, 6.

³⁰⁶ Abdurrahman b. Ebibekr Celaluddin es-Suyûtî, **Tedribu'r-Rîvi fi Şerhi Takribu'n-Nevevî**, Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Fariyabî (thk), Daru Tibe, I, 59.

³⁰⁷ el-Hafız Zeynuddin Abdurrahim b. el-Huseyn el-İrakî, **et-Takyid Ve'l-İdah Lima Utlika ve Uğlika Min Mukaddimeti İbnu's- Salah el-İrakî**, Muessesetu'l-Kutub es-Sakafiyye, s. 8.

1.1. TANIMI

Şia'ya göre sahih hadis, İmamiyye'den âdil bir râvînin her tabakada kendisi gibi âdil râvîden alarak muttasıl bir senedle mâsum olan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve imamlardan naklettiği haberdur.³⁰⁸ Bazı tanımlarda âdil olan ravinin aynı zamanda zâbit'ta olması gerektiği belirtilmektedir.

Şehidu'l-Evvel Muhammet b. Mekki (ö. 786/1385) ise, Sahih hadisi şöyle tarif etmiştir: “Adl, imamî bir râvîyle masuma ulaşan hadistir.”³⁰⁹

Şehidu's-Sani ise sahih hadisi şu şekilde tanımlamıştır: “İmamiyeden olan, adalet ve zapt sahibi râvîlerin, yine kendileri seviyesinde râvîlerden, Ma'sum İmama kadar şaz ve illetsiz olarak ulaştırdıkları hadislere, sahih hadisler denir.”³¹⁰

Şehidu's-Sani Zeynuttin el-Amili'ye nisbet edilen bir başka tanım ise şöyledir: “İrsal veya kat' olsa da, senet zinciri, İmamî olmamakla beraber ta'n edilmeyen adl bir râvîyle rivayet edilen hadistir. Ancak bazen senet zincirinde İmamî olmamakla beraber son derece güvenilir râvîler nedeniyle hadis sahih kabul edilmiştir. Örneğin Eban b. Osman Fathî'nin³¹¹ bulunduğu ravi zinciri ile rivayet edilen hadisler sahih telakki edilmiştir.”³¹²

Sahibu'l-Mealim (ö. 1011/1603) ise şu şekilde tarif ediyor: “Şaz bile olsa, müteaddit olmak suretiyle, bütün tabakalarda adalet ve zapt sahibi olan İmamiyye mezhebine mensup râvîlerin, ma'sum imama ulaşınca kadar muttasıl bir senetle yaptıkları rivayetlerdir.”³¹³

Bu durumda sahih hadis, bütün ravi zinciri İmamî, hadis (metin) ve senedi Ma'sum imama dayanan haberin, Şia anlayışında sahih hadis olarak telakki edildiğini söyleyebiliriz.

³⁰⁸ Ğureyfi, **e a.g.**, s. 214.

³⁰⁹ Suphânî, **a.g.e.**, s. 53.

³¹⁰ Âmilî, **a.g.e.**, s. 78.

³¹¹ On iki imam yanında Abdullah el-Aftah'ı da, babası İmam es-Sadık ile kardeşi Musa el-Kazım arasındaki halkada imam olarak kabul eden Şii mezheb.

³¹² Suphânî, **a.g.e.**, s. 53.

³¹³ Şeyh Hasan Sahibu'l-Mealim, **a.g.e.**, I, 22; Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 24.

Ancak Suphani, "kat' ve irsal ile muallal bulunup, imâmî olmayan bir ravi zinciri ile gelen hadislerin de sahih kabul edilmesi görüşüne itiraz etmektedir. Zira O'na göre; bu durumda, hadislerin bu şekildeki taksiminin bir anlamı kalmayacak ve ravi zincirinde sıhhat için aranan şartları saymanın anlamı ortadan kalkacaktır. Bu ise, hiçbir muhaddisin razı olacağı bir durum değildir³¹⁴ diyor.

Suphani, imâmî olmayan Eban b. Osman'ın bulunduğu senet zincirinin sahih hadise mesnet olacağı iddiasına şu eleştiride bulunmaktadır: "Bu iddia Keşî'ye aittir. Keşî, Ayyaşî'nin talebesidir ve Kuleyni'nin çağdaşıdır. Kuleyni ise kudemadandır (eski âlimlerdendir). Kudema döneminde hadis usulü tedvin edilmiş ve usulleri konulmuş değildir. Dolayısıyla bu iddia mesnetsizdir."³¹⁵

Bu durumda Şia'ya göre, hadisin tüm senedi imâmîlerden olup, zincirleme olarak ma'suma dayanan hadise sahih hadis denir. İkinci olarak isimleri hadis senedinde geçen bütün raviler güvenilir ve 12 imama inanan Şii olmalıdır.

Bu durumda Şia'ya göre; sahih hadisin şartı ikidir. İlki, tüm senedi imâmîlerden olup, zincirleme olarak ma'suma dayanmak, ikincisi ise; isimleri hadis senedinde geçen bütün ravilerin güvenilir ve 12 imama inanan Şii olmasıdır.

Şii hadis âlimlerinden Âmilî'nin, sahih hadisi tanımlarken, şaz ve illetten arı olmayı saymaması ve bir hadisin sahih olması için, isnadının zayıf ve inkıta'dan, metnin de illetten korunmuş olmasının yeterli olduğunu söylemesi,³¹⁶ hatta senedi zayıf bile olsa, bir hadisin manası Kur'an'ın ya da mütevatir bir haberin manası ile takviye ediliyorsa, o hadisin sahih kabul edilebileceğini iddia etmesi³¹⁷ hadis ilminin normatif kuralları açısından eleştirilebilir.

Yine Âmilî, sahih hadisi tarif ederken "Memduh bir İmamî'nin, müselsel bir şekilde rivayet ettiği hadis sahihtir."³¹⁸ diyerek aslında Şia'da sahih hadis kavramının itikâdî bir mesele olarak addedilen 'İmâmîlik' kavramından bağımsız olarak ele alınmadığını göstermektedir.

³¹⁴ Suphânî, **a.g.e.**, s. 53.

³¹⁵ Suphânî, **a.g.e.**, s. 54.

³¹⁶ Âmilî, **a.g.e.**, s. 78.

³¹⁷ Âmilî, **a.g.e.**, s. 78.

³¹⁸ Âmilî, **a.g.e.**, s. 37.

Konuyu özetleyecek olursak; Şia'da bir hadisin sahih kabul edilebilmesi için ilk üçü ittifakla, sonuncusu da ihtilafla kabul edilen dört şart vardır. Bunlar:

- ✓ Ma'sum imama ulaşınca kadar senedin muttasıl olması,
- ✓ Bütün tabakalardaki râvîlerin imâmî olması,
- ✓ Râvilerin âdil olması.
- ✓ Şaz ve illetli olmaması.

Ehl-i Sünnet âlimleri ise sahih hadisi şu şekilde tarif etmişlerdir: “Adâlet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl bir isnadla rivâyet ettikleri şâz ve mualllel olmayan hadistir.”³¹⁹

Bu tarife göre sahih hadiste şu şartların bulunması gerekiyor:

- ✓ Sahih hadis müsned, yani muttasıl olacak. İlk râvisinden son râvisine varıncaya kadar isnadı muttasıl olacak.
- ✓ Sahih hadis şaz da olmayacak. Yani; sika bir ravinin rivayet ettiği hadiste, kendisi gibi sika ravilere muhalefet etmeyecek.
- ✓ Sahih hadisin senedinde bulunan bütün raviler adil olacak.
- ✓ Sahih hadisin senedinde bulunan bütün raviler zabt sahibi olacak.
- ✓ Sahih hadis illetli de olmayacak. Mualllel, zahiren illetten salim gibi görünse de sıhhatini zedeleyen gizli bir illeti ortaya çıkarılan hadis demektir.³²⁰

Şia Hadis Âlimlerinin Sahih Hadisle İlgili Tariflerinin Değerlendirilmesi

Şia hadis âlimlerinin bütün bu tariflerini birlikte değerlendirdiğimizde şu özelliklerin öne çıktığını görüyoruz:

(اتصال) Muttasıl olması;

Bu özellik senedin herhangi bir yerinde kopukluk olmaması demektir. Bu özellikle, senedinde kopukluk olan hadisler devre dışı bırakılmıştır. Aynı şekilde

³¹⁹ Ömer b. Muhammed b. Fettuh el-Beykûnî, *Şerhu Manzûme el-Beykûniyye Fi Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetu Dâri'l-Felah, Halep, s.36; Ahmed Muhammed Şakir, *el-Baisu'l-Hasîs Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1983, s.19.

³²⁰ Tahhan, *a.g.e.*, s.33,34.

mu'dal³²¹ ve mursel olan hadis de bu şekilde tanım dışında kalmıştır. Şii hadis âlimlerinin büyük bir çoğunluğu sahih hadis için bu kriteri şart koşmuşlardır.

(الى المعصوم) Ma'suma dayanma;

Bu özellik Şia'nın itikâdî bir prensip olarak kabul ettiği masumiyet anlayışının bir neticesi olarak hadise girmiştir. Buna göre; ismet sıfatı yalnızca Peygamberimize mahsus bir vasıf değil, aynı zamanda oniki imamı da içine alan bir kapsama sahiptir. Zira Hz. Ali'nin soyundan gelen bu imamlar, Allah Rasulü'nün (s.a.s.) misyonunun, Allah tarafından seçilmiş özel bir varisi olmak yönüyle Peygamberle aynı konumdadırlar. Dolayısıyla onların kanalıyla gelen veya onlara isnad edilen her söz de aynen hadis gibi değerlendirilmelidir. Bu özellik, Rasulullah (s.a.s.) ile beraber diğer 12 imam ve hatta Hz. Fatıma (r.a.)' da ismet sıfatını haiz olma kapsamına dâhil olmuştur. Hadis ilminin gelenek içerisinde ümmetin ortak kanaati haline gelmiş prensipleri açısından bu özellik tartışmaya açıktır.

(بنقل العدل) Ravinin adil olması;

Bu özellik, hadis ilmindeki adalet ilkesiyle aynı anlamdadır. Ancak burada söz konusu olan imâmî bir ravidir. Yani imâmî memduh bir ravi, eğer aynı zamanda adil değilse rivayeti hasen derecesine düşmektedir.

(الامامي) İmamî olma;

Bu özellik Muvessek hadisi sahih kapsamı dışında bırakmıştır.

(في جميع الطبقات) Bütün tabakalarda olma;

Senedin her hangi bir tabakasında, bu şartları taşımayan birisinin olması durumunda, hadis sahih olmaktan çıkıp, kendine uygun diğer tanımlardan birinin kapsamı içine girmiş oluyor. Dolayısıyla sahih kapsamına girmez.³²²

³²¹ Şehîdu's-Saniye göre mu'dal, 'Senedinden birden fazla ravînin düştüğü haberdır.' Bahauddin el-Âmilî'ye göre ise, 'senedin başından, ortasından veya sonundan iki veya daha fazla ravînin düştüğü haberdır.' Bu munkatın üç kısmını da ihtiva etmektedir. Bk. Hüseyin b. Abdussamedel-Âmilî, **Vusûlu'l-Ahyar ila Usûli'l-Ahbar**, Abdullatif el-Kûhekmerî (Thk.) Matbaatu'l-Hiyam, Kum h. 1401, s.109.

Tanımda olmayıp ta, konulan başka kayıt ve şartlar da vardır. el-Mâmekânî (ö.h. 1351) bu fennin uzmanları olan şeyhlerinden bazı kayıtların varlığını naklediyor. Tanıma girmeyen o kayıtlar şunlardır:

Adil olan ravinin aynı zamanda zabt sahibi olması gerekir. Çünkü hadisinde hataları fazla olan ravi, terkedilmeyi hak etmiştir demektir. Adalet sahibi ravi zabıt olmaktan müstağnidir denilmiş, çünkü gafil olan terkedilmeyi hak eder. Zira gafil olan raviyi, rical ehli adâlet sahibi saymazlar. Aynı şekilde adalet, ravinin doğru ve sadık olmasını ve gafil olmamasını gerektirir. Tehammul ve eda esnasında mütesahil olmasına mani olur. Ancak açıklamaya zabıt olma kaydı eklenirse daha sağlıklı olur.³²³

Bilindiği üzere Ehl-i Sünnet sahih hadîsin tarifinde "şaz ve illetten azad olma" şartını arar. Şia âlimleri ise bu konuda farklı kanaatlere sahiptirler. Şehid es-Sani gibi bazı âlimler "...şazlık arız olsa bile " hadisin sahih olacağı kanaatindedirler. Ehl-i Sünnetin, sahih hadisi tarif ederken şaz olmamasını şart koşmasının sebebi, güvenilir fakat muhalif bir râvinin rivayet ettiği hadisi ve halk arasında dolaşan bazı hadisleri sahih kabul etmediklerindendir. Onlara göre bu tür hadisler sahih değildir.

Ehl-i Sünnet, sahih hadisi tarifinde illetsiz olma şartını da koymuştur. Şia'ya göre ise sahih hadiste bu tür sebepler geçerli veya şart değildir.

Onlara göre; sahih hadis –şaz ve muallel olsa bile- senedi sağlam, râvisi cerhedilmemiş (ta'ndan) uzak birinin muttasıl bir senedle, imâmî ve âdil râvilerden rivayet ettiği hadislere de sahih denebilir. Ancak şazı kabul edip mualleli kabul etmeyenler çoğunluktadır.

Bazıları sahih olmayan hadisi imamdan sadır olduğuna dair karineler varsa kabul ederler. Şia'ya göre sahih hadisin bütün şartlarını taşıyan, karinelerle birbirlerini desteklerlerse rivayetin yalan olduğuna hükmetmez ve bu tür hadisleri kabul ederler.

Bundan dolayıdır ki eski ve yeni (mutekaddimun ve muteahhirun) âlimler bu tür rivayetleri sahihlerle birlikte naklederler. Bu husus onlar arasında bilinir. Böyle

³²²Şeyh Abdullah el-Mamekanî, **Mikbasu'l-Hidaye Fi İlm-i'd-Diraye**, eş-Şeyh Muhammet Rıza el-Mamekanî (thk.), Muessesetu Ali el-Beyt Lihiyai't-Turas, ys., 1991, I, 146.

³²³Mamekanî, **a.g.e.**, I, 148, 150.

hadisleri rivayet etmelerinin sebebi, onlarla âmel etmek ve fıkhi hükümleri onların üzerine bina etmektir.³²⁴

Bazı hadis usulcileri senedi başından veya ortasından bir veya daha fazla ravi hazfedilse bile, "kale" ve "faale" gibi kesinlik ifade eden bir siğa ile rivayet edilen hadisleri sahihlerden saymışlardır. Eğer meçhul sigasiyle rivayet edilmişse, sahih kabul edilmez. Hatta senet Mürsel ve maktu olsa bile bu tür hadislere sahih denebilir. (çünkü rivayet zincirinde imamî ve âdil bir râvi vardır.) Bir hadisin senedinin imamî ve âdil olan birine gerçekten muttasıl olması sebebiyle, senedinde imamî olmayan râviler bulunan bir kısım hadislere de sahih denir. (Eban b. Osman ve onun gibi Ashabu'l-İcma'dan olan 18 kişinin rivayetini sahih kabul etmişlerdir.)³²⁵

Şaz olmaması konusunda el-Mâmekânî şöyle diyor: “Amme³²⁶ âlimlerinin cumhuru şaz hadise itibar ettiler. Ashabımız³²⁷ ise şaz olan hadisi reddettiler. Çünkü hadisin sıhhati ravinin durumuna göredir. Şaz olmak ise ayrı bir husus olup, onu hüccet olmaktan düşürür. Bu nedenle günümüzdeki bazı âlimler, haberin şaz olmaması, ona itibar etmek için şarttır, sahih olarak isimlendirilmesinde değil. Nasıl olmuş da ashap sahih hadis ile ilgili ıstılahlarında şart koşmamışlar.”³²⁸

İlletli olmaması konusunda da el-Mamekani şöyle diyor: “Ammeden –Ehl-i Sünneti Kastediyor- bir kısım âlim onu şart koşmuştur. Metninde veya senedinde, ancak işin uzmanı tarafından farkedilebilecek, zahiri muttasıl olan mürsel veya akla veya hisse aykırı gizli bir illetin olmasıdır.”³²⁹

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere Şia İmamiyyesi, bir hadisin sahih sayılabilmesi için bazı şartlar koyup, haberin belli bazı vasıfları taşımasını gerekli görmüşlerdir. Böylelikle bu vasıfları taşıyan her hangi bir haber onlara göre sahih sayılır.

³²⁴ Haşim Ma'ruf el-Hasanî, **el-Mevzûat fi'l-Âsâr ve'l-Ahbâr Arzun ve Nakzun**, Daru't-Taaruf li'l-Metbûat, Beyrut 1987, s. 51,52

³²⁵ Abdülhâdî Hamzevî, **İlmi'l-Hadis**, Kulliyetu'l-Fıkıh Ders Notları, Ncef 1973, s. 15.

³²⁶ Şia, Amme dedikleri vakit, Ehl-i Sünneti kastediyorlar.

³²⁷ Şia kastediliyor.

³²⁸ Mamekânî, **a.g.e.**, I, 153.

³²⁹ Mamekânî, **a.g.e.**, s. 154,155; Gureyfi, **a.g.e.**, s. 10.

Ancak burada sorulması gereken bir husus vardır. Bu koydukları şartlar ve olmasını gerekli gördükleri vasıflara bağlı kaldılar mı? Başka bir ifade ile bu şartlar, onların en sahih hadis kitaplarında yer aldı mı? O kitapların en önde geleni şüphesiz el-Kuleyni'nin el-Kâfisi'sidir. el-Kâfi'de yer alan hangi hadis bu şartları taşıyor?

1.2. ŞARTLARI

1.2.1. Muttasıl Olması

Senedin muttasıl olması (اتصال السند) şartı, senedin herhangi bir yerinde kopukluk olmaması gerektiği anlamına geliyor. Aksi takdirde sahih olma özelliğini kaybeder. Sahih hadisin tarifini yapan Şia âlimlerinin tümü muttasıl olma şartını zikretmişlerdir..

Sahih hadisi tarif ettiklerinde diyorlar ki: "O, senedi muttasıl olan' yani 'mursel' ve 'munkatı' olan hadis, hiçbir surette sahih olamaz. Çünkü mursel ve munkatı' hadis, muttasıl olma şartına sahip değildir. Ancak Şia âlimleri Mürsel hadisin sahih kabul edilip edilemeyeceği konusunda ikiye ayrılmışlardır:

a- Mürsel hadisin mutlak olarak hüccet kabul edileceğini söyleyenler. Bunlara göre eğer irsal eden râvi sika ise onun rivayeti hüccettir. el-Hıllî'nin öğrencilerinden olan el-Fâdıl el-Âbî (ö.672/1273-4), "Ashap el-Bîzantî'nin Mürselleriyle amel etti"³³⁰ demektedir. Kerkî (ö.940/1533-4) de, "Bizim ashap İbn Ebi Umeyr, Ebu Basir, İbn Bezî', Zurare b. A'yun ve Ahmet b. Nasr el-Bîzantî gibi sadece sikalardan rivayet ettikleri bilinenlerin mursellerini kabul ederler"³³¹ ifadesini kullanmıştır. İbn Umeyr'in mursellerini musned kabul edenler arasında, el-Hıllî (ö.726/1325-6), Nerâkî (ö.1245/1829), Sahibu'l-Cevâhir (ö.1266/1849) ve el-Ansârî (ö.1281/1864-5) yer alıyor.³³²

b- Mürsel hadisi mutlak olarak kabul etmeyenler.³³³ Şehîdu's-Sânî (ö.965/1557), "ister sahabî, ister bir başkası rivayet etsin, ister bir veya daha

³³⁰ Fadıl el-Âbî, **Keşfu'r-Rumûz fi Şerhi'l-Muhtasar en-Nâfi'**, el-İştihârî ve el-Yezevî (thk.), Birinci Baskı, Kum h. 1410, I, 451.

³³¹ Kerkî, **Resâil**, III, 43,44.

³³² Ali Hudeyr Haccive Abduzzuhre Lefte, **el-Hadîsu'l-Mursel İnde's-Şia**, Merkez Dirasat el-Ulufe Dergisi, 6. Sayı, 2007, s.90.

³³³ Mirza Hüseyin en-Nûrî et-Tabresî, **Mustedreku'l-Vesâil**, Muessesetu Ehli'l-Beyt, Birinci Baskı, ys., 1891, Hatime, V, 499.

fazla râvi sakıt olmuş olsun, mursel hadis hüccet değildir"³³⁴ demiştir. Mâmekânî, İmamîlerden birçok âlimin bu görüşte olduğunu söylemiştir.³³⁵

Genel anlamı itibariyle Şia âlimlerinin mursel hadise sahih dediklerini görüyoruz. Nitekim meşhur hadis âlimlerinden el-Mamekânî şöyle diyor: “İbn Umeyr es-Sahih’te şunu rivayet etti. Sahihliğinde şu var. Hâlbuki bu naklettiği rivayet murseldir. Maktu’ rivayetlerinde de aynı problemin varlığını açık bir şekilde görüyoruz.”³³⁶

Murselleri rivayet edip, mursellerine sahih dedikleri bu İbn Ebi Umeyr, acaba kimdir?

Şimdi Şia nezdinde mutemet ve güvenilir olarak kabul edilen teracim kitaplarının bu raviyi bize nasıl tanıttığına ve nasıl terceme ettiğine bakalım.

Tûsî onu tanıtırken şunları kaydediyor: “O Muhammet b. Ebi Umeyr’dır. Ezd mevalilerinden olup, Ebu Ahmet künyesi ile tanınır. Ebu Umeyr’in babası Ziyat’tır. el-Hasse (Şia) ve el-Amme (Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaa) yanında en sika olanlardandır. Nasik ve vera’ sahibidir. İmamlardan üçünü idrak etmiştir. Ebu İbrahim’e yetişmiş ancak ondan rivayette bulunmamıştır. Rıza’yı idrak etmiş ve ondan rivayet etmiştir. Cevvad’ı da idrak etmiş ve birçok musannafatı vardır.”³³⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerinden İbn Hibban (ö.354/965) onu sikalar arasında zikretmiştir.³³⁸

İbn Hacer el-Askalanî (ö.852/1449) ise Onun hakkında: “Kufe ehlinin cömert ve eşraflarındandı” diyor.³³⁹

³³⁴ Şehîdu's-Sânî, **ed-Dirâye**, s.48.

³³⁵ Mamekânî, **Mikbâsu'l-Hidaye**, Muhammed Rıza el-Mâmekânî (thk.), Neşru Muessesetu Âl el-Beyt, Birinci Baskı, Kum 1411, I, 341-343.

³³⁶ Mamekânî, **a.g.e.**, I, 157.

³³⁷ Tûsî, **a.g.e.**, s. 142. Bu kitap, Şia’nın cerh ve ta’dildeki 4 önemli kitaptan biridir.

³³⁸ el-HafızEbi Hatım b. Hibban et-Temîmî, **es-Sikat**, Muessesetu el-Kutub es-Sekafiyye, Hindistan h. 1393, V, 361.

³³⁹ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalanî, **Lisanu'l-Mizan**, Abdulfettah Ebu Ğudde (thk), Daru'l-Beşair el-İslamiyye, ys. 2002, V, 373.

İfade etmemiz gerekir ki, İbn-i Hibban tevsik ve ta'dil konusunda mütesahil olarak tanınır. İbn-i Hacer el-Askalani ise, Muhammet b. 'Ebi Umeyr'in cerh ve ta'dilini yapmamıştır.

Keşşî ise kitabında, sadece öğrencileri ve halife Me'mun'la yaşadığı bazı durumlarını anlatır. 40 cilt kitabı ezbere bildiğini söylüyor. Ancak bu ciltlerin miktar ve hadislerin sayısını anlatmıyor. Bunun dışında ibadetinden bahsetmiştir. Dolayısıyla burada da tevsik etme durumunu göremiyoruz.³⁴⁰

Necaşî, Muhammet b. Ebi Umeyr ile alakalı olarak şunları kaydediyor: “Bizde ve muhaliflerimiz nezdinde de, değerli ve yüce bir makama sahiptir. Kitapları vardı. Gizlendiği dönemde, kızkardeşinin onları gömdüğü rivayet edilir. Dört yıl hapisanede kalmasından dolayı bu kitaplar telef oldu.” Diğer bir rivayete göre ise, bu kitapları bir odaya koymuş ve üzerine yağmur suyu gelmesiyle telef olmuştur. Bu tarihten sonra hıfzından ve insanların elindekilerden rivayet etmiştir. Bu nedenle ashabımız murselleri konusunda duraklıyorlar. 217/833 yılında ölmüştür.”³⁴¹

İbn Ebi Umeyr adındaki Şia râvisi kısaca budur. Dolayısıyla üçüncü asrın birinci yarısında vefat etmiş, yazdığı kitapları telef olmuş. Bu tarihten sonra insanların elinde kalanlardan rivayet etmiştir.

Buna rağmen Şia onun mursellerine dayanıp, değer veriyor, itimat edip sahih olduğunu iddia ediyor. Bu anlattıklarımıza, zayıf râvilerden rivayet ettiğini de eklememiz gerekiyor. Bu rivayetlerin özellikle el-Kâfi, et-Tehzip ve el-İstibsar'da varlığı dikkat çekicidir.

Kuleynî, sahih bir rivayetle İbn-i Ebi Umeyr'den, o'da Ali b. Hamza'dan rivayet etmiştir.³⁴² Ali b. el-Hasan b. Fisal Ali'yle ilgili olarak şunları söylüyor: “Yalancı bir melu'ndur.”³⁴³ Tûsî onun için, yalancı olduğunu söylemiştir.³⁴⁴

³⁴⁰Şeyhu't-Taife Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan b. Ali et-Tûsî, **İhtiyaru Ma'rifeti'r-Rical**, Hasan el-Mustafavi (thk.), Muessesetu Al el-Beyt Liahbari't-Turas, Birinci Baskı, Tahran h. 1427, II, 854,855.

³⁴¹Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ali en-Necaşî, **Ricalu'n-Necâşî**, Muhammet Cevvat en-Naşini (thk.), Daru'l-Azva Matbaası, Birinci Baskı, Beyrut h. 1408, II, 204.

³⁴²Kuleynî, **a.g.e.**, III, 265, H. No: 20.

³⁴³Ebu Musa el-Hûî, **Mu'cemu Ricali'l-Hadis**, Menşuratu Medineti'l-İlim, Üçüncü Baskı, Beyrut h. 1403, I, 66.

Kuleyni sahih bir senetle İbn-i Umeyr'den, o'da el-Hüseyn b. Ebi el-Mankari'den rivayet etmiştir.³⁴⁵

Necaşi, "el-Hüseyni zayıf idi" diyor.³⁴⁶

Tûsî sahih bir senetle İbn ebi Umeyr'den, o'da Ali b. Hadid'ten rivayet etti.³⁴⁷

Necaşi Mevarid'te, Ali'nin zayıf olduğunu söylemiş ve zayıflığında mübalağa da etmiştir.³⁴⁸

Tûsî, sahih bir senetle Safvan b. Yahya ve İbn Ebi Umeyr'den, o'da Yunus b. Zabyan'dan rivayet etti.³⁴⁹

Necaşi Yunus için, "Cidden zayıftır. Onun rivayetlerine iltifat edilmez. Bütün kitapları karışıktır"³⁵⁰ demiştir.

İmamların isnad kullanmalarına gelince, Şia kaynaklarında, imamlar dışında Rasulullah (s.a.s.)'den gelen hadislerin sayısı oldukça azdır. Öyle ki, Kuleynî'nin el-Kâfî'si başta olmak üzere Kutub-i Arbaa'daki rivayetler, çoğunlukla Cafer es-Sadık'a ve ardından Muhammed el-Bakır'a nispet edilmekte ve genellikle söz konusu imamlarla Rasulullah (s.a.s.) arasında bir isnad zikredilmemiştir. Örneğin Şeyh Saduk 'un kitabı Men lâ Yahduruhu'l-Fakih üzerinde yapılan bir araştırmada, bu kitapta Cafer es-Sadık'tan %60, Muhammed el-Bakır'dan %15, Ali Rıza'dan %5, Ali b. Ebi Talip'ten %5, Rasulullah (s.a.s.)'den %7 oranında hadis tahric edilmiştir.³⁵¹

Ancak burada konumuzu ilgilendiren problem, imamların çoğu kez Rasulullah (s.a.s.)'den rivayet ederken 'isnadı zikretmemeleri'dir. Çünkü Şia kendi hadislerinin mâsum imama dayandığına ve katiyyet ifade ettiğine inandığı için onlara göre muttasıl

³⁴⁴ Tûsî, **el-Fihrist Hamîşi**, s. 96.

³⁴⁵ Kuleynî, **a.g.e.**, II, 623, H. No: 18.

³⁴⁶ Necaşi, **a.g.e.**, I, 163.

³⁴⁷ Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan et-Tûsî, **Tehzibu'l-Ahkam Fi Şerhi el-Muknia**, Daru'l-Azva' Matbaası, İkinci Baskı, Beyrut h. 1412, VII, 248, H. No: 1171; et-Tûsî, **el-İstibsar Fima Uhtulife Mine'l-Ahbar**, Hasan el-Musevi el-Hurasani (thk.), Daru't-Taaruf Li'l-Matbuat, Üçüncü Baskı, Tahran h. 1390, III, 159, H. no: 575.

³⁴⁸ el-Hûî, **a.g.e.**, I, 67.

³⁴⁹ Tûsî, **Tehzibu'l-Ahkâm**, V, 31, h. no: 2; Tûsî, **el-İstibsar**, II, 157, h.no: 513.

³⁵⁰ Necaşi, **a.g.e.**, II, 423.

³⁵¹ Buckley, R.P. "**Ca'fer-i Sadık**", İslam Ansiklopedisi: İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA) Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1978, IV, 38.

isnad önemli değildir.³⁵² Bu durum, tabii olarak isnadın Mürsel olmasını gerektirmektedir. Ancak Şii âlimler, imamların rivayet ettikleri hadislerde isnad aramazlar.³⁵³

Şia âlimleri bu problemi, Cafer es-Sadık'tan rivayet edilen "Bana babam rivayet etti, o dedesi Rasulullah (s.a.s.)'den, o Cebrail'den, o da Allah'tan nakletti. Sana naklettiklerimin tamamı bu isnatlardır. Rivayeti ile çözmeye çalıştıkları görülüyor. Cafer es-Sadık'ın rivayetlerinin isnadını bu şekilde genelleştirmesi, bundan hareketle, Şia'nın imamlardan gelen rivayetlerin isnadına karşı güven duydukları sonucu çıkıyor.

Şia'ya göre, imamın "Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu" sözü Mürsel anlamına gelmez; bu rivayet muttasıl kabul edilir. Arada bilinmeyen bir râvinin zayıf olma ihtimali sebebiyle hadis Mürsel sayılsa da, mâsum imamlar için böyle bir ihtimal söz konusu olmaz.³⁵⁴ Rivayet edildiğine göre Ebu Abdillâh'ın kendisinden hadis işiten kimseye "Benden duyduğunda babamdan, babamdan duyduğunda benden rivayet etmende mahzur yoktur"³⁵⁵ dediği, ayrıca "benden duyduğunuzu genel olarak Rasulullah (s.a.s.)'e nisbet edebilirsiniz"³⁵⁶ şeklinde izin verdiği söylenir. Bunun sebebini ise Rasulullah (s.a.s.) ile imamlar aynı nurdan yaratıldığı şeklinde açıklıyorlar.³⁵⁷

Ebu Abdillâh'tan rivayet edildiğine göre o, onun Rasulullah (s.a.s.)'den aktardığı bir hadis arasında fark olmayıp, bilgi mâsumlar kanalıyla geldiği için herhangi bir inad incelemesine de gerek duyulmamaktadır. Ancak bu anlayış beraberinde ciddi problemleri getirmektedir. İmam hadisin isnadını söylemese de, imamın naklettiklerinin sadece Ehl-i Beyt kanalıyla geldiğine inanılması, isnadın en tartışmalı devrelerinden birini oluşturan ilk bir buçuk asrın tetkik dışı bırakmaktadır.³⁵⁸

Diğer bir husus ise, Şia Hz. Ali'nin, Ebu Abdillâh Cafer es-Sadık'ın ve büyük gaybet zamanına kadar geçen imamların sünnetinden bahsetmektedir. Hâlbuki ki Ehl-i

³⁵² Raşit Küçük, **'İsnad'**, Türküye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA, İstanbul 2001, XXVIII, 157.

³⁵³ Bekir Kuzudişli, **Şia'da Hadis Rivayeti ve İsnad**, BSR Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 85.

³⁵⁴ Hasan es-Sadr, **Nihâyetu'd-Dirâye fi Şerhi'r-Risâle el-Mevsûme bi'l-Vacîzeli'l-Behâî**, (nşr. Mâcid el-Garbâvî), yy, 1413, s. 194.

³⁵⁵ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 51; Hur el-Âmilî, **a.g.e.**, XXVII, 104.

³⁵⁶ Hur el-Âmilî, **Vesâilu's-Şia**, XXVII, 104.

³⁵⁷ Meclisî, **Mirâtu'l-Ukûl**, I, 176.

³⁵⁸ Kuzudişli, **a.g.e.**, s. 91.

Sünnet, sünnet denince Sünnet-i Nebeviyye'yi kastediyor.³⁵⁹ Öyle ki, Şia'nın hadis kitaplarındaki Rasulullah (s.a.s.)'me ait hadislerin nispeti %5 civarındadır. İsnadın olup olmadığına bakılmazsa, bazı usûl ve akâid konularında bu rakam %15'e yakındır. Ancak durum imamlara gelince hadis sayısı oldukça artmaktadır. Öyle ki Keşî'nin naklettiğine göre sadece Câbir, Ebu Abdullah Cafer es-Sadık'tan yetmiş bin hadis işittiğini, ancak ondan işittiği bu hadisleri hiçbir kimseye rivayet etmediğini, bundan sonra da kimseye asla nakletmeyeceğini söylemesi,³⁶⁰ Cafer es-Sadık'a ne kadar hadis isnad edildiği hususunda bize açık bir fikir vermektedir. Hâlbuki Hz. Ali "Sünnetin kendisini kuşattığı ve bid'attan sakınan kimseye ne mutlu!" diyerek Nîsa suresinin 59. âyetinin gereği olarak insanları Allah'ın kitabı ve Rasulullah (s.a.s.)'in sünnetiyle hükmetmeye çağırıştır.³⁶¹

Durum böyle olunca, bilhassa mütekaddimûn Şia âlimleri açısından imamların doğrudan Rasulullah (s.a.s.)'a nisbet ettikleri hadislerin isnadındaki irsal meselesininve genelde de imamların sözlerinin de hadis sayılmasının Şia açısından bir problem teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde, Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih ve güvenilir olduğuna inandıkları el-Kâfi'de, munkatı' senetlerle rivayet edilen hadisler tahriç edilmiştir. Bu konuda birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Kuleyni dedi, el-Hüseyin b. Muhammet b. Muhammet b. el-Aşa'ri Mualla b. Muhammet'ten, o'da Muhammet b. Muhammet b. Cumhur'dan, o'da, Abdurrahman b. Ebi Necran'dan, o'da zikrettiklerinden, onlar da Ebu Abdullah'tan: "Kim hadislerimizden '40 hadis' ezberlerse, Allah (c.c.) onu kıyamet günü, âlim ve fakih olarak diriltecektir"³⁶² dedi.

Necaşî, el-Hüseyin b. Muhammet el-Aşa'ri için "sikadır" demiştir. O Muhammet b. Yakub'un hocasıdır.³⁶³ Bu rivayette inkıtanın olduğu yer açıktır. Çünkü

³⁵⁹ Zerkûr, **es-Sunnetu'n-Nebeviyye vu Ulûmuhâ**, s. 141.

³⁶⁰ Tûsi, **Ricalu'l-Keşî**, s.194.

³⁶¹ İzzettin Ebu Hamid Hibbetullah b. Ebdilhadid el-Mu'tezili, , **Nehcu'l-Belâğa**, Muhammet Ebulfadl İbrahim (thk) Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Birinci Baskı, Beyrut 1965, s.565.

³⁶² Kuleynî, **a.g.e.**, I,49. Şunu ifade edelim ki, Kuleyni el-Kafi'sinde, hocalarıyla arasında tahammül siğasını –çok az yerde hariç- kullanmamıştır. Kuleyni'nin el-Kâfisini inceleyen bu hususu rahatlıkla tespit edebilir.

³⁶³ Necâşî, **a.g.e.**, I,186.

عن عبد الرحمن بن ابي نجران عن ذكره demıştır. Abdurrahman hadisi Ebu Abdillâh'tan işiten raviyi zikretmemiştir. Abdurrahman ise, Ebu Abdillâh'ın muasırı değildir.

Diğer bir örnek de şöyledir: Kuleyni Dedi: Ashabımızdan bazıları, Ebu Ahmet b. Muhammet b. Halit'ten, o'da babasından, o'da Ebu Cafer'den Yüce Allah (c.c.)'nun:

قال علمه الذي (ما طعامه) ayeti ile ilgili olarak, (فلينظر الانسان الى طعامه)³⁶⁴ nedir dedim? ياخذہ عن ياخذہ³⁶⁵, kendisinden alandan alacağını öğretti.

İnkıtanın olduğu nokta, (عن ذكره)'dur. (عدة من اصحابنا) Ashabımızdan birkaçı değildir. Çünkü kitabında (عدة من اصحابنا) dediğim zaman falan şahısları kastediyorum demıştır. Bunun için Kuleyni'nin hadis rivayetindeki metoduna bakmak gerekiyor. Bu da geniş bir konudur.

Mehdiy-i Muntazara arz edilip, "el-Kâfi bizim Şiamıza kâfidir" dediği Usulu'l-Kâfi'de geçen inkıtaların çokluğu dikkat çekicidir.³⁶⁶ Unutulmamalıdır ki, bu kitap Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok güvenilen kitaptır. İster Ahbârîlerden olsun, ister Usulîlerden olsun, bütün Şia âlimlerinin büyük önem verdiği, eşi ve benzerinin olmadığına inandıkları bu kitaptaki munkatı' rivayetlerin çokluğu, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Munkatı' hadislerin tümünü burada zikretmemiz mümkün değildir. Onun için bu örneklerle iktifa ediyoruz ve adâlet konusuna geçiyoruz.

1.2.2. Adâlet

Senedin muttasıl olması şartını bazen ihlal ettiklerini, ona bağlı kalmadıklarını gördükten sonra, bir hadisin sahih addedilmesi için koydukları adalet şartına değineceğiz.

Hadis usulünde adâlet, "nefsi bir meleke olup kişiyi takvalı olmaya, büyük günahlardan kaçınmaya, küçük günahlarda ise ısrar etmemeye ve mürüteaykırı şeyleri

³⁶⁴ Abese, 80/24.

³⁶⁵ Kuleynî, a.g.e., I,49.

³⁶⁶ Kuleynî, a.g.e., I, 383, H.no:3; I, 401, H. no:4; II, 39, H.no: 8; II, 44, H.no:2; II, 45, H.no:1; II, 47, H.no:3; II, 54, H.no:2; II, 59, H.no:11;II, 60, H.no:1; II, 65, H.no:5; II, 67, H.no: 8; II, 69, H.no: 7.

terk etmeye götüren şey" diye tarif edilmiştir.³⁶⁷ Bu şartları haiz râvî âdil sayılır. Adâlet kısaca "kişinin dinin hükümlerine uygun yaşaması, halk nazarında şahsiyetini zedeleyecek söz ve işlerden kaçınması durumu" demektir.³⁶⁸ Bu vasfın içinde Müslüman, temyiz kabiliyetine sahip (âkıl) ve bülûğa ermiş (bâliğ) olma şartları mütalaa edilir.³⁶⁹

İlk olarak râvinin âdil sayılabilmesi için, Müslüman olması ve fisktan uzak durması gerekir. Tûsî (ö.460/1067), bu konuda icma olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰ Şâhidin âdil olması gerektiği ise, ne sahabe ne de tabiin tarafından şart konulmuştur.³⁷¹ Ayrıca râvinin zahirinin güzel olması, adâlet için yeterli görülmüştür; zira kişinin iç dünyasını Allah'tan başka kimse bilmez.³⁷² Rivayet edildiğine göre Cafer es-Sâdık şöyle demiştir: "herkim insanlarla iyi geçinip onlara zulmetmez, konuştuğunda onlara yalan söylemez, söz verdiğinde sözüne muhalif davranmazsa böyle bir kimsenin gıybetini yapmak haramdır; o mürüetini tamamlamış, onun âdil olduğu anlaşılmış ve kardeşliği vacip olmuştur."³⁷³ Bundan hareketle Bihbehânî (ö.1205/1790), râvinin zahirinin güzel olmasının âdil sayılması için yeterli addedildiği konusunda icma' olduğunu ileri sürmüştür.³⁷⁴

Şii âlimlerin cumhuru, râvinin mürüete aykırı olan şeyleri de terk etmesini adâletin şartları arsında değerlendirmiş, öyle ki bazıları bu konuda icma' olduğunu nakletmişlerdir.³⁷⁵ İmam Kâzım'ın (ö.183/799), mürüeti olmayan kimsenin dininin olamayacağını" ifade ettiği rivayet edilir.³⁷⁶ Mürüet sahibi olmamak, "kişinin aklının zayıflığına delalet eden ve emsali kimselerin yapmadıklarını yapması suretiyle

³⁶⁷ Nasîrâbâdî, es-Seyyid Ali Muhammed el-Hindî, (ö. 1312/1895), **el-Cevheretu'l-azîze fî Şerhi'l-vecîze**, (Muhammed el-Bereket ve Nimetullah el-Celîlî), (Resâilun fî dirâyei'l-hadis içinde) (haz. Ebu'l-Fadl Hâfiziyanî'l-Bâbü'lî) Dâru'l-Hadis, Kum 1424/2003, II, 415; Mer'î, **Munteha'l-Mekal**, s. 88; Koçyiğit, Talat, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayıncılık, Ankara, Ankara 1992, s. 27.

³⁶⁸ Aydın, Abdullah, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, İFAV yayınları, İstanbul 2009, s. 14.

³⁶⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.14.

³⁷⁰ Tûsî, **Uddetu'l-usûl**, Muhammed Mehdi Necef (thk.) Zeylinde, Halil b. Gâzî el-Kazvînî, el-Haşiye'tu'l-Haliliyye, Muessesetu âl-i Beyt, Kum ts., I,382.

³⁷¹ Hür el-Âmilî, **Vesâilu's-Şia**, XXVII,390; Şeriatmedâr, Mevlâ Refî' b. Ali el-Cîlânî er-Ruşfî (ö.1293/1875), **Risaletun fî İlmi'd-Dirâye**, Seyyid Hasan el-Hüseynî âli'l-Muceddid eş-Şirâzî (thk.), Daru'l-Hadis, Kum 2003, II,296.

³⁷² Nasîrâbâdî, **a.g.e.**, II, 411.

³⁷³ Âmilî, **a.g.e.**, XII, 278.

³⁷⁴ Nasîrâbâdî, **a.g.e.**,II, 411.

³⁷⁵ Mer'î, **a.g.e.**, s.88.

³⁷⁶ Nasîrâbâdî, **a.g.e.**, II, 432.

mümeyyizliğinin zayıflığını ortaya koyan şeyler" diye açıklanmıştır. Mesela kişinin başkalarının yanında karısını öpmesi vb. böyledir.³⁷⁷

Kişinin Müslüman olması adâlet için temel şart olmakla beraber, tek başına yeterli değildir. Bu bakımdan hadis âlimlerinin çoğunluğu, rivayetin kabul edilebilmesi için râvinin ayrıca adâlet sıfatına sahip olmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir.³⁷⁸

Şia Hadis Usûlü ilminde önemli bir yere sahip olan eş-Şehidu's-Sani de: "Bu (adâlet sıfatı), hadis âlimlerinin cumhuru ile Usulu'l-Fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifak ettiği bir şarttır"³⁷⁹ demektedir.

Ancak eş-Şeyh Hasan b. eş-Şehit es-Sani babasından şunu rivayet eder: "Sahih haberde, 'İmamî olma' kaydını koymaya gerek yoktur. Adil olma kaydını koymak, ondan müstağni kılar. Zira mezhebi fasit olan biri, gerçekte âdil olma sıfatıyla sıfatlandırılmaz."³⁸⁰

Görüldüğü gibi hadisin tashihi için adâlet sıfatı son derece önem arz ediyor. Âdil olmayanın rivayeti kabul edilmez.

Bilindiği gibi, adâlet sıfatı, iki âdil âlimin, âdil olduğuna şahitlik etmesiyle gerçekleşir.³⁸¹ el-Behâî el-Âmilî ise, "Ashabımızın çoğuna göre, ravinin tevsiki için Şii bir âlimin şahitliği yeterlidir"³⁸² diyor. Veya bu konuda meşhur olmasıyla gerçekleşir. Şia âlimlerinden el-Mâmekânî de bunu söylemiştir.³⁸³ Ehl-i Sünnet âlimlerinden İbnu's-Salah (ö.643/1246) da bunu savunmuştur.³⁸⁴ Rivayette tek kişinin tezkiyesi ile yetinme, meşhur ve daha kuvvetli görülen görüştür. Buna göre rivayette tek kişi şartı ile iktifa edilir.³⁸⁵

³⁷⁷ Nasîrâbâdî, **a.g.e.**, II, 433.

³⁷⁸ Mamekânî, **Mikbâsu'l-Hidâye**, I, 324; Fermâvî, **Usûlu'r-Rivâye**, s. 233-234.

³⁷⁹ Mamekânî, **a.g.e.**, II, 34.

³⁸⁰ Hasan b. eş-Şehit es-Sanî, **Muntaka'l-Cuman**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia, I,23; Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸¹ Mamekânî, **a.g.e.**, II,63,64.

³⁸² Bahauttin Muhammet b. el-Hüseyn el-Âmilî, **Meşriku's-Şemseyn**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia', s. 9.

³⁸³ Mamekânî, **a.g.e.**, II, 63,64; Şehîdu's-Sânî, **el-Bidâye**, I, 134.

³⁸⁴ İbnu's-Salah, **a.g.e.**, s. 115.

³⁸⁵ Şehîdu's-Sânî, **a.g.e.**, I, 134; Nâsirâbâdî, **a.g.e.**, s.433.

Ayrıca İlim Ehli ile Hadis Ehli arasında adâleti ile tanınan ve övülmüş kimselerin bir muaddilin ta'diline ihtiyacı yoktur. Nitekim hadis ilmindeki şöhretleri onların adâleti için yeterlidir. Bu durumda Kutubu Arbaa müelliflerinden Muhammed b. Ya'kub el-Kuleynî (ö.329/939) ve İbn Bâbeveyh (ö.329/941) zamanından bu yana, yaşamış hadis şeyhleri güvenilirlik, zabt, vera gibi hasletleri kendilerinde cemetiklerinden başkalarının tezkiye ve ta'dil etmesine bu tür şeyhlerin ihtiyaçları bulunmamaktadır.³⁸⁶

Ayrıca iki âdil kimsenin bir kişi hakkında kullandıkları "sika", "adl", "makbûlu'r-rivâye" gibi ta'dil ifadeleri ile de râvinin adaleti gerçekleşmiş olur.³⁸⁷

Diğer taraftan üzerinde ittifak olmamakla beraber, râvinin methedilmiş olması sika ve âdil olduğunu göstermez. Tevsîk, imâmî olan için geçerlidir. Başka bir ifade ile adâlet sıfatına ancak imâmî sahip olabilir.³⁸⁸ Keza bunlara göre, İmâmî olmayan bir râvinin methedilmiş olması, rivayetinin kabul edilmesini gerektirmez. Ancak bu durum, adâletten farklı olduğu için tevsik de sayılmaz. Bununla beraber Necaşî (ö.450/1850) ve Tûsî gibi bazı Şia âlimleri bu görüşe katılmamış, Abdullah b. Bukeyr³⁸⁹ gibi kişileri - İmâmî olmadıkları halde- sika diye değerlendirmiş, onlardan nakillerde bulunmuşlardır.³⁹⁰

Ancak Şia hadis âlimlerinin, bir hadisin sahih sayılabilmesi için ileri sürdükleri şartlara tam olarak uymadıklarını görüyoruz. Nitekim Şia Mustalahu'l-Hadis âlimlerinden biri olan el-Behâî el-Âmili (ö.1030/1621), "Cerh ve ta'dil kitaplarında cerh veya ta'dil ile isimleri hiç geçmeyen bazı raviler, hadis senetlerine giriyor. Ancak mutekaddimin âlimlerimiz, bunlara çok itina göstermiş ve onlardan çokça rivayette

³⁸⁶ Fermâvî, **Usûlu'r-Rivaye İnde Şia el-İmâmiyye Ardun ve Nakdun**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, s.235-236.

³⁸⁷ Mâmekânî, a.g.e., II, 63,64.

³⁸⁸ Gureyfi, **Kavâidu'l-Hadis**, s. 30; Fermâvî, a.g.e., s. 233-234.

³⁸⁹ Tûsî, Abdullah b. Bukeyr'nin Fatihî mezhebine mensup olduğunu ifade etmiş, bununla beraber onu sika saymış ve bu râvinin kitabı olduğunu, pek çok hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Bk. Tûsî, **Fihrist**, s. 84; Tûsî, **Ricâl**, II, 164; Mufid Abdullah b. Bukeyr'i büyük âlimlerden saymış, Keşşi ise onu, rivayetleri sahih kabul edilen ashab-ı icma' arasında saymıştır. Bu nedenle Kutûb-i Erbaa'da onun 334 rivayeti yer almaktadır. Bk. Ali Ekber et-Turâbî, **el-Mevsûatu'r-Ricâliyye el-Muyessere**, Muessesetu İmam es-Sadık, Kum 1424, s. 266.

³⁹⁰ Kutluay, İbrahim, **İmamiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil**, Rağbet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s.95.

bulunmuşlardır. Daha sonra gelen âlimlerimiz de, bunların senedinde oldukları hadisleri sahih kabul etmişlerdir”³⁹¹ tespitinde bulunmuştur.

Yani hakkında kesin bir hüküm olmadığı halde, hadislerini tashih ettiler.

Cerh ve ta’dil edilmediği halde Şia’nın, hadislerini sahih kabul ettiği ravilerden bazıları şunlardır:

Ahmet b. Muhammet b. el-Hasan b. el-Velit.

Mamekânî onun için: “Rical kitaplarında zikredilen, babasının sika olduğudur. O ise, cerh ve ta’dil konusunda zikredilmemiştir.”³⁹²

el-Allame³⁹³ ise onun bir çok rivayetini sahih olarak kabul etmiştir.

Ahmet b. Yahya el-Attar.

Saduk,³⁹⁴ ondan çokça rivayette bulunmuştur. Hocalarındandır. Kendisiyle Sa’d b. Abdillâh vb. arasında vasıtaadır.

Ali b. Ebi Ceyyit.

eş-Şeyh,³⁹⁵ özellikle el-İstibsar’da³⁹⁶ ondan çokça rivayette bulunmuştur.

Behâî: “Bunlar ve benzerleri bizim ashabın hocalarındandırlar. Onların durumlarının iyi ve adil olduklarını tahmin ediyoruz. Onların hadislerini “el-Hablu’l-Metin”³⁹⁷ ve “bu kitapta”³⁹⁸ sahihlerden saydım. Bunu yaparken bizim mutaahhirin

³⁹¹ Âmilî, **a.g.e.**, s. 10,11.

³⁹² Mamekânî, **a.g.e.**, II, 130.

³⁹³ O, el-Hasan b. Yusuf Ali b. el-Mutahhir el-Hullî’dir. el-Allame el-Hullî olarak meşhurdur. 726 yılında ölmüştür.

³⁹⁴ O, Ebu Cafer Muhammet Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyhi el-Kummi. Men La Yahduru el-Fakih adlı kitabın sahibidir. Bu kitap Şia’daki dört asıl kitaptan biridir.

³⁹⁵ Şia’da eş-Şeyh denildiği vakit, el-İstibsar ve Tehzibu’l-Ahkâm adlı kitapların sahibi, Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan et-Tusi kastedilir.

³⁹⁶ İstibsar Şia’daki dört asıl kitaptan biridir.

³⁹⁷ Hablu’l-Metin müellifin bir kitabıdır.

³⁹⁸ Bununla Meşriku’ş-Şemseyn adlı kitabını kastediyor.

âlimlerin minvali üzerine hareket ettim. Haklarındaki itikadımızın gerçeğe uygun olmasını Allah'tan diliyoruz, yardım ve başarı ondandır”³⁹⁹ diyor.

Sözlerine devamla, “bazen imamî olmayanlardan rivayet edilen bazı hadislerle sahih dedikleri oluyor. Bunun sebebi ise, ona senedin sıhhatli bir şekilde varmasıdır. “el-Hulasa” ve başka kitaplarda: “el-Fakih’in Muaviye b. Meysere ve Aiz el-Ahmesi’ye, Halit b. Nuceyh’e ve Al Sam’ın mevlası Abdu’l-A’la’ya tariki sahihtir. İlk üçün sika olduğunu ne o, ne de başkası söylemiştir. Dördüncüsünü de tevsik etmemiştir. Bunların tümü tarif ettikleri sahihin dışındadır”⁴⁰⁰ demiştir.

Kısacası râvinin âdil sayılabilmesi için Müslüman olması, kebairden ve muruete aykırı hal ve hareketlerden kaçınması temel şart olarak kabul edilmiştir. Şia âlimlerinden az bir kısmı, râvinin güvenilir olmasını esas alarak İmâmî olmayan râvilerin de rivayetlerinin kabul edilebileceğini savunmuştur.

1.2.3. el-İmâme

Bir hadisin sahih sayılabilmesi için Şia İmamiyye İsna aşeriyye’nin koyduğu diğer bir şart ise, ravinin imamî⁴⁰¹ olmasıdır. İmamî olmaktan makat ise, ravinin İsna Aşeriyye imamiyesine intisap etmesidir. Ancak hadisin sahih ve kabulü için bu şarta da bağlı kalmamışlardır. Abdullah b. Bekir’in hadislerini tashih etmişler.

Tûsî, Abdullah b. Bekir b. A’yun Ebu Ali eş-Şibani için: “Fatahiyyemezhebindendir, ancak sikadır. Bir kitabı vardır”⁴⁰² demektedir.

Mâmekânî, “Fatahiyye Şia mezhebine en yakın fırkadır”⁴⁰³ diyor.

Necaşi de: “Rivayetleri çok ve bir kitabı vardır”⁴⁰⁴ diyor. Tabiki buradaki Şia’dan maksadı İsna Aşeriyye’dir.

³⁹⁹Mamekânî, **a.g.e.**, II,131,132.

⁴⁰⁰ Mamekânî, **a.g.e.**, I, 158.

⁴⁰¹ Sahih ve hasen hadis için mutlaka imâmî ravinin rivayet etmiş olması şartını koşan Şia İmami olmayanların yaptığı rivayete ‘muvessek’ hadis ismini vermişlerdir. Şia mezhebinden birisi bile olsa İmamiyye Mezhebine mensup olmayan birisinin yaptığı rivayet muvessek hadis olmaktan kurtulamaz ve makbul değildir. Bk. Mamekânî,**a.g.e.**,s. 33; Zeynuttin el-Âmilî, **a.g.e.**, s. 77,84, 85.

⁴⁰² Tûsî, **Fihrist**, s. 84.

⁴⁰³ Mamekânî, **a.g.e.**, II, 325.

⁴⁰⁴ Necaşî, **a.g.e.** , II, 231.

Keşşî ise: “Bir kısım ashabımız onu değerli âlimlerden addetmiştir”⁴⁰⁵ diyor.

Abdullah el-Mamekani de: “O, Fatahîdir,⁴⁰⁶ Sema b. Mihran,⁴⁰⁷ Ali b. Hamza⁴⁰⁸ ve Osman b. İsa⁴⁰⁹ ise, Vakıfîyye⁴¹⁰ mezhebine intisap ediyorlar. Bu ve benzerleri çoktur”⁴¹¹ demektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, hadisin sıhhat şartları için kendi koydukları kuralları büyük oranda ihlal etmişlerdir. Hadisin sıhhat şartları ile ilgili bu açıklamadan sonra, râvilerde aranan şartlara değinmeye çalışacağız.

1.3.ŞİA'YA GÖREHADİS RÂVİLERİNDE ARANAN ŞARTLAR

Rivayeti kabul edilenle edilmeyen hususu, hadis ilminde en önemli ve en faydalı konuların başında gelir. Şia İsna Aşeriyye, Ehl-i Sünnet'in hadis ravilerinde öngördüğü Müslüman olmak, adalet, zabıt, akil ve baliğ şartlarına iman şartını da ilave etmişlerdir. İmandan maksatları, ravinin, İmamiyye İsna Aşeriyye mezhebinden olmasıdır. Şia'nın cumhuruna göre bu şart iken, önde gelen âlimlerinden biri olan et-Tusi'ye göre ise, bu şart aranmaz. Ancak imâmî olmayanın rivayetinin kabul edilebilmesini bazı şartlara bağlamıştır. Tusi'nin bu konudaki görüşünü iman şartını işlediğimiz zaman açıklamaya çalışacağız. Şia âlimlerinin, âhât haberin kabul edilebilmesi için, ravide olmasını gerekli gördükleri şartlar kısaca şunlardır:⁴¹²

⁴⁰⁵ Keşşî, **a.g.e.**, II, 635.

⁴⁰⁶ Aftahiyye: İmamet'in es-Sadık'tan sonra oğlu Abdullah'a geçtiğini iddia edenlerdir. Bilindiği gibi İmamiyye Mezhebi, imamet'in es-Sadık'tan sonra oğlu Kazım'a geçtiğine inanırlar. Bak. Şehristânî, **a.g.e.**, s. 167; Nubehtî, **Fireku's-Şia'**, s. 84, 109.

⁴⁰⁷ Sema b. Mihran b. Abdurrahman el-Hadrami. Necaşi onun için sikatun, sikatun demiş. Bak. Necaşi, **a.g.e.**, I, 432.

⁴⁰⁸ Ali b. Ebi Hamza Ebu'l-Hasan el-Betaini. Tûsî, onun için: ‘ Vakıfîdir’ demiştir. Bak. Tûsî, **a.g.e.**, s.96. Necaşi: “O, Ebu'l-Hasanan ve Ebu Abdillâh'tan rivayet etmiştir. Daha sonra tevekkuf etmiştir. O Vakıfîyye'nin umdelerindendir” diyor. Bak. Necaşi, **a.g.e.**, II, 96; Keşşî: “O yalancı ve muttehemdir” diyor. Bak. Keşşî, **a.g.e.**, II, 705. Bütün bunlara rağmen hadislerini tashih ve kabul ettiler. Bak. Mamekânî, **a.g.e.**, II, 27.

⁴⁰⁹ Osman b. İsa. et-Tusi: “O Vakıfî olup, ‘el-Miyah’ adında bir kitabı vardır” demektedir. Bak. Tûsî, **a.g.e.**, s. 120; Necaşi: “Vakıfîyye'nin şeyhi ve önde geleni idi” diyor. Bak. Necaşi, **a.g.e.**, II, 155; el-Keşşî: “Onlar Osman b. İsa'yı itham etmiyorlar” diyor. Bak. Keşşî, **a.g.e.**, II, 860.

⁴¹⁰ el-Vakıfîyye: Musa el-Kazım b. Ca'fer es-Sadık'ta vakfedip, ölmediğini, Allah'ın (c.c.) onu yanına refettiğini ve kıyam vakti geldiği zaman, geri göndereceğini iddia ediyorlar. Gelecek imamın o olduğuna inanıyor ve daha sonra gelen imamlara tabi olmamışlar. Ondan sonra hiçbir imamın olmadığını söylemişlerdir. Bak. Nubehtî, **a.g.e.**, s.86, Mamekânî, **a.g.e.**, II, 328.

⁴¹¹ Mamekânî, **a.g.e.**, II, 27.

⁴¹² Suphânî, **a.g.e.**, s. 131.

1.3.1. İslâm

Hiçbir surette kâfirin rivayeti kabul edilmez. Hadis ve fıkıh usulü âlimleri, İster Yahudiler ve Hristiyanlar gibi ehl-i kitap olup kıble ehlinde olmasın, ister Mucessime, Hariciye⁴¹³ ve aşırı fırkalardan olsun, kâfirlerin rivayetlerini kabul etmezler. Müslümanlar hakkında vasiyyet konusundaki zımmilerin şahitliklerinin kabul edilmesi, “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun)”⁴¹⁴ ayetinde geçen ‘sizden olmayan iki kişi’ kaydı delil gösterilerek istisna tutulmuştur.⁴¹⁵ Ancak Şia âlimleri ikinci kısmın rivayetlerini kabul edip etmeme noktasında ihtilaf etmişlerdir.

Şia âlimlerinden bazıları, eğer ravinin mezhebi yalan söylemeği haram kabul ediyorsa, rivayeti kabul edilir. Yok, eğer ravinin mensubu olduğu mezhep, yalan söylemeyi haram kabul etmiyorsa, rivayeti kabul edilmez.⁴¹⁶

1.3.2. Akıl

Râvide aranan şartlardan biri de râvinin akıllı olmasıdır. Deli ve mecnun kişinin rivayetlerinin muteber olmadığına icma' vardır; Çünkü delinin haberine güven olmaz. Özellikle aklını tamamen yitirenin durumu böyledir.⁴¹⁷ Zira akıllanıncaya kadar, kendisinden sorumluluk kaldırılmıştır. Sarhoş, uykuda olan ve baygın olan da buna ilhak edilir. Sefihe gelince, rivayetleri diğer şartların tamamını üzerinde taşıyorsa kabul edilir. Şartları tutmuyorsa rivayeti kabul edilmez.⁴¹⁸

Ancak Şia mutemet hadis kitaplarında, merkepten (eşşek) rivayet edilen hadislerin varlığı dikkat çekicidir. Örneğin Kuleyni, meşhur hadis kitabında Ya'fur adında bir eşeğin şu rivayetine yer veriyor:

⁴¹³ Ehl-i Sünnet'e âlimlerine göre, bidatçının bidatı dinden çıkarıyorsa rivâyeti kabul edilmez. Eğer Bidatçının bidatı dinden çıkarmıyor fakat yalan söylemeyi helal addediyorsa yine rivâyeti kabul edilmez. Eğer bidatçı yalan söylemeyi caiz görmüyor ve bidatına da davet etmiyorsa, rivâyeti kabul edilir. İmam Nevevî bu görüşü tercih etmiş ve çoğunluğun görüşü olduğunu söylemiştir. Bk. Beykûnî, **a.g.e.**, 186.

⁴¹⁴ Maide, 5/106.

⁴¹⁵ Suphânî, **a.g.e.**, s. 131,132; Zeynuddin el-Âmilî, **a.g.e.**, s. 181,182

⁴¹⁶ Abdullah el-Mamekânî, **a.g.e.**, II, 14.

⁴¹⁷ Suphânî, **a.g.e.**, s. 132.

⁴¹⁸ Abdullah Mâmekânî, **Mikbâsu'l-Hidâye fî İlmi'd-Diraye**, Muhammed Rıda el-Mâmekânî (thk.), Birinci Baskı, Muessestu Âli'l-Beyt Lihiyâi't-Turasi, Beyrut 1991, I, 313; Fadlî, Usulu'l-hadis, s. 238-239; Mer'î, **Münteha'l-Mekâl**, s. 86.

فذكر أمير المؤمنين عليه السلام أن أول شيء من الدواب توفي عفير ساعة قبض رسول الله صلى الله عليه وآله قطع خطامه ثم مر يركض حتى أتى بنر بني خطمة بقباء فرمى بنفسه فيها فكانت قبره. وروي أن أمير المؤمنين عليه السلام قال: إن ذلك الحمار كلم رسول الله صلى الله عليه وآله فقال: بأبي أنت وامي إن أبي حدثني، عن أبيه، عن جده، عن أبيه أنه كان مع نوح في السفينة فقام إليه نوح فمسح على كفله ثم قال: يخرج من صلب هذا الحمار حمار يركبه سيد النبيين وخاتمهم، فالحمد لله الذي جعلني ذلك الحمار.

Emiru'l-Mu'minin şunu zikretti: "Rasulullah'tan sonra ilk olarak ölen hayvan Afır'dır. Rasulullah (s.a.s.) vefat edince o yularını koparıpkoşarak Kuba'da bulunan Beni Hatme kuyusuna atlayarak canına kıydı. Kabri orası oldu. Emiru'l-Mu'minin şunu rivayet etti: "O eşek Rasulullah (s.a.s.)'le konuşarak şunu söyledi. Anam babam sana feda olsun, babam bana, o da babasından, o da dedesinden şunu tahdis etmiştir: O Nuh ile beraber gemideydi. Nuh kendisine gelip sırtını sıvazlayarak şöyle söyledi: bu eşeğin soyundan bir eşek çıkacak, Peygamberlerin Efendisi ve sonuncuları ona binecek. Beni o eşek kılan Allah'a hamdolsun."⁴¹⁹

Görüldüğü gibi Şia'nın en önemli mutemet kitapları râvide aranan akıllı olma şartını bir tarafa bırakıp merkepten rivayette bulunabiliyorlar.

1.3.3. Bulûğ

Şia İmamiyye'ye göre, râvinin, hadisi tahammül sırasında olmasa da eda sırasında bulûğa ermiş olması şarttır.⁴²⁰ Mümeyyiz olmayan çocuğun haberi kabul edilmez. Buna göre kişi daha önce ezberlemiş olduğu hadisi, bulûğa erdikten sonra rivayet edebilir. Mümeyyiz olmayan da aynı durumdadır. Bulûğa ermemiş olsa da mümeyyiz olanın rivayetinin geçerliliği noktasında iki farklı görüş vardır.⁴²¹ Bunlardan Meşhur olan görüş, böyle bir rivayetin kabul edilmeyeceği yönündedir. Ancak ashâbdan bu durumda olup da rivayette bulunanları dikkate alarak, mümeyyiz çocuğun rivayetinin kabul edileceğini söyleyenler de vardır.⁴²²

⁴¹⁹ Kuleynî, a.g.e., I, 184,237; Abdurrasul el-Ğîfârî, el-Kuleynî ve'l-Kâfi, I, 380; el-Hüseyn b. Hamdan el-Hasîbî, el-Hidayetu'l-Kubra, I, 77; Kutbuddin er-Ravendî, el-Haraic ve'l-Ceraih, I, 41; Ai en-Nemazî, Mustedreku Sefinetu'l-Bihar, I, 285.

⁴²⁰ Fadlî, a.g.e., s.239.

⁴²¹ Mer'î, a.g.e., s. 86-87.

⁴²² Suphânî, a.g.e., s. 132; Mâmekânî, a.g.e., I, 341; Fermâvî, Usûlu'r-rivâye, s.231.

1.3.4. İman

İmâmiyye'ye göre, imanla kastedilen râvinin İmâmî yani Ca'ferî/ İsnâ Aşariyyeden olmasıdır. Şia âlimlerinin çoğunluğu bunu şart koşturmuştur. Bu şartı, Tusî gibi âlimler istisna edilirse, Meâlîm⁴²³ ve diğer Şia âlimlerin neredeyse tamamı ileri sürmüştür.⁴²⁴ Bunun gereği, muhalif ve diğer Şia fırkalarının haberi ile amel etmenin caiz olmadığıdır.⁴²⁵

Ancak Tûsî (ö. 460/1067), söz konusu Şiâ âlimlerine karşı çıkarak muhalif olanların da rivayetlerinin kabul edilebileceğini söylemiştir.⁴²⁶ Ancak şu şartları taşıması halinde muhalif ravilerin rivayetleriyle amel etmek caizdir:

- i. On iki imamdan rivayet etmeleri,
- ii. İmamilerin buna muhalif rivayetlerinin bulunmaması,
- iii. Ravinin cerhedilmemiş olması şartıyla, imâmî olmayanların da rivayetleri kabul edilir.⁴²⁷

Delili ise es-Sadık'tan rivayet edilen şu sözlerdir; “Sizin başınıza bir şey gelir ve onun hükmünü bizden gelen rivayetlerde bulamazsanız, Hz. Ali'dan rivayet edilenle amel ediniz. Biz söylediğimiz için İmamiyye Fırkası, Hafs b. Ğiyas,⁴²⁸ Ğiyas b. Kelup,⁴²⁹ Nuh b. Derrac,⁴³⁰ es-Sukunî⁴³¹ ve amme'den diğerlerinin, imamlarımızdan

⁴²³ Hasan b. Zeynuddin, **Mealimu'd-Din ve Melazu'l-Muctehidin**, Muessesetu en-Neşr el-İslâmî, Kum s. 200.

⁴²⁴ Hasan b. Zeynuddin, **a.g.e.**, s. 200.

⁴²⁵ Suphânî, **a.g.e.**, s. 133.

⁴²⁶ Tûsî, **Uddetu'l-Usûl**, I, 150, 381.

⁴²⁷ Suphânî, **a.g.e.**, s. 132, 133.

⁴²⁸ Hafs b. Ğiyas b. Talk Ebu Ömer el-Kûfî el-Kâdî. Hicri 94 yılında ölmüştür. Bak. Necaşî, **a.g.e.**, I, 325; et-Tûsî onun için, ‘ammiyyu’l-mezhep’ yani sünni olduğunu söylemiştir. Bak. Tûsî, **a.g.e.**, s. 61; İbnu Hacer el-Askalanî ise onun için; “Sika ve fakihtir, ömrünün sonunda hıfzı azcık tağayyur etmiştir” demiştir. Bak. İbn Hacer el-Askalanî, **Takribu't-Tehzip**, Daru'r-Raşit, Suriye, Halep h. 1412, s. 173.

⁴²⁹ Ğiyas b. Kelup el-Beceli. Bak. en-Necaşî, **a.g.e.**, II, 166; Tûsî, **a.g.e.**, s. 123; Erdebîlî, **Camîu'r-Ruvat**, I, 659; Dare Kutni zayıf olduğunu, Beyhaki ise meçhul olduğunu söylemiştir. Bak. İbnu Hacer el-Askalanî, **Lisanu'l-Mizan**, Muessesetu el-A'lemî Li'l-Metbûati, Beyrut h. 1390, IV, 491.

⁴³⁰ Nuh b. Derrac en-Neheî el-Kûfî. el-Erdebîlî Şia'dan olduğunu söylemiştir. Kûfe'nin Kadısıydı. Bak. el-Erdebîlî, **a.g.e.**, II, 296; İbnu Hacer el-Askalanî ise onunla alakalı olarak, “Metruk olup, İbn Main yalancı olduğunu söylemiştir” dedi. Bak. İbn Hacer, **Takribu't-Tehzip**, Daru'r-Reşid, Dördüncü Baskı, Halep 1992, s. 567.

⁴³¹ İsmail b. Ebi Ziyad es-Sekunî en-Necaşî, **a.g.e.**, I, 109; Erdebîlî, Amî olduğunu iddia etmiştir. Bak. Erdebîlî, **a.g.e.**, I, 91; İbnu Addi, “Munkeru'l-Hadistir” demiş. Bak. Ebu Ahmed b. Adi el-Curcanî, **el-Kamil Fi Duafai'r-Rical**, el-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut h. 1428, I, 510; İbn Hibban onun için, “yalancı ihtyar, tenkit babından olması hariç kitaplarda zikredilmesi helal değildir” demiş. Bak. İbnu

rivayet ettikleri ile amel ettiler, bunu reddetmemişler ve muhalefet eden de çıkmamıştır⁴³² dedi.

Diğer sair Şia fırkalarının rivayet ettikleri ile ona muhalif bir şey yoksa ve taifenin, hilafına amel ettiğine dair bir şey bilinmiyorsa, amel etmek vacip olur. Bu da, ravinin rivayetinde katı ve emanetinde güvenilir olması kaydıyladır. Bu durumda ravinin asıl itibariyle, itikadı fasit olsa bile rivayeti kabul edilir.⁴³³

Bu nedenle İmamiyye, Fatahî olan Abdullah b. Bekir vb. ile Vakıfiyye'den Sema'a b. Mehran, Ali b. Ebi Hamza, Osman b. İsa ve onlardan sonra gelenlerinki ile Benu Fidal, Benu Sema'a, Tatariyye vs. ihtilaf olmayan konulardaki rivayetleri ile amel etme konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Sonradan gelenlerin çoğu bu konuda ona tabi oldular. Az bir kısmı hariç kimse birinci görüşe tabi olmadı.⁴³⁴

Bunun delili ise, Ebu Abdillâh'ın Benu Fadal'ın rivayetini alıp, görüşünü terk etme yönündeki emridir. Fatahî oldukları halde bunu emretmiş olması, ravide iman şartının aranmadığını gösteriyor. Zira Fatahî ile İmami olmayanlar arasında ittifakla fark yoktur. Buna göre ikinci görüş doğruya daha yakındır.⁴³⁵

1.3.5. Adâlet

Hadis râvîlerinde bulunması gereken adâletin anlamı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. 'Kebairden sakınmak, seğairi işlemede itinalı davranmak, muruete aykırı davranışlarda bulunmamak melekesine sahip olmak'⁴³⁶ şeklinde tarif edenler olduğu gibi, 'nefsî bir meleke olup kişiyi takvalı olmaya, büyük günahlardan kaçınmaya,

Hibban, **el-Mecruhin**, Daru'l-Vaiy, Halep 1396; Ricalu'n-Necaşî kitabını tahkik eden, 'Zehebi Mizanu'l-İ'tidal'da ve Amme'den başkaları da onu kitaplarında zikretti. İmamiyye'den olduğunu gösterecek kadar onu ta'n ettiler' diyor. Bak. er-Rical Li'n-Necaşî, Hamîşî, I, 109; Gerçekten de Zehebî onu Mizanu'l-İ'tidal'da zikretmiş. Bak. **Mîzanu'l-İ'tidal**, I, 230. Sanki Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından ta'n edilmiş olması, onlar için Şii olmasını gerektiriyor gibi bir düşünce var.

⁴³² Muhammet b. el-Hasan et-Tûsî, **İddetu'l-Usûl**, Muessesetu Ali'l-Beyt, h. 1403, I, 379-381; Cafer Suphânî, **Usûlu'l-Hadis**, s. 132-133.

⁴³³ Tûsî, **a.g.e.**, I, 381.

⁴³⁴ Mamekânî, **a.g.e.**, II, 25-27.

⁴³⁵ Mirza Ebu Hasan el-Mişkinî, **Vecîze Fi İlmi'r-Rical**, Zuheyr el-A'reci (thk), Muessesetu el-A'lemi, Beyrut h. 1411, s. 39.

⁴³⁶ Zeynuddin el-Âmilî İbnu Şehidu's-Sanî, **Mealimuddin ve Melazu'l-Muctehidin**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia, s. 201.

küçük günahlarda ise ısrar etmemeye ve mürüete aykırı şeyleri terketmeye götüren şey'⁴³⁷ şeklinde tarif edenler de vardır. Bu şartları taşıyan râvi âdil sayılmıştır.

Meşhur olan, adalet sıfatı haiz olmayanın rivayetinin kabul edilmeyeceğidir.⁴³⁸

et-Tûsî'ye göre adalet, "İslam'ı izhardır. Yani ravinin Müslüman olduğunu geniş halk kitleleri tarafından bilinmesidir. Başka bir ifade ile 'adaletin insanda 'meleke' haline gelmesidir."⁴³⁹

En geniş tanımıyla, "Adalet, takvayı gerektiren, büyük günahlardan sakındıran, küçük günahlarda ısrar etmeyi engelleyen, günah işlememe güvenini verecek şekilde dine saygıyı ifade eden, mürüvete aykırı davranışları terk ettiren nefsanî bir melekedir."⁴⁴⁰ Bu vasfın içinde Müslüman, temyiz kabiliyetine sahip (âkıl) ve bülüğa ermiş (bâliğ) olma şartları mütalaa edilir.⁴⁴¹

Diğer şartları haiz olsa bile, adil olmayanın rivayeti kabul edilmez. Şehidu'l-Evvel ve Şehidu's-Sani, Hadis ve fıkıh usûlü âlimlerinin bu konuda görüş birliği içinde olduklarını söylemektedirler. Ashabın meşhur görüşünün, bu olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁴²

Muhittin el-Musevi el-Ğureyfi şunları söylemektedir: "Adalet, övgüyle mukarın zahirin güzel olmasından ibarettir. Bu ise İmami olana hastır. Çünkü imâmîden başkası, övölüp tevsik edilse bile bu sıfata sahip olamaz. Dolayısıyla övgü, raviye itibar etmeye yetmez. Sadece adaleti için bir emare olur."⁴⁴³

Ğureyfi sözlerine devamla, "Ravinin övölmüş olması, haberinin kabul edilmesini gerektirmez. Ravinin İmami olması bundan istisnadır..."⁴⁴⁴

⁴³⁷ Seyyid Ali Muhammed el-Hindî Nasîrâbâdî, **el-Cevhertu'l-Azîze Şerhi'l-Vecîze (Muhammed el-Bereket ve Nimetullah el-Celîlî)**, (Resâilun fî Dirâyetu'l-hadis içinde) (haz. Ebu'l-Fadl Hâfiziyanî'l-Bâbü'lî), Dâru'l-Hadis, Kum 2003, II, 415; Mer'î, **Muntehe'l-Makal**, s. 88; Koçyiğit, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, s. 27.

⁴³⁸ Tûsî, **a.g.e.**, s. 382; Suphânî, **a.g.e.**, s. 134.

⁴³⁹ Suphânî, **KulliyatFi İlmi'r-Rical**, Muessese en-Neşru'l-İslami, Kum h. 1415, s. 38.

⁴⁴⁰ Suphânî, **Usûl**, s. 134.

⁴⁴¹ Aydınli, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 14.

⁴⁴² Mamekânî, **a.g.e.**, II, 32,33.

⁴⁴³ Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁴⁴ Ğureyfi, **a.g.e.**, s.31.

Daha sonra şunları kaydediyor: “Necaşı ve Tusi gibi rical ilmi âlimleri, Vakıfiyye, Fatehiyye gibi, İmami olmayan Şii ravilerin rivayetlerini kabul etmişler. Hatta es-Sukûnî gibi, ammeden olan birçok ravinin rivayetini de kabul etmişler. Şüphesiz onların bu konudaki şahitlikleri, tevsik edilenin sadece hadisteki sıdkına delalet ediyor. Bununla adaletleri tespit edilmiş olmaz. Bu nedenle imâmi olmayan birçok raviyi tevsik ettiklerini görüyoruz.”⁴⁴⁵

Şia âlimleri râvinin adâletinin şu dört husustan biriyle olabileceğini söylemişlerdir.

- ✓ Bunlardan ilki; râvinin hadis ilminde meşhur olmasıdır. Zîra eş-Şehîdu's-Sânî bu konuda şunları söylüyor: 'Râvinin adâleti iki kişinin hüküm ve şahitliği ile veya istifaze (şöhret) yoluyla mümkün olabilir. Rivayette tek kişinin tezkiyesi ile yetinme, meşhur ve daha kuvvetli görülen görüştür. Buna göre tek kişi şartı ile iktifa edilir.’⁴⁴⁶

Ehl-i ilim ile Ehl-i hadis arasında adâleti ile tanınan ve övgülere mazhar olmuş kimselerin bir muaddilin ta'diline ihtiyaçları yoktur. Çünkü hadis ilmindeki şöhretleri onların adâleti için kâfidir. Buna göre Kutub-i Arbaa müelliflerinden Muhammet b. Yakup el-Kuleynî (ö. 329/ 939), ve İbn Bâveyh (ö. 329/941) zamanından bu yana, yaşamış hadis âlimleri güvenilirlik, zabt, vera gibi hasletleri kendilerinde cemettiklerinden başkalarının tezkiye ve ta'dil etmesine bu tür âlimlerin ihtiyaçları bulunmamaktadır.⁴⁴⁷

- ✓ İkincisi; râvinin zahiri ve iç hâlini ortaya koyan kendisiyle bir arada bulunma ve arkadaşlık ve beraberliğin çokluğudur ki, bu onun âdaleti noktasında tahmin edici bir bilgi verir. Ancak bu aynı dönemde yaşamış çağdaş râviler için geçerli olabilir.
- ✓ Üçüncüsü;şehadet-i karâin olup bu da râvinin adâleti hususunda tatmin edici bir bilgi verir. Öyle ki kişinin fakihlerin ve diğer âlimlerin müracaat ettiği bir mercii olması, onun sadece âdil kimselerden çok rivayette bulunması vb. onun güvenilir olduğuna dair tatmin edici bir bilgi verir.

⁴⁴⁵ Ğureyfî, a.g.e., s. 32.

⁴⁴⁶ Şehîdu's-Sânî, *el-Bidâye fi İlmi'd-Diraye*, I, 134.

⁴⁴⁷ Fermâvî, a.g.e., s. 235; Fazlî, *Usûlu'l-Hadis*, s.242.

Dördüncüsü ise; iki âdil kimsenin bir kişi hakkında kullandıkları 'sika', 'adl', 'makbûlu'r-rivaye' gibi ta'dil ifadeleridir.⁴⁴⁸

Demek oluyor ki râvinin âdil sayılabilmesi için Müslüman olması, kebâirden ve murûete zarar veren şeylerden uzak durması temel şarttır. Az sayıda İmâmî âlim, râvinin güvenilir olmasını esas olarak İmâmî olmayan râvilerin de rivayetlerini kabul etmede sakınca görmemiştir. Ancak Şia âlimlerinin cumhuruna göre imâmî olmayan bir râvinin adâlet sıfatına sahip olması mümkün değildir.

1.3.6. Zabt

Zabt, ravinin, rivayet ettiği hadisi ezberlemesi, yazabilmesi, yanlış, tashif ve tahriften koruyabilmesi, manayı bozacak yanlışları bilmesi gibi şartlara sahip olması demektir. Bu, haberi vahidi hüccet kabul edenlerin görüşüdür. Kabul etmeyenlerin görüşü ise daha geniştir. Buna göre zapt olmadan itimat ve sikalık olmaz. Çünkü unutup hadise ziyade edebilir veya eksiltebilir veya hükmü değiştirecek, kastedilen medlulü değiştirecek şekilde tebdil edebilir.⁴⁴⁹

Zabttan maksat, hatırlamasının unutkanlığına galebe çalmasıdır. Hiç unutmayan anlamında değildir. Yoksa Masumun rivayet ettiğiyle sınırlı kalırdı ki, böyle bir düşünce de kaçınılmaz olarak batıldır. Zabt olması, kendisi açısından maruf olan şeyleri hatırlamasının, unutmasından daha fazla olması olarak tefsir edilmiştir.

Şehidu's-Sani ve diğer bazı Şii âlimler, adalet şartının aranması, zaptı aramaya ihtiyaç bırakmaz görüşündedirler. Çünkü adil olan, ancak zapt ettiği şeyi rivayet eder.

Ancak diğer âlimler bu görüşe, adalet, yanında mazbut olmayanları, kasıtlı olarak rivayet etmekten onu alı koyar, diyerek itiraz etmişlerdir.

Zabıtta erkeklik, hür olmak, ama olmamak, akraba olmak, yazı yazabilmek, fıkıh ve Arapça bilmek şart değildir. Ancak bunların yeterli olup olmadığı konusu araştırmayı gerektirmektedir. Esas konu, haber-i vahidin hüccet olup- olmadığıdır.

⁴⁴⁸ Mâmekânî, *Mikbâsu'l-Hidâye*, II, 63,64; Fermâvî, *a.g.e.*, s. 235,236.

⁴⁴⁹ Mamekânî, *a.g.e.*, II, 43.

1.4. SAHİH HADİSLERİN KISIMLARI

Şia'ya göre sahih hadis üç kısma ayrılmaktadır:

Ala (En Yüksek): Bütün ravilerin bilgiyle veya iki adil şahidin şehadetiyle veya bazıları ilimle, bazıları iki şahitle sıhhatine kail oldukları hadistir.

Evsat (Orta): Bütün ravilerin, bir şahidin zann-ı galibine ve ilmine veya bir kısmı şahide, bir kısmı ilme dayandıkları hadistir.

Edna (Düşük) : Bütün ravilerin ictihad-ı zann-ı galibine veya bir kısmı bu zanna, bir kısmı ilme veya iki adil şahide dayandırdıkları hadistir.

Senette ızdırıp varsa sahih hadis, zayıf hadis kategorisine girer. Râvi, hadisi bir rivayette babasından-dedesinden rivayet eder, diğer rivayette doğrudan dedesinden rivayet ederse, bu hadis zayıftır demektir. Izzırıp metinde ise aynı şekilde hadis zayıf kabul edilmektedir. Ancak bazılarına göre hadis yine sahih kabul edilir.⁴⁵⁰

Denebilir ki, her dört kısım hadis, A'la, Avsat ve Edna olmak üzere üçe ayrılıyorlar. Yani sahih hadisin üç mertebeye ayrılması, hasen ve muvassak için de geçerlidir.⁴⁵¹

Bilindiği gibi, Ehl-i Sünnet âlimleri de sahih hadisi li zâtihî ve li ğayrihî olmak üzere ikiye ayırırlar.

Li zâtihî sahih: Makbûliyet sıfatlarını tamamen ihtivâ eden hadistir.

Li gayrihî sahih: Makbûliyet sıfatlarını tamamen ihtiva etmeyince, dışarıdan herhangi bir destek yardımıyla sahih olan hadîstir. Li gayrihi sahih hadîs, hasen hadîs gibidir. Birkaç türlü rivâyet edildiği zaman, kendini takviye eden sebepler dolayısıyla hasen derecesinden sahih derecesine yükselir.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Suphânî, **a.g.e.**, s. 58,59.

⁴⁵¹ Suphânî, **a.g.e.**, s. 59,60; Şehidu's-Sanî, **a.g.e.**, s. 37.

⁴⁵² Muhammed Cemaluddin b. Muhammed Said b. Kasım el-Hallak el-Kasımî, **Kavaidu't-Tahdîs Min Funûni Mustalahi'l-Hadis**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s.80.

2. HADİSLERİ TERCİH ETME METODU VE ÖLÇÜLERİ

Şimdi de Şia'nın hadisler arasında tercih etme metotlarına kısaca bakmaya çalışacağız. Yani Şia hangi kıstaslara göre hadisin sahih olduğuna karar veriyor? Belli bazı kıstasları var mıdır? Bunları anlamadan Şia'daki sahih hadisin ne anlama geldiğini bilebilmek mümkün görünmemektedir.

Bilindiği gibi mütevatir hadisler konusunda önemli bir problem yoktur. Ancak ahad haberler söz konusu olduğunda bir takım problemler ortaya çıkmaktadır. El-Kâfi'de imamların birbirine zıt bazı sözlerine rastlamak mümkündür. İmam aynı soruyu soran farklı kişilere farklı cevaplar verebiliyor.

İmamalar, masum olduklarından dolayı peygamber, hatta Allah (cc) adına konuşmaktadırlar. İmamlardan herhangi birinin sözünün, Rasulullah'ın (s.a.s.) sözü, Rasulullah'ın (s.a.s.) sözü de Allah'ın (cc) sözü durumundadır.⁴⁵³

Bilindiği gibi tercih metodları, hadisler veya fikhî deliller arasında herhangi bir çelişki (tearuz) vaki olduğunda, bu çelişkinin giderilebilmesi için başvuru metodlarıdır.⁴⁵⁴ Hadisler arasında herhangi bir çelişki meydana geldiği zaman, sahih olan hadisi bulabilmek ve tercih edebilmek için, bizzat Ca'fer es-Sâdık tarafından ileri sürüldüğü kabul edilen şu metotlar uygulanmaktadır:

- ✓ Hadislerin çelişmesi durumunda imam hayatta olduğu zaman ona başvurulur. Esasen imam hayatta iken hadislerin birbiriyle çelişmesinden söz edilemez. Eğer imam gâib ise ve görüşünü öğrenmek mümkün değil ise bu durumda hadisler arası karşılaştırmaya ve tercih'e başvurulur.
- ✓ Âhad hadisler, imâmî'ler nezdinde üzerinde görüş birliği olan bir prensip ile çelişiyorsa bu haber kabul edilmez. Çünkü üzerinde görüş birliği olan prensip, şüpheden uzaktır, kesin bilgi ifade eder. Şâz⁴⁵⁵ olan rivayetlere itibar edilmez.

⁴⁵³ Kuleynî, a.g.e., I, 190.

⁴⁵⁴ Bu metodlar ve uygulama şekilleri hakkında geniş bilgi için Bk: İ.Lütfi Çakan, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1982, s. 167, 234.

⁴⁵⁵ Genellikle, güvenilir bir ravinin rivayetinde tek kaldığı hadis, şeklinde tanımlanmakla birlikte mühaddisler tarafından az da olsa farklı tanımları yapılmaktadır.(Bu Farklı tanımlar için bkz: Mücteba Uğur, a.g.e., s. 373,374).

- ✓ Rasulullah (s.a.s.)’dan iki hadis geliyorsa, senedi daha güçlü olan hadis tercih edilir. Buna göre önce sahih hadisler, sonra hasen hadisler diğer hadislerle tercih edilir. Bundan sonra da diğer haberler, doğru olduklarına bir karine olması şartıyla kabul edilir.
- ✓ Diğerine göre ziyadeli olan hadis, ziyadenin ifade edildiği yer ayrı ayrı ise bu ziyade kabul edilir. Çünkü Rasulullah (s.a.s.), o ziyadeyi bir yerde söylemiş, öbüründe söylememiş olabilir ve her râvi de kendi duyduğunu rivayet ediyor olabilir.
- ✓ İki rivayet birbiriyle çelişiyorsa ve her ikisinin de aynı mecliste vârid olduğu tespit edilirse, bu iki rivayetin birbiriyle uzlaştırılması (te’lif) yoluna gidilir.
- ✓ Önce gelen imamın sözleri sonra gelen imamınki ile çatıştığında, sonra gelen imamın sözleri “nesh” gerekçesiyle, tercih edilir.⁴⁵⁶ Bu son madde de yine imamiyye anlayışının etkisi açık olarak görülmektedir.
- ✓ ‘Sünni’ hadisin zıddını da söylemek yine hadislerin güven vericilik derecesinin bir başka kıstasını teşkil eder.⁴⁵⁷ Zîra ‘birbiri arasında tearuz bulunan iki hadisten birini seçerken, karşılaştığı bazı zorluklar konusunda kendisine soru yönelten bir öğrencisine, Ca’fer’in şöyle cevap verdiği nakledilir: “Kur’an ve sünnet ile ahenk içerisinde olan fakat amme (Şii olmayan yani Ehl-i Sünnet) ile uyuşmayan hadis alınsın ve yine Kur’an ve Sünnet’e ters düşen fakat amme ile ahenk içerisinde olan hadis terk edilsin... Dosdoğru yol, ammeye muhalif olan hadiste yer alır.” –Eğer her iki hadis de ammenin iki farklı kesimince onanmışsa ne yapılmalı?” –Onların hâkim ve kadıları tarafından hangi hadis daha az kullanılmışsa o tercih edilir...”⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ M. E. Zehra, **Cafer Sadık**, s. 366,368.

⁴⁵⁷ el-Hac Mirza Hüseyin en-Nûri et-Tabresî, **Mustedreku'l-Vesâil**, Muessesetu Âl Beyt Litturasi, Birinci Baskı, Beyrut 1987, XI, Bab: 9.

⁴⁵⁸ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 86,88; Ebu Ca’fer Muhammet b. el-Hasan et-Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkam Fi Şerhi'l-Muknia**, VI, 301,302,303, h.no: 845; el-Âmilî, **a.g.e.**, XXVII, 108,

Başka bir rivâyette Ebu Abdillâh'ın şöyle söylediği nakledilir: “..Onlara muhalefet edin zira onlar haniflikte (hanif dinde) bir şey değildirler.”⁴⁵⁹

Ebu Abdillâh'tan rivayet edildiğine göre o, “..Ali, ümmete muhalefet etmeden Allâh'ın dinini yaşamamıştır...”⁴⁶⁰ dediği ifade edilmiştir.

Bu anlatılanlardan istisnai olarak şöyle bir kural da koyduklarını görüyoruz. Ehl-i Sünnet âlimlerinin rivayet ettiği hadisler, Ehl-i Beyt'in fazileti ile alakalı veya onların hasımlarını yeren türden ise kayıtsız şartsız sahih kabul edilir. Ehl-i Beyt menakibi ile ilgili rivayetler, râvileri sika olmasa bile sahih olmaya mahkûmdur. Aynı şekilde düşmanlarının eksikliklerinden bahseden rivayetler de sahih olmak zorundadır. Çünkü bunu rivayet eden râvi, bu rivayetiyle ne makam ne de her hangi bir menfaat beklentisi içinde olamaz. Tam tersine hayatını tehlikeye atmış olur. Dürüst olmayan bir râvi söyleyeceği bir yalandan dolayı bunca zararları göze almaz. Zira bu durumda her hangi bir çıkarı olmadığı gibi sadece kendisini tehlikeye atmış oluyor.⁴⁶¹

Nihayet, hadisin sahih oluşunun belirleyici kesin bir kıstası da, imamların kadim külliyyatına göre hadisin ‘derûnî manasında’ (ma’na) yatmakta gibi görünüyor. Yapılacak ilk iş bu ‘ma’na’yı yerli yerine oturtmaktır; bu iş, senet zinciri, rivayet izni, hatta hadisin lafza bağlı olarak rivayet edilmesi gibi diğer kıstasları ikinci plana iter.

Bir öğrenci Cafer-i Sadık’a : “Ben hadisleri dinliyorum ve onları rivayet etmek istediğim zaman bazı şeyler eklemek ve onlardan bazı şeyler çıkarmak durumunda kalıyorum” der. Ca’fer şöyle cevap verir: “Hadislerdeki derin manayı aslına uygun olarak verebiliyorsan bunun bir sakıncası yoktur.”⁴⁶² İmamların sözlerini her zaman lafzına uygun olarak rivayet edemediğini itiraf eden bir başka öğrenciye verdiği cevapta da aynı Ca’fer: “Bunu bilerek yapmaması ve anlamını olduğu gibi vermeğe çalışması koşulu ile bir zararı olmayacağını söyler.”⁴⁶³

⁴⁵⁹ Âmilî, a.g.e., VIII, 85, Ali Hüseyin Mekki el-Âmilî, **el-Buhus Fi Fıkhı’r-Rical**, Muessesetu el-Urve el-Vuska, İkinci Baskı, 1994, s.32,33.

⁴⁶⁰ Âmilî, a.g.e., XVIII, 83.

⁴⁶¹ Muhammed el-Hasan el-Muzaffer, **Ricalu's-Sunne fi'l-Mîzan**, Kahire ts., s.44-45; Muhammed Hüseyin el-Ensârî, **el-Mi'yarü'l-İlmiyye Linekdi'l-Hadis ve Meda Hucciyetu el-Kutub el-Arbâa ve's-Sihah es-Sitte**, el-Emire li't-Tabi ve'n-Neşri, Birinci Baskı, Beyrut 2006, s. 39.

⁴⁶² Kuleynî, a.g.e., I, 65.

⁴⁶³ Kuleynî, a.g.e., I, 65.

Gelinen bu noktada görünen o ki, Şia imâmî akidenin bu şekillenme safhasında haberlerin sıhhatini sistemli bir şekilde denetlemeye yarayacak belirli sıhhat kıstas ilkeleri neredeyse yok gibidir. İmami teracim yani rical ve eser kaynakların en eski olanlarında imamlara ve öğrencilerine ait olduğu kaydedilen kitap listeleri hadis tenkidıyla ilintisi olabilecek hiçbir başlık içermemektedir.⁴⁶⁴

Öyle görünüyor ki, bu dönemde en muteber olan şey, gerçek anlamda bir mezhep öğretimi, alabildiğine yoğun ve özel bir mezhep kitlesi vücuda getirebilmek amacıyla elden geldiğince çok hadis rivayet etmektir. O dönemde tenkit nitelikli endişeler sadece şunlardır:

- ✓ Kur'an ve Sünnet'le uyum içerisinde olmak,
- ✓ Gayr-ı Şii mezheplerle aksi görüşte bulunmak,
- ✓ Sözlerdeki, 'derûnî Mâna'yı' olduğu gibi vermek ve de ravilerde ahlakî ve üstün itikadî vasıflar aramaktır.

Şunu da ifade etmemiz gerekir ki, Şia için imamların sözleri Rasulullah (s.a.s.)'in sözleri kadar, hatta Yüce Allah (c.c.)'nin kelamı Kur'an-ı Kerim kadar kutsal ve bağlayıcıdır. Câfer-i Sadık'a atfedilen ve 'hadîsî hadîsu ebî' adıyla meşhur olan rivayette, bu durum açık bir şekilde şöyle ifade edilir: "Benim sözüm babamın sözüdür, Babamın sözü dedemin sözüdür. Dedemin sözü (kendi) babası el-Hüseyin'in Sözüdür. Bu sonuncusunun sözü el-Hasan'ın sözüdür. Bu sonuncusunun sözü Emiru'l-Muminin'in sözüdür. O'nun sözü Rasulullah'ın sözüdür. O'nun sözü Allah'ın Kelamı'dır."⁴⁶⁵

Bir başka rivayette: "Yaşayan imamlardan birini inkâr eden bir kimse, ölmüş (geçmiş) imamların hepsini inkâr etmiş demektir"⁴⁶⁶ veya "sonuncumuzu inkâr ederse bizden öncekini de inkâr etmiş olur."⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ M.Ali Muezzi, **İmami Şii'lik'te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakihin Otoritesine Dair Değerlendirmeler**, Çev. M.Ali Sönmez, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt: 12, Sayı: 2, 2003, s. 321.

⁴⁶⁵ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 68.

⁴⁶⁶ Nu'mânî, **Kitabu'l-Gaybe**, Tahran, h. 1363, s. 183; İbn Babeveyh el-Saduk, **Kemaluddin ve Temamu'n-Ni'me**, Kum h. 1405, I, 14,15.

⁴⁶⁷ İbn Babeveyh, **a.g.e.**, I, 15.

Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, Şia'nın koca hadis külliyyatı hadisin sıhhat kıstasına yönelik her türlü çalışmayı bu haliyle son derece zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu durum teknik manada isnadı da son derece önemsiz hale getirmektedir. Öyle ki, bir imam, kendi sözlerini, seleflerinden birinin sözüymüş gibi talebelerine ondan rivayet etmeye izin verebilmektedir.⁴⁶⁸

Dolayısıyla burada hadislerdeki raviler zincirinin arz ettiği sağlamlık anlayışı, Ehl-i Sünnet'ten farklıdır. Bu farklılığın ilki, rivayet icazeti meselesinde kendini gösterir. Bir hadisi rivayet etmek için doğrudan veya yazılı izne (icazet) o kadar ihtiyaç yoktur. Önemli olan, yaşayan bir imamın o hadisin rivayet ve muhtevasının sahih olduğu garantisini vermesidir.

İkincisi, Şii-İmami olmayan çevrelerde bir raviler zincirinin sahih oluşunun temel ölçülerinden biri de, Rasulullah (s.a.s.)'in Ashabının otoritesidir. Hâlbuki genel anlamda Şia'ya, özellikle de İmamilere İsna Aşeriyye'e göre neredeyse bu Sahabilerin tamamı saygıdan mahrum olmakla kalmaz, onlar aynı zamanda Rasulullah (s.a.s.) ve davasının da en tehlikeli hasımları gibi telakki edilirler.⁴⁶⁹

Burada, Şia anlayışına göre Hz. Ali'nin davasından yana olmuş yalnız bir (veya birkaç) sahabinin adı bir sıhhat garantisi teşkil eder.⁴⁷⁰

Eski külliyyatın sağladığı ve hadisin sıhhat kıstasının tanım ve tavsifiyle bağlantılı diğer haber kırıntıları daha da ihtimalli, daha müphemdir. Örneğin ravinin bazı iyi vasıfları hadisin doğruluk derecesi için bir kıstas teşkil eder gibi görünüyor. Bu ravi, imamlara ve onların davalarına mutlak bir dostluk (velayet), mutlak bir teslimiyet göstermelidir, züht ve takva hayatı yaşamalı ve de dinde fakih olmalıdır.⁴⁷¹

Hz. Ali b. Ebi Talib'e atfedilen bir rivayette şöyle denir: Râvilerden ilki bilerek haber uydurmak veya onu tahrif etmek suretiyle zihinleri bulandırmayı amaçlayan münafık ravidir. Bunu, bilmeden hataya düşen (vahim), iyi niyetli ancak hakiki öğretimin bilincinde olmayan ravi izler. Üçüncü sıradaki ise, neshin çeşitlerinden habersiz olan ravidir. Sonuncu ravi, bizzat imam örneğinde olduğu gibi, 'nasih' ve

⁴⁶⁸ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 65,66.

⁴⁶⁹ Meclisî, **el-İhticac**, I, 163,

⁴⁷⁰ Suleyman b. Kays el-Hilâlî, s. 92; Kuleynî, **a.g.e.**, VIII, 245.

⁴⁷¹ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 86,89, Saffâr, **Basairu'd-Derecat**, s. 537.

‘mensuh’, ‘muhkem’ ve ‘müteşabih’, ‘amm’ ve ‘hass’ın ne olduğunu bilen mükemmel olan ravidir.⁴⁷²

Öte Yandan İmamiyye İsna Aşeriyye Şia’sının en muteber kabul ettiği âlim olan Kuleynî’nin, el- Kâfi adlı eserinde tercih sebeplerini şu şekilde sıraladığı belirtilmektedir:

Ravileri daha fakih, daha âdil ve sâdık olan hadis böyle olmayana tercih edilir.

Eğer raviler fıkıh, adalet ve sıdk yönünden eşit iseler, meşhur olan hadis şâz olana tercih edilir. Meşhur olan hadisten maksat, ravilerinin hepsinin imâmiyye’den olduğu⁴⁷³ hadistir.

Eğer her iki hadis de meşhurluk bakımından aynı derecede ise Kur’an ve Sünnet’e uygun olan, böyle olmayana tercih edilir.

Her ikisi de Kur’an ve Sünnet’e uygun fakat biri ammenin görüşüne uygun, diğeri uygun değil ise, ammenin görüşüne uygun olmayan diğerlerine tercih edilir.⁴⁷⁴

Yine Kuleynî’ye ait olduğu belirtilen bu tercih sebeplerine göre Şia’nın meşhur kabul ettikleri bir hadisi, diğer hadislere, hatta Kur’an ve sünnet’e uygun olanlara bile tercih ettikleri görülmektedir. Yani meşhur olup Kur’an ve sünnet’e muhalif olan, meşhur olmayıp Kur’an ve sünnet’e muvafık olana tercih edilebilmektedir. Diğer taraftan Şia’nın, muhaddislerin çoğunluğunun ittifakla kabul ettiği şeye aykırı olanı tercih ettikleri de görülmektedir. Zira onlara göre İslam ümmetinin muhalefet ettiği şey, muvafakat ettikleri şeyden, kabule daha layıktır. Şia bu davranışlarını da imamları Ca’fer es-Sadık’a nispet ettikleri şu söze dayandırmaktadırlar:

“ما خالف العامة ففيه الرشاد” “Amme’ye ‘yani Ehl-i Sünnet’ muhalefette reşat yani olgunluk vardır”⁴⁷⁵.

⁴⁷² Kuleynî, a.g.e., I, 63,65,

⁴⁷³ Burada Kuleynî’nin değişik bir meşhur hadis tanımını benimsediği görülmektedir. Muhaddislerin de birbirinden farklı meşhur hadis tanımları bulunmaktadır, fakat onların hepsinde de ana unsur “insanlar arasında tanınma” dan oluşmaktadır.(Meşhur hadis ve tarifleri hakkında geniş bilgi için bk: Mücteba Uğur, a.g.e., s. 219,221).

⁴⁷⁴ Sâlûs, a.g.e., s. 283,284.

⁴⁷⁵ Sâlûs, a.g.e., s. 287.

2.1. Hadisin Sıhhatini Tespit Etme Metodu Olarak Metin Tenkidi

Şia İsna Aşeriyye'ye göre hadis tercih etme metod ve ölçülerine kısaca değindikten sonra, şimdi de Şia'nın büyük önem atfettiğini düşündüğümüz metin tenkidine değinmek istiyoruz. Zira Şia hadis usulü kitaplarına baktığımız zaman, bu konunun azda olsa işlendiğini ve hadis kitaplarında da buna işaret eden rivayetlerin varlığı dikkatimizi çekmektedir. Şia hadis kitaplarında Ehl-i Beyt'ten geldiği iddia edilen bazı rivayetlerin bu noktaya özel bir önem atfedildiğini görüyoruz. Yine bu rivâyetlerden Ehl-i Beyt imamlarının bazı yalancı ve ğulatla mübtela olduklarını, bunların Ehl-i Beyt adına hadis uydurduklarını anlıyoruz. Hadis uydurma işinin ise özellikle İmam el-Bakır ve es-Sadık döneminde zirve yaptığını yine imamların kendi sözlerinden anlıyoruz. Örneğin İmam Sâdık:

"Şüphesiz "انا اهل بيت صديقون لا نخلو من كذاب يكذب علينا ويسقط صدقتنا كذبه علينا عند الناس" biz Ehl-i Beyt sadık insanlarız, bize yalan isnad eden yalancıdan kurtulamıyoruz, yalancının bu yalanı insanlar nezdindeki sıdkımızı düşürüyor."⁴⁷⁶ İmam Sadık Ğulattan olanları şu şekilde tavsif etmiş: "ان فيهم من يكذب حتى ان الشيطان ليحتاج الى كذبه" "Aralarında öyle yalan söyleyenler var ki, Şeytan bile yalanlarına ihtiyaç duyuyor."⁴⁷⁷ Bu yüzden imamların ashabı hadis rivayet etmekten sakınıyorlardı. Uydurma olduğundan şüphe ettikleri rivayetlerin sahih olup olmadığını teyid etmek için imamlara arz ediyorlardı. Özellikle Rasulullah'tan (s.a.s.) gelip zahiren birbirine zıt olan iki rivayetle karşılaştıkları vakit, sahih olanı sakiminden ayırabilmek için imamlara arz ediyorlardı. Meclisî İmam er-Rıda'dan şunu rivayet eder:

"ان الله عزوجل حرم حراما واحدا حلالا وفرض فرائض فما جاء في تحليل ما حرم الله او تحريم ما احل الله او دفع فريضة في كتاب الله رسمها بين قائم بلا ناسخ نسخ ذلك فذلك ما لا يسع الاخذ به لان رسول الله صلى الله عليه واله لم يكن ليحرم ما احل الله ولا ليحلل ما حرم الله عز وجل ولا ليغير فرائض الله واحكامه"

⁴⁷⁶Seyyid Ebulkasım el-Müsevi el-Hûî, **Mucemu Ricali'l-Hadis**, Mektebetu's-Şamile li's-Şia, Beşinci Baskı, 1992, IV, 9; Meclisî, **Bihar**, XXV, 287; Ebu Cafer et-Tûsî, **İhtiyaru fi Ma'rifeti'r-Rical**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, II,49; Muhammed Sened, **Merkezu'l-Ebhas el-Akaidiyye**, V, 14; es-Seyyid Ahmet el-Hüseynî, **Telamizetu el-Allâme el-Meclisî ve'l-Mucevvizun Minhu**, Mektebetu's-Şamile li's-Şia, s. 9,11; Abdurrasul el-Ğıffar, **Şubhetu'l-Ğuluvvi İnde eş-Şia**, Daru Mehecceti'l-Beyda', s.61; Keşşî, **Rical**, s.323; Sabah el-Beyatî, **Hakikatu't-Teşeyyui ve Neşetuhu**, Merkezi'l-Ebhas el-Akaidiyye, s.160.

⁴⁷⁷ Ali Ekber Ğıfarî, **Dirasat fi İlmi'd-Dirâye**, s. 174; Meclisî, **a.g.e.**, XXV, 296.

"Şüphesiz Allah haramı haram, helali de helal kılmıştır. Bazı şeyleri de farz kıldı. Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını haram kılan veya şekli açık ve geçerliliği devam eden bir farzı nesheden bir nâsih olmadan, reddeden rivâyeti kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Rasulullah (s.a.s.) Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal, ne de Allah'ın farz ve ahkâmını değiştirecek değildir."⁴⁷⁸

Aynı şekilde İbn Faddal ve Yûnus b. Abdurrahman Zarîf b. Nasîh'a ait 'Kitabu'd-Diyat' adlı kitabı İmam Rîda'ya arz etmeleri üzerine o:

"نعم هو حق وقد كان امير المؤمنين عليه السلام يامر عماله بذلك " "Evet o haktır, çünkü Emîru'l-Muminin de valilerine onu emrederdi"⁴⁷⁹ cevabını veriyor.

Hadis usûlünden anlaşıldığı gibi, senedin sahih olması tek başına bir hadisin sahih olmasını sağlamaz. Çünkü senedin sahih olması, metnin illetli ve şaz olmasına mani değildir. Aynı şekilde senedin zayıf olması, tek başına hadisin zayıf olmasını sağlamaz. Zira hadisin sağlam ve sahih başka turuklardan rivayet edilme ihtimali vardır. Dolayısıyla hadisin sıhhat veya zayıf oluşuna karar verebilmek için, hadisi bir bütün olarak ele almak gerekiyor. Yani hadisin sened ve metnini birlikte ele alıp bir sonuca varmak doğru olmalıdır. Aksi takdirde yanlış hüküm verme durumu hâsıl olabilir. Çünkü bir hadisin sahih veya zayıf olduğuna hükmetmek içtihadî bir meseledir. Yapılacak bu içtihadta isabetli hüküm verebilmek için genel olarak şu hususlara dikkat etmek gerektiğine inanıyoruz:

- 1- Bu hükmü verecek şahsın, işin uzmanı ve ehil olması,
- 2- Hadisin bütün turuk ve şahitlerini detaylı bir şekilde araştırmak,
- 3- Buna rağmen varılacak sonuç kesin değil, zannidir.

Öte yandan sened metin ilişkisine bakıldığında, aralarındaki alakanın dört halden ibaret olduğu görülür. Bu haller şunlardır:

⁴⁷⁸ Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyhî es-Sadûk, **Uyûnu Ahbarî'r-Rîda**, Muessesetu el-A'lemî li'l-Metbuati, Birinci Baskı, Beyrut 1948, I, 20; Azîzullah Atarîdî, **Musnedu'l-İmam er-Rîda**, el-Mu'temeru'l-Âlemî li'l-İmam er-Rîda, h. 1406, II, 489.

⁴⁷⁹ Yahya b. Said el-Hillî, **el-Câmi' liş-Şerai'**, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Kum 1405, II, 101; el-Mirza eş-Şeyh Hüseyn en-Nurî, **Hatimetu'l-Mustedrek**, Muessetu Âli'l-Beyt liihyâi't-Turasi, Kum h. 1415, I, 178; es-Seyyid Murtaza el-Askerî, **Mealimu'l-Medreseteyn**, Muessesetu'n-Nu'man li't-Tabaati ve'n-Neşri, Beyrut III, 223.

- a. Sened ve metnin aynı zamanda sahih olması,
- b. Sened ve metnin aynı zamanda zayıf olması,
- c. Senedin sahih, metnin ise zayıf olması,
- d. Metnin sahih, senedin ise zayıf olması hâli.

Birinci durumda hadis kati olarak sahih ve hüccet olur. İkinci durumdaki hadis ise merduttur. Üçüncü durumdaki hadis için bazı âlimler, biz hadis sahihtir diyemeyiz; bilakis sadece senedi sahihtir hükmünü veririz demişlerdir. Çünkü hadisin sahih olabilmesi için, hadisin illetli ve şaz olmaması şartı aranıyor. Bilindiği gibi, illet senette olabileceği gibi metinde de olabilir. Dolayısıyla hadisin sahih olabilmesi için, senetle birlikte metnin de sahih olması şarttır. Dördüncü haldeki hadis ise makbul değil, merduttur. Çünkü hadisin manasının müstakim olması, masuma nispet etmemiz için yeterli olmaz. Bilakis senedin de sahih ve sağlam olması gerekir.⁴⁸⁰ Daha önce senedin sahih olması şartına değinmiştik. Şimdi de metnin sahip olması gereken sıfatlara değineceğiz. Şia'ya göre metnin sahih olup olmadığını tespit edebilmek için metin tenkidine başvurmak gerekiyor. Gerçeğine bakılırsa Şia'nın takip ettiği bu metod ve koyduğu ölçüler Ehl-i Sünnetin de kullandığı, hatta Sahabe-i kiram döneminden beri kullanıla gelen ölçülerdir. Bunun en bariz örneği Hz. Aişe'dir. Çünkü rivayet edilen bazı hadislerin Kur'an'a aykırı olduğunu söyleyerek red etme yoluna gitmiştir.⁴⁸¹ Metin tenkidi yaparken takip edilen ölçüler şunlardır:

⁴⁸⁰ Kasım el-Beydanî, **Mebani Nakdi Metni'l-Hadis**, Mevki' ed-Diya' Lid-Dirasati'l-Muasire, s.15-16.

⁴⁸¹ Ahmed b. Hanbel, **Musned**, Şuayb Arnevt (thk.) Muessesetu'r-Risale, Birinci Baskı, 2001, XXXXIII, 412; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, **Sunen**, Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki (thk.) Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Babî, İkinci Baskı, Mısır 1975, III, 318; Ebu Davud Süleyman b. Davud et-Tayalisi, **Sunen**, Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (thk), Daru Hecer Birinci Baskı, Mısır 1999, III, 102; Ebu Cfer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, **Şerhu Maani'l-Âsâr**, Muhammed Zuhri en-Neccar, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hak (thk), Âlmu'l-kutub, Birinci Baskı, el-Medinetu'l-Munevvere 1994, IV, 293; Muhammed b. Hibban ed-Dârimî, **Sunen**, Şuayb el-Arnaût (thk), Muessesetu'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut 1988, VII, 406; Suhayb Abdulcebbar, **el-Musnedu'l-Mevdû el-Câmi' li'l-Kutubi el-Aşre**, 2013, IV, 232; Ebubekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sulemi en-Nisâbûrî, **Kitabu't-Tevhid ve İsbatu Sifati'r-Rabbi Azze ve Celle**, Abdulaziz b. İbrahim eş-Şehvan (thk), Mektebetu'r-Raşad, Beşinci Baskı, Riyad 1994, II, 561; Ebulabbas Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Mihran en-Nisâbûrî es-Serrac, **Hadîsu's-Serrac**, Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ukaşe b. Ramazan (thk), el-Farûk el-Hadîse li't-Tabaati ve Neşri, Birinci Baskı, 2004, II, 344; Kasım el-Beydanî, **Mebâni Nakdi Metni'l-Hadis**, Mevki' ed-Diya' li-Dirasat el-Muasira, s. 41,42.

2.1.1. Hadislerin Kur'an'a Arz Edilmesi

Şia hadis kitaplarında, rivâyetlerin Kur'an'a arzedilmesi gerektiği anlamındaki rivayetler çoktur. Bildiğimiz kadarıyla Şia âlimlerinin tümü bu rivayetleri kabul etmektedir. Bu rivayetlerin mütevatir derecesinde olduğunu söyleyenler bile vardır.⁴⁸² Bu rivayetlere benzer ve onları destekleyici rivayetlerin Ehl-i Sünnet hadis kitaplarında da olduğunu iddia etmektedirler. Bu rivâyetler, hadislerin mutlaka Kur'an'a arzedilmesi gerektiği telkininde bulunuyor. Ona uyanlar alınır, uymayanlar ise red edilir. Bu yapılırken senedin sahih olup olmamasına bakılmaz. Aynı şekilde diğer rivayetlerle çelişip çelişmediğine bakılmaz.⁴⁸³ Bu rivayetleri iki kategoride değerlendirmek mümkündür:

a. Kur'an'a muhalif olan hadislerin atılması ve reddedilmesini emreden rivayetler.

Bu rivayetlerden bir kısmı şunlardır:

"Hadisten size gelipte Kur'an'ın doğrulamadığı rivayet batıldır."⁴⁸⁴ "Kur'an'a muhalif olanı bizden olduğunu kabul etmeyin. Tahdis edersek ancak Kur'an'a ve Sünnet'e muvafık olanı tahdis ederiz."⁴⁸⁵

Yine Şia âlimleri imamlarından: "Her şeyin Kur'an ve Sünnet'e arzedilmesi gerektiği, Kur'an ve Sünnet'e uygun olmayan her sözün, boş söz ve palavra olduğunu"⁴⁸⁶ rivayet ederler. Bu ve benzeri rivayetleri çoktur.

Bu rivayetler de iki kısma ayrılıyor:

- 1- Kur'an ve Sünnet'e aykırı olan haberlerin Masum İmamlardan sadır olmadığına delalet eden rivayetlerin olmadığı, Kur'an ve Sünnet'e muhalif

⁴⁸²Yusuf el-Behrânî, **el-Hadaiku'n-Nadira**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, IV, 283; Tabatabaî, el-Mîzan fi Tefsiri'l-Kur'an, XII, 107; Ansarî, **Feraidu'l-Usûl**, I, 111,112-166; Mirza Muhammet Hüseyin el-Herevî en-Nâinî, **Fevaidu'l-Usûl**, el-Mektebetu's-Şaile li's-Şia, III, 160,162, Akâ Ziya el-Irakî, **Nihayetu'l-Efkâr**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, III, 106.

⁴⁸³Haydar Hibbllah, **Nakzu'l-Metni Fi Tecribeti'l-İmamiyye**, s. 6,7.

⁴⁸⁴Muhammet Hüseyin et-Tabetabaî, **el-Mîzan Fi Tefsiri'l-Kur'an**, Muessesetu'l-A'lemî, İkinci Baskı, Beyrut 1973,

⁴⁸⁵Zehebî, **Mizanu'l-İ'tidal Fi Nakdi'r-Rical**, Ali Muhammed Muavvid (Thk.), Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1995.

⁴⁸⁶Muhammed Bakır el-Behbûdî, **Sahihu'l-Kâfi**, el-Meclisu'l-İlmi, I, 11.

olan hadislerin batıl ve onların hadisleri olmadığına delalet edenler. Ebu Abdillah Cafer es-Sadık'ın şöyle söylediği rivayet edilir:

لا تقبلوا علينا خلاف القرآن فإننا إن حدثنا حدثنا بموافقة القرآن وموافقة السنة

"Bizden Kur'an'a muhalif bir şeyi kabul etmeyin. Zira hadis söylersek Kur'an ve sünnet'e uygun söyleriz."⁴⁸⁷

2- Kur'an ve Sünnet'e muhalif olan hadisleri onlara (Masumlara) nispet etmenin caiz olmadığına delalet edenler.

b. Kur'an ve Sünnet'te şahidi olmayan hadisleri reddedip kabul etmemek gerektiğine delalet eden rivayetler.

Bu rivayetlerde iki kısma ayrılıyor:

1- Kitab'a muvafık olmayanın hüccet olmadığı, batıl ve değersiz olduğuna delalet edenler.

قال امام رضا عليه السلام: «لَا تَقْبَلُوا عَلَيْنَا الْقُرْآنَ؛ فَإِنَّا إِن تَحَدَّثْنَا حَدَّثْنَا بِمُوَافَقَةِ الْقُرْآنِ وَ مُوَافَقَةِ السُّنَّةِ. إِنَّا عَنِ اللَّهِ وَ عَنِ رَسُولِهِ نَحْدِثُ، وَ لَا نَقُولُ: قَالَ فُلَانٌ وَ فُلَانَةٌ أَنَّا كُنْمْ يَحْدِثُكُمْ بِخِلَافِ ذَلِكَ فَرُدُّوهُ! إِنَّ لِكَلَامِنَا حَقِيقَةً، وَ إِنَّ عَلَيْهِ لِنُورًا؛ فَمَا لَا حَقِيقَةَ لَهُ وَ لَا دُورَ عَلَيْهِ فَذَاكَ قَوْلُ الشَّيْطَانِ

İmam Rıza'nın şöyle söylediği rivayet edilir: "Bizden Kur'an'a muhalif bir şey rivayet edilirse, kabul etmeyin. Şüphesiz biz, Allah ve Rasulünden tahdis ederiz. Biz falan şahıs falan şahıs şöyle dedi demeyiz. Buna muhalif bir şeyi tahdis eden gelirse onu reddedin. Bizim kelimamız için mutlaka bir hakikat vardır. Üzerinde bir nur vardır. Hakikatı ve üzerinde nur yoksa o şeytanın sözüdür."⁴⁸⁸

عن أبي عبد الله عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: إن على كل حق حقيقة، وعلى كل صواب نوراً، فما وافق كتاب الله فخذوه وما خالف كتاب الله فدعوه.

Ebu Abdillah Rasulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Her hakta bir hakikat (gerçeklik) vardır. Her sevapta (doğruda) bir nur vardır. Allah'ın kitabına muvafık olanı alın, Allah'ın kitabına muhalif olanını ise atın (terkedin)."⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Meclisî, a.g.e., LXXXIV, 103.

2- Kitaptan şahidi olmayanları doğrulamanın caiz olmadığına delalet edenler.⁴⁸⁹

قال: إذا ورد عليكم حديث فوجدتم له شاهدا من كتاب الله أو من قول رسول الله صلى الله عليه وآله وإلا فالذي جاءكم به أولى به.

"Kitap veya Rasulullah'ın (s.a.s.)'in kavlinden şahidi olan bir hadis size varid olursa kabul edin. Yoksa size gelen daha evladır."⁴⁹⁰

عن ابن أبي عمير، عن بعض أصحابه قال: سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول: من خالف كتاب الله وسنة محمد صلى الله عليه وآله فقد كفر.

İbn Umeyr bazı ashabından rivayet ederek şunu söylemiştir: Ebu Abdillah'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın sünnetine muhalefet eden küfre girmiştir."⁴⁹¹

عن محمد بن إسماعيل، عن الفضل بن شاذان، عن ابن أبي عمير، عن هشام بن الحكم وغيره، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: خطب النبي صلى الله عليه وآله بمنى فقال: أيها الناس ما جاءكم عني يوافق كتاب الله فأنا قلته وما جاءكم يخالف كتاب الله فلم أقله.

Ebu Abdillah'ın şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.s.) Mina'da hitap ederek şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Benden size gelipte Allah'ın kitabına muvafık olanı ben söylemişim. Size gelipte Allah'ın kitabına muhalif olmayanı ise ben söylememişim."⁴⁹²

عن أيوب بن الحر قال: سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول: كل شيء مردود إلى الكتاب والسنة، وكل حديث لا يوافق كتاب الله فهو زخرف

⁴⁸⁸ Haşim Ma'rûf el-Hasanî, **Dirasat fi'l-Hadîsi ve'l-Muhaddisin**, Daru't-Taâruf li'l-Matbûat, İkinci Baskı, Beyrut 1978, I, 222; Haşim Ma'rûf el-Hasanî, **Dirâsat fi'l-Kâfi li'l-Kuleynî ve's-Sahih li'l-Buhârî**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şîa, s.244; Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **el-Fusûlu'l-Muhimme fi Usûli'l-Eimme**, Muhammet b. Muhammet el-Hüseyn el-Kâinî (thk), Muessesetu Meârif İslâmî İmam Rıza, Birinci Baskı, Kum h. 1418, II, 64; Muhammedî er-Rîşehrî, **Mîzanu'l-Hikme**, Daru'l-Hadis, Birinci Baskı, Kum, II, 204.

⁴⁸⁹ Beydanî, **a.g.e.**, s.69-70.

⁴⁹⁰ Cafer es-Suphânî, **el-Hadîsu'n-Nebevî**, Muessesetu el-İmam es-Sadık, Kum, ts., VI, 11.

⁴⁹¹ Âmilî, **a.g.e.**, II, 95.

⁴⁹² Alî Ekber Gıfârî, **Dirasat fi İlmi'd-Diraye**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şîa, I, 271.

Eyyup b. el-Hur Ebu Abdillâh'ın şöyle söylediğini rivayet ediyor: “Her şeyin Kur'an ve Sünnet'e arzedilmesi gerektiği, Kur'an ve Sünnet'e uygun olmayan her sözün, boş söz ve yalandır.”⁴⁹³

عن أيوب بن راشد، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: ما لم يوافق من الحديث القرآن فهو زخرف.

Eyyup b. Raşit Ebu Abdillâh'tan şunu rivayet eder: " Hadisten Kur'an'a muvafık olmayan yalandır." ⁴⁹⁴

Bu rivayetlerin tahlili:

Hadisin Kur'an'a arzı meselesi, verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi Şia'nın önemle üzerinde durduğu bir husustur. Konu ile ilgili imamlardan geldiği iddia edilen çok sayıda hadis vardır. Hatta Şia bundan dolayı iftihar edecek durumdadır. Çünkü hadisin Kur'an'a arzı meselesi, hadisin sıhhatini tespit etme noktasında çok önemli bir kıstastır. Ama işin gerçeğine bakıldığı vakit, ciddi problemlerin olduğu görülür.

Bu problemlerden biri; Şia'nın, Kur'an'ı Kerim'in biri zahir, diğeri ise batınî olan iki anlamı ihtiva ettiğine dair itikadıdır. Bilindiği gibi bu itikat Şia İsnâ Aşeriyye'de büyük bir öneme sahiptir. Durum böyle olunca hadisi Kur'an'ı Kerim'in hangi anlamına (zahiri anlamına mı yoksa batını anlamına mı) arz edileceği bilinmiyor. Çünkü bazı âyetler var ki onlara göre, zahiriyle hükmedilmez. Zira o âyetlerin gizli yani batını bir anlamı vardır. Bu da Şia'daki metin tenkidi kültürünü temelinden sarsar durumdadır. İkinci bir husus ise, özellikle Ahbariler'de hâkim olan, Kur'a'ı anlamının Ehl-i Beyt'e has olduğu itikadıdır. Bu kitaba muhatap olanlar onlardır. Kur'an ile ilgili tefsirlerin onların naslarına dayanması gerekir. Kur'an-ı Kerimi anlamının tek yolu, Ehl-i Beyt'in sünnetidir. Onların sünnetine dayanmayan hiçbir tefsir kabul edilmez. Zira tefsir içtihad meselesi değildir. Günümüzde de bu düşüncüyü savunan Şii âlimler vardır. Bu itikada göre, tefsirde şahsi içtihad caiz değildir.

Buiki inanış, Şia'nın metin tenkidinde, hadisi Kur'an'a arz etme metodunu geçersiz hale getirmektedir. Çünkü hadis, Kur'an'ın hangi anlamına arz edilirse edilsin

⁴⁹³ Hüseyin b. Abdussamed el-Âmilî (ö. h. 984), **Vusûlu'l-Ahyar ila Usûli'l-Ahbar**, es-Seyyit Abdullatif el-Hüseyinî el-Kuhkemrî (thk), Matbaatu'l-Hiyam, Kum h. 1401, I, 165; Meclisî, **a.g.e.**, II, 242.

⁴⁹⁴ Meclisî, **a.g.e.**, II, 243; Muhammedî er-Rîşehrî, **a.g.e.**, II, 204.

onu reddetmek mümkün değildir. Zira idrak edemediğimiz gizli anlamı budur diyenler çıkabilir.⁴⁹⁵

Kur'an tefsiri ilminin, Ehl-i Beyt'e has olduğunu söylemeninde hadisın Kur'an'a arzını günümüzde imkânsız hale getireceği açıktır.

Zikretmeye çalıştığımız hususların dışında da bu kıstası işlevsiz hale getiren, Şia âlimlerinin kitaplarında yer verdiği, önem verdiği, hatta olmazsa olmaz kurallardan sayıp Kur'an'a tamamen muhalif olan hususlar vardır. Bu hususlarla ilgili hadisler Kur'an'a arz edilmeye çalışılırsa Şia hadislerinin büyük bir kısmı sahih olmaktan çıkacaktır. Hatta diyebiliriz ki, Şia inanç sistemi büyük bir darbe yemiş olacak. Bu hususlara kısaca değineceğiz. Bu hususlar daha çok itikadi meseleler olsa bile, dolaylı da olsa hadisın Kur'an'a arzı meselesini ilgilendiriyor. Zira Şia hadis kitapları bu itikadi meseleleri temellendirmek için yüzlerce hadise rivayet etmişlerdir. Kur'an'ın temel esaslarına muhalif bu konuları başlıklar halinde verip, muhalefet edilen ayet'i kerimelere işaret edeceğiz. Bu konular şunlardır:

✓ **İmamların gaybı bildiği iddiası.**⁴⁹⁶

Kura'n-ı Kerim'in şu ayetine aykırıdır.

“قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ”

"De ki: göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir."⁴⁹⁷

✓ **İmamlar ne zaman öleceklerini bilirler iddiası.**⁴⁹⁸

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَهْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَهْسٌ بِمَا يَأْتِي رَأْسُ ثَمُوتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç

⁴⁹⁵ Haydar Hibbullah, **Dirasat fi'l-Fikhi'l-İslâmî el-Muâsir**, Daru'l-Fıkhi'l-İslâmî el-Muasir, Birinci Baskı, 2011, III, 367-431.

⁴⁹⁶ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 260.

⁴⁹⁷ Neml, 27/65.

⁴⁹⁸ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 258.

Bütün bu söylenenler, Kur'an'ın tahrif edilmediğini, onda herhangi bir değişiklik yapılmadığına inanlar açısından bir şey ifade edebilir. Ancak Kur'an'ın tahrif edildiğini savunanlar açısından hadisi Kur'an'a arz etme metodundan bahsedilemez. Çünkü onların bahsettiği Mushaf-ı Fatime, Mehdiy-i Muntazar'ın yanında bulunup, hadisi ona arz etme imkânı yoktur. Muntazar saklandığını iddia ettikleri sirdaptan (delikten) çıktığı zaman onu beraberinde getirecektir. Görüldüğü gibi Mushaf ortada yoktur. Hadis, ortada olmayan bir Mushafa arzedilemez.

Kur'an'ın tahrifi noktasında Şia âlimleri iki gruba ayrılmışlardır. Muhammet b. Ali İbn Babevyhi el-Kummi (ö. 381/991-92), iki kapak arasındaki Kur'an'ın azalıp çoğalmadığı düşüncesindedir.⁵⁰³ Tûsî⁵⁰⁴ ile Tabresî⁵⁰⁵ de bu düşüncededirler.

Şia meşhur âlimlerinden ve Muhammet b. Ali İbn Babeveyh el-Kummî'nin öğrencisi olan el-Mufid (ö.413/1022-23) ise, Kur'an'a ekleme, çıkarma yapıldığı ve bu konuda icma' olduğunu iddia etmiştir.⁵⁰⁶ Ebu'l-Hasan el-Âmilî,⁵⁰⁷ sultan Muhammet b. Haydar el-Horasani,⁵⁰⁸ vb. sayıları azımsanmayacak kadar Şia âlimi, onun bu görüşüne katılmıştır. Şia'nın önde gelen âlimlerinden olan Ali b. İbrahim el-Kummî (ö.329/940-41)⁵⁰⁹ de, bu görüşü savunanlardandır. el-Kummî'nin tefsiri bu iddialarla doludur.⁵¹⁰ Ondan sonra gelen öğrencisi Kuleynî de, el-Kâfi adlı hadis kitabında bu düşüncüyü

⁵⁰³ Muhammet b. Ali b. Babeveyhi el-Kummî, **el-İ'tikadat**, İsam Abdusseyyid (thk), Merkez el-Abhas el-Akaidiyye, s. 85,86.

⁵⁰⁴ Tûsî, **et-Tibyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Ahmed Habib Kasir el-Âmilî (thk.) el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, I,2.

⁵⁰⁵ el-Fazl b. el-Hasan et-Tabresî, **Mecmeu'l-Beyan**, Beyrut 1994, I, 43,44.

⁵⁰⁶ Mufit, Muhammet b. Muhammet b. Numan İbn el-Muallim el-Abkeri el-Bağdadî, **Evailu'l-Mekalat fi'l-Mezahibi ve'l-Mekalat**, İbrahim el-Ansarî ez-Zencanî el-Hûinî, Merkezu'l-Ebhas el-Akaidiyye (thk.), s.47, 81,82,83.

⁵⁰⁷ Muhammed Abdurrahman es-Seyf, **eş-Şia el-İsna Aşeriyye ve Tahrifu'l-Kuran**, Wakfeya.com/book.s. 19-27.

⁵⁰⁸ Sultan Muhammet b. Haydar el-Hurasanî, **Tefsiru Beyani's-Seadat fi Mekamati'l-İbade**, Muessestu'l-A'lemi, Beyrut, I, 19-20.

⁵⁰⁹ Tûsî, **el-Fihrist**, s. 71,72; Abdullah Mamekanî, **Tenkihu'l-Mekal fi İlmi'r-Rical**, Muhittin Mamekanî (thk), Muessestu Âl Beyt, Kum h.1389, II, 260.

⁵¹⁰ Ali İbrahim el-Kummî, **Tefsîru'l-Kummî**, Muessesetu Daru'l-Kitab, Kumts., I, 36, 37-100-118-142; II, 11-21-125 vb. sayılarda çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

destekleyen çok sayıda rivayete yer vermiştir.⁵¹¹ Bu rivayetler el-Kâfi'de geçmekle beraber İbn Babeveyh el-Kummi⁵¹², bu rivayetlerin uydurma olduğunu savunmuştur.⁵¹³

Ancak bu iddia burada son bulmamış, tersine daha sonraki dönemlerde de taraftarlar bulmuştur. Hicri 6. Asırda 'el-İhticac'⁵¹⁴ adlı kitabın sahibi Tabresî, bu iddiayı tekrar gündeme getirmiş ve Şia âlimlerinin üzerinde ittifak ettiğini iddia etmiştir. Bu Tabresî, daha önce ismi geçen 'Mecme'u'l-Beyan' tefsirinin sahibi olan ve aynı ismi taşıyan, ancak bu iddiaları reddeden, Tabresî'nin asırdaşıdır. Bu iddialar Safeviler döneminde güç bulmuş ve bu devlet tarafından desteklenmiştir. Bu dönemin âlimlerinden olan Cezairî, 'el-Envar en-Nu'maniyye' adlı kitabında, Kur'an'ı Kerim'in maddeten, lafzen ve i'rab yönünden değiştirildiğine dair Ehl-i Beyt'ten gelen rivayetlerin tevatür derecesinde olduğunu iddia etmiş. Meclisi daha da ileri giderek, el-Murtaza, Saduk ve Tabresî'nin aksi görüşlerinin birçok ihtiyaca binaen olduğunu söylemiştir. Onların Kur'an tahrif edilmemiştir demelerinin sebebi, eğer o tahrif edilmişse onunla amel etmek nasıl caiz olur! İtirazlarına cevap verebilmek içindir.⁵¹⁵ Esas itibariyle onlarda tahrif edildiğine inanıyorlardı. Kısacası onların takiyye yolunu seçtiklerini ifade ediyor. el-Cezairî esas sağlam olan Mushaf'ın Mehdiyi Muntazarın yanında olduğu, ahir zamanda zuhur ettiği vakit beraberinde getireceğini iddia etmiştir.⁵¹⁶

1320/1902 yıllarına gelindiğinde ise, en-Nûrî et-Tabresî Kur'an'ın tahrif edildiğini ispatlayabilmek için 'Faslu'l-Hitab fî İsbati Tahrifi Kitabi Rabbi'l-Erbab' adında müstakil bir eser kaleme almıştır. Müslümanların elinde bulunan Mushaf'ın tahrif edildiğini ispatlayabilmek için, Şia nezdinde muteber addedilen hadis kitaplarından çok sayıda hadisi toplamıştır. Ondan önceki Şiâ âlimleri bu konuyu kitaplarında satır aralarında ve dağınık bir şekilde işlerken, o bu konuda müstakil bir

⁵¹¹ Kuleynî, **a.g.e.**, I, 185,186,187.

⁵¹² O, Ebu Cafer Muhammet b. Ali b. el-Hasan el-Kummi olup es-Saduk lakabıyla tanınır. Hicri 381 yılında ölmüştür. Bkz. Takiyyuddin el-Hasan b. Ali b. Davud el-Hullî, Rical İbn Davud, Menşurat Şerif Rıda s. 147; Zehebi, **Siyeru A'lami'n-Nubela**, XVI, 303.

⁵¹³ İbn Babeveyh el-Kummi, **el-İ'tikadat**, s.85,86.

⁵¹⁴ Ebu Mansur Ahmet b. Ebitalip et-Tabresî, **el-İhticac**, Merkezu'l-Abhas el-Akaidiyye, s.14.

⁵¹⁵ Ni'metullah el-Cezairî, **el-Envar en-Nu'maniyye**, II, 357,358; el-Feyz el-Kaşanî, Tefsiru's-Safi, Menşurat Kitabu's-Sadr, Tahran, ts., I, 13-40. Muhammed Bakır el-Meclisî, Daru'l-Kutub el-İslamiyye, Miratu'l-Ukul, İran, II, 525; el-Meclisi, Biharu'l-Envar, LXXXIX, 66.

⁵¹⁶ Ni'metullah el-Cezairî, **a.g.e.**, II, 360,361, 362.

kitap yazarak, birçok Şia âliminin takiiye yaparak dışa vuramadığı inançlarını ortaya koymuştur.⁵¹⁷

Vermeye çalıştığımız örneklerden anlaşıldığı gibi, Şia âlimlerinin büyük bir kısmı, Kur'an'ın tahrif edildiği inancına sahiptir. Durum böyle olunca hadisi, tahrif edildiğine inanılan bir Kur'an'a arz etme iddiası da geçerliliğini yitirmiş olur. Diğer kıstaslarda olduğu gibi bu konuda da söylemlerinin hadis kriterleri açısından eyleme dönüşmediği görülmektedir.

2.1.2. Hadislerin Sünnet'e Arz Edilmesi

Daha önce işaret ettiğimiz gibi Şia, hadisin sahih olup olmadığını tespit edebilmek için, rivayet edilen hadisleri sünnete arz etme metodunu da kullanmışlardır. Şia âlimlerinden hadislerin sünnete arz edilmesi gerektiği fikrini savunanlardan bazıları şunlardır: Tûsî (ö.470/1077-78), Abdullah el-Mâmekânî (ö.h.1351), Tusturî, Tabetabâî ve muasır Şia âlimlerinden Cafer Suphânî.⁵¹⁸

Bu metodu Sahabe döneminden beri Ehl-i Sünnet âlimleri de kullanmışlardır. Bir yandan senedi araştırıp, ciddi bir tenkide tabi tutarken, hadis metinlerini de mütevâtir, ma'rûf ve meşhur sünnete arz etme yoluna gitmişlerdir. Raviler arasında yalancı olanları tespit edip rivayetlerini reddetmişler. Artık bu durum bazı âlimler için meleke haline gelmiş, ilk bakışta yalancıları tespit edebilecek duruma gelmişlerdi. Abdurrahman b. Mehdi'ye (ö.198/813-14), sen yalancıları nasıl tanıyorsun? diye sorulunca, O: "Doktorun deliyi tanınması gibi"⁵¹⁹ cevabını vermiş. İlk asırlarda metin tenkidi sistematik olmasa bile daha sonraki yıllarda bu işin bir sisteme oturtulduğunu görüyoruz. Özellikle Ehl-i Sünnet âlimleri bu konuda kayda değer çalışmalar yapmışlardır. Bu âlimlerden bir kısmı şunlardır: Hatîb el-Bağdâdî

⁵¹⁷ Muhammed Abdurrahman es-Seyf, **a.g.e.**, s.30-33.

⁵¹⁸ Kasım el-Beydânî, **a.g.e.**, s. 67-70.

⁵¹⁹ Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdâdî, **Tarîhu Bağdad**, Beşşar Avvad M'aruf (thk), Daru'l-Arab el-İslâmî, Beyrut 2002, XI, 512; Ebu Naim Ahmed b. Abdillâh el-İsbahanî, **Hulyetu'l-Evliya' ve Tabakatu'l-Asfiyâ'**, Daru'l-Kutub el-Arabî, Beyrut 1974, IX,4; Ebubekir el-Beyhekî, **Ma'rifetu's-Sunen ve'l-Âsâr**, Abdulmu'ti Emin Kal'ecî (thk), Daru'l-Vefâ', Kahire 1991, I, 143; Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebi Hatim, **İlelu'l-Hadis**, Matabi el-Humeydî, Birinci Baskı, 2006, I, 9; ez-Zehebî, **Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyat el-Meşahîr ve'l-A'mal**, Ömer Abdusselam et-Tedmûrî (thk), Daru'l-Kitab el-Arabî, Beyrut 1993, XIII, 284.

(ö.463/1071),⁵²⁰Ğezalî (ö.505/1111), İbnu'l-Cevzî (ö.597/1200-1), İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1349) ve İbn Kesîr'i (ö.774/1373) zikredebiliriz. Özellikle İbn Kayyım'ın 'el-Menâru'l-Munif fi's-Sahihî ve'd-Daif' adlı eseri bu alanda önemli bir kaynak olduğuna inanıyoruz. Bu konuda ilk olarak müstakil bir eser ortaya koyanın İbn Kayyım el-Cevziyye olduğu biliniyor.⁵²¹ Kendisine hadisin senedine bakmadan, sadece hadisin muhtevsından yola çıkarak mevzu (uydurma) olan hadisi sahihinden ayırmanın mümkün olup olamayacağı sorusuna, bunun mümkün olduğunu, söz konusu eseri kaleme alarak cevap vermiştir.

Şia'nın hadisleri sünnete arz etme konusundaki görüşlerinin ise problemli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü hadisin kendisinden sadır olduğu masum, hadisi söylerken, rivayet ederken, hüküm verirken takiyye yapıp yapmadığı bilinmez.⁵²² Şia âlimlerinden bir kısmı İmamların bazı söylediklerini takiyyeye bağlarken diğer bir kısmı ise tersini savunuyor. Doğrusu takiyyeyi imandan sayan, takiyye yapmayan imanı yoktur⁵²³ itikadına sahip olan birisinin nerede takiyye yapıp yapmadığını kestirmek zordur. Âmilî ve diğer bazı Şia âlimleri, hadisinsahih olmasını tespit etmek için özel olarak takiyyeye dikkat çekmişlerdir. Ehl-i Beyt'in ahkâm ve rivayetlerine tam müttali olduktan sonra, icmali dahi olsa, ammenin de fikhına müttali olmak gerekiyor. Özellikle birbirine zıt rivayetlerin söylendiği yer ve şartları bilmek gerekir ki, takiyye babından söylenenleri diğerlerinden ayırmak mümkün olsun⁵²⁴ demişlerdir.

Şia âlimlerinin meseleye bu şekilde bakışı, bir hadisin uydurma olup olmadığını tespit etmeyi de imkânsız hale getiriyor. Çünkü bir hadisin manasının Kur'an, Sünnet, tarihî gerçekler ve aklîselime muhalif olması, mevzu yani uydurma olduğunu göstermez.

⁵²⁰ Hatib el-Bağdâdî, **el-Kifaye fi İlmi'd-Diraye**, Ebu Abdillâh es-Surkî (thk), el-Mektebetu el-İlmiyye, el-Medinetu el-Munevvere, s.432; Ubeydullah b. Muhammed Abdusselâm el-Mubarekfûrî, **İdaretu'l-Buhûsi el-İmiyye ve'd-De'veti ve'l-İfta** (el-Camietu's-Selefîyye), Üçüncü Baskı, Hindistan 1984, VII, 338.

⁵²¹ Kasım el-Beydânî, **Mebani Nakdi'l-Hadîsi**, s.56-57.

⁵²² Muhammed b. el-Hasasn el-Hur el-Âmilî, **Vesailu's-Şia**, Muessesetu Âl el-Beyt liihyâit-Turasi, Kum 1404, XLIX, 7.

⁵²³ Selim b. Kays el-Hilâlî, **a.g.e.**, s.417; Kuleynî, **el-Kâfi**, II, 314; Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Bâbevyhi el-Kummî, **el-Hisal**, Merkezu'l-Menşûrat el-İslamiyye, Kum 1403, I, 32; Meclisî, **a.g.e.**, II, 74 (Biharda takiyyeyi emreden 100'den fazla rivayet vardır); Âmilî, **a.g.e.**, XXVII, 89; Ahmet b. Muhammed Mehdî en-Nerâkî, **Mustenedu's-Şia**, Muessesetu Âl Beyt liihyâit-Turâsi (thk), Setare Matbaası, Birinci Baskı, Kum 1415, XIV, 135; Humeynî, **el-Mekasibu'l-Muharreme**, Muessesetu İsmailiyan, Üçüncü Baskı, Kum 1410, II, 171; Muhammed Mehammed Sadık es-Sadr, **Kitabu'l-Ğaybeti'l-Kubra**, el-Mektenetu's-Şamile li's-Şia, I, 123.

⁵²⁴ Muhammed Hüseyin el-Ansarî, **el-Mi'yarun-Nakziyye Linakzi'l-Hadis**, el-Emîre li'n-Neşri ve't-Tabaati, Birinci Baskı, Beyrut 2006, s.42; Âmilî, **a.g.e.**, XXVII, Dördüncü Bap.

Çünkü masumun bunu takiyye babından söylemiş olması ihtimali vardır. Dolayısıyla râvi de bu durumda yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlanamaz. Zira Şia hadis kitaplarında hadis çeşitleri arasında mevzu hadis, müstakil bir hadis çeşidi olarak yer almamaktadır. Bu yüzdendir ki, Şia hadis edebiyatında uydurma hadislerle ilgili müstakil bir eser yoktur.⁵²⁵

قال رسول الله صلى الله عليه واله في حجة الوداع: قد كثرت علي الكذابة وستكثر فمن كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار فإذا أتكتم الحديث فاعرضوه على كتاب الله وسنتي فما وافق كتاب الله وسنتي فخذوا به وما خالف كتاب الله وسنتي فلا تأخذوا به

Rasulullah (s.a.s.) Veda haccında şöyle buyurdu: "Söylemediklerimi yalan yere bana isnad edenlerin sayısı arttı ve ilerde de bu artacaktır. Söylemediğim şeyi bilerek bana isnadeden ateşteki yerine hazırlansın. Size bir hadis geldiği vakit, onu Allah'ın Kitabı ve Sünnetime arz edin. Allah'ın Kitabına ve Sünnetime muvafık olanı alın, Allah'ın Kitabı ve sünnetime aykırı olanını ise almayın."⁵²⁶

Şia hadis literatüründe hadisin sünnete arzı metoduna örnek teşkil edecek rivayetler, hadisin Kur'an'a arzıbahsinde yeterince zikredilmiştir. Konumuzun uzamaması için bu örnekle iktifa ediyoruz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, hadisin sünnete arzı metodu âlimlerin üzerinde ittifak ettiği bir konudur. Konuyla ilgili değişik rivayetler vardır. Bu rivayetlerden bir kısmı sahih diğer bir kısmı ise zayıf hatta mevzudur. Ancak bu rivayetleri anlama noktasında âlimler arasında ihtilaf vardır. Aynı şekilde bu metodun sınırları, mahiyeti ve işleyişi konusunda da âlimler arasında görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir.

2.1.3. Hadisin Tarihi Gerçeklere Arz Edilmesi

Şia hadis münekkidlerinin büyük bir kısmına göre, hadisin tarihi gerçeklere arzedilmesi gerekir. Yine bu âlimlere göre hadisin tarihi gerçeklere arzedilmesi hususu, hadis tenkidi ölçülerinden biridir. Bir başka ifade ile bir hadisin sahih olduğunu

⁵²⁵ Haydar Hibbullah, *Nakzu'l-Metni fi't-Tecrubeti'l-İmamiyyeti el-Usûl ve't-Tecarubi el-Mevani' ve'l-Muûkat*, s. 28-29.

⁵²⁶ Meclisî, *a.g.e.*, II, 225; Muhammet Cerir et-Taberî eş-Şîi, *el-Mustersit*, eş-Şeyh Ahmet el-Mahmûdî (thk), Muessesetu es-Sakafe el-İslamiyye, Birinci Baskı, Kum h. 1415, I, 192; es-Seyyit el-Hüseynî el-Kazvînî, *Mevsûatu el-İmam el-Cevvad*, Muessesetu Veliyyu'l-Asr, Birinci Baskı, Kum h. 1419, III, 334.

söyleyebilmemiz için tarihi gerçeklere muhalif olmaması gerekir. Kur'an'ı Kerim'in de aslı olmayan iddiaları bu metodu kullanarak reddettiği görülüyor. Örneğin Yahudilerin İbrahim (a.s.)'ın Yahudi, Hristiyanların da Nasranî olduğunu iddia etmelerine karşılık, İbrahim (a.s.)'in risaletinin Musa (a.s.) ve İsa (a.s.)'den önce olduğunu, dolayısıyla Yahûdî veya Nasranî olamayacağını şu şekilde beyan etmiştir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَلَمْ تَكُنْ مِنَ الْإِبْرَاهِيمِ وَلَا مِنَ النَّوْرَةِ وَالْإِنجِيلِ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?"⁵²⁷

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyandır. Fakat o, Hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi."⁵²⁸

Bu âyetlerle Yüce Allah (cc), Yahudi ve Hristiyanların iddialarının tarihi gerçeklere aykırı olduğunu ifade ederek reddetmiştir.⁵²⁹

Hadis kitaplarında rivayet edilip de, tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği olaylara muhalif hadisler çoktur. Örnek olsun diye bunlardan bazılarını işaret edeceğiz.

قالت أسماء بنت عميس هذه: حضرت وفاة خديجة (عليها السلام) فبكت، فقلت: أتبكين وأنت سيدة نساء العالمين، وأنت زوجة النبي (صلى الله عليه وآله) مبشرة على لسانه بالجنة، فقلت: ما لهذا بكيت، ولكن المرأة ليلة زفافها لا بد لها من امرأة تفضي إليها بسرها، وتستعين بها على حوائجها وفاطمة حديثه عهد بصبي وأخاف أن لا يكون لها من يتولى أمرها حينئذ فقلت: يا سيدتي لك [علي] عهد الله إن بقيت إلى ذلك الوقت أن أقوم مقامك في هذا الأمر فلما كانت تلك الليلة وجاء النبي (صلى الله عليه وآله) أمر النساء فخرجن وبقيت، فلما أراد الخروج رأى سوادي فقال: من أنت ؟ فقلت: أسماء بنت عميس، فقال: ألم آمرك أن تخرجي ؟ فقلت: بلى يا رسول الله فذاك أبي وأمي، وما قصدت خلافا، ولكني أعطيت خديجة عهدا - وحدثته - فبكي، فقال: بالله لهذا وقفت ؟ فقلت: نعم والله فدعا لي.

⁵²⁷ Âl-i İmran, 3/65.

⁵²⁸ Âl-i İmran, 3/ 67

⁵²⁹ Nasir Mekarim eş-Şîrâzî, el-Emsel Fi Tefsiri Kitabı Allah el-Munezzel, <http://www.makaremshirazi.org/books/arabic.htm>, II, 546.

Şia Hadis kitaplarında geçtiğine göre, Esmâ' bint Umeys şunu söylemiştir: Hatice (r.a.) vefat edeceği sırada ben oradaydım. Hatice (r.a.) ağladı. Ben ona, sen Rasulullah'ın hanımı, haber vermesiyle cennetle müjdelenmiş ve bütün kadınların efendisi olduğun halde nasıl ağlıyorsun? dedim. O, ben bunun için ağlamadım. Ancak kadın zıfâf gecesinde sırlarını paylaşacak, ona yardım edecek bir bayana ihtiyaç duyar. Fatıma küçüktür ve o zaman ona yardım edecek birilerinin olmamasından endişe ediyorum. Bunun üzerine ben ona, efendim ben size Allah adına söz veriyorum ki, o güne yetişirsem senin yerine o vazifeyi yerine getireceğim. O gece gelip Rasulullah (s.a.s.) gelince, sair kadınlara çıkmalarını emretti. Bütün kadınlar çıktı. Sadece ben kaldım. Rasulullah (s.a.s.) tam çıkacakken benim karartımı gördü. Sen kimsin dedi. Ben, Esmâ' bint Umeys'im dedim. O, çıkmanı emretmedim mi? dedi. Ben ona, anam babam sana feda olsun, sana muhalefet etmeği kastetmedim. Ancak ben Hatice'ye bir söz verdim dedim ve kıssayı anlattım. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s.) ağladı ve Allah aşkına bunun için mi durdun? dedi. Evet, vallahi bunun için durdum dedim. Bunun üzerine bana dua etti.⁵³⁰

Ancak Şia hadis kitaplarında geçen bu rivayetlerin tümü tarihçilerin üzerinde neredeyse ittifak ettiği tarihi gerçeklere ters düşmektedir. Çünkü rivayetlerde zikri geçen Esmâ' b. Umeys bi'setin beşinci yılında eşi Cafer b. Ebtâlip ile beraber Habeşistan'a hicret ettiği için, o tarihte Medine'de olması mümkün değildir. Medine'ye, Hayber'in fethedildiği hicri altıncı yılda dönmüştür. Cafer'den; Abdullah, Avf ve Muhammed adında üç çocuğu da olmuştu.⁵³¹ Tarihçiler Habeşistan'a yapılan bu hicretin bi'setin beşinci yılında olduğu konusunda müttefiktirler.⁵³²

⁵³⁰ Meclisî, **a.g.e.**, XLIII, 138; Seyyit Murtada el-Askerî, **Ahadîs Ummi'l-Mu'minin Aîşe**, Matbaatu's-Sadr, Beşinci Baskı, Kum 1994, II, 35; Muhammed er-Rîşehrî, **Mîzanu'l-Hikme**, Daru'l-Hadis, İkinci Baskı, Kum h.1416, XIV, 47; Meclisî, **a.g.e.**, XLIII, 137.

⁵³¹ Cemaluddin Ebulferec İbn Cevzî, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûki ve'l-Umem**, Suheyl Zekkar (thk), Daru'l-Fikr, Beyrut 2000, II, 130, 131.

⁵³² Cafer Murtaza el-Âmilî, **es-Sahih Mine's-Sîreti'n-Nebiyi el-A'zam**, Daru'l-Hidaye li't-Tabaati, Dördüncü Baskı, Beyrut 1995, III, 122; İbn Hacer el-Askalanî, **el-İsâbe Fi Temyîzi's-Sahabe**, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muavvid (thk), Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1995, I, 593.

Bilindiği gibi Hz. Hatice Mekke'de ve bi'setin onuncu yılında vefat etmiştir. Hz. Fatıma'nın evliliği ise Medine'de olmuştur. Bu tarih konusunda tarihçiler arasında ihtilaf yoktur.⁵³³

Kenci eş-Şafii (ö.658/1259)⁵³⁴, 'Esmâ' Bint Ümeys'in Hz. Fatıma'nın evliliğinde hazır olduğuna dair olan rivayetler sahih değildir. Çünkü Hz. Fatıma'nın düğününe katılan Yezid b. es-Seken el-Ensârî'nin kızıdır. Esmâ' Bint Umeys ise eşi Cafer b. Ebtalip ile beraber Habeşisten'da idi. Onunla beraber Hayberin fethedildiği gün dönmüştür. Hz. Fatıma'nın evliliği ise Bedir gazvesinden birkaç gün sonra idi⁵³⁵ değerlendirmesini yapmıştır.

عن أبي علي الأشعري، عن محمد بن عبد الجبار، عن صفوان بن يحيى، عن ابن مسكان، عن أبي بصير، عن أحدهما (ع) في قول الله عز وجل: " أ جعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله واليوم الآخر " نزلت في حمزة وعلي وجعفر والعباس وشيبة، إنهم فخرُوا بالسقاية والحجابه فأنزل الله عز وجل " أ جعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله واليوم الآخر " وكان علي وحمزة وجعفر صلوات الله عليهم الذين آمنوا بالله واليوم الآخر وجاهدوا في سبيل الله لا يستون عند الله.

Ebu Ali el-Aş'arî Muhammet b. Abdilcebbar'dan, o Safvan b. Yahya'dan, o, İbn Meskan'dan, o, Ebu Basir'den, o da, ikisinden birinden Yüce Allah'ın şu kavli hakkında: "(Ey müşrikler!) Siz hacılara su veren ve Mescid-i Haram'ı onaran kimseyi, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlerle bir mi tutuyorsunuz? Hâlbuki onlar Allah katında eşit değildirlere. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."⁵³⁶ Ayetinin nüzul sebebi olarak şöyle bir olay rivayet edilmiştir. Bu âyet Hz. Hamza, Hz. Ali, Hz. Ca'fer, Hz. Abbas ve Şeybe hakkında nazil olmuştur. Onlar (Kureyşliler) sikâye ve hicâbe ile iftihar ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah, "(Ey müşrikler!) Siz hacılara su veren ve Mescid-i Haram'ı onaran kimseyi, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlerle bir mi tutuyorsunuz?" âyetini inzal buyurdu. Allah'a, ahiret gününe iman edenler ve Allah yolunda cihat edenler, Ali, Hamza ve Cafer idi. Dolayısıyla Allah katında eşit olamazlar.⁵³⁷

⁵³³ İbn Cevzî, a.g.e., II, 148-262-295.

⁵³⁴ Ebulfeda İsmail b. Kesir el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Daru'l-Fikr, yy.1986, XIII, 221.

⁵³⁵ Muhsin el-Emin, **Âl-Ebtalip**, Daru'l-Hadî, Birinci Baskı, Beyrut 2002, I, 290.

⁵³⁶ Tevbe, 9/19.

⁵³⁷ Kuleynî, el-Kâfî, VIII, 148; Meclisî, a.g.e., XXXVIII, 237.

Şia nezdinde en sahih hadis kitabı olarak kabul edilen Usûlu'l-Kâfi'de geçen bu rivayet problemlidir. Çünkü Tevbe suresi Medenîdir. Hatta bazı âlimlere göre Medine'de en son nazil olan suredir.⁵³⁸ Hz.Ali, Hz.Cafer ve Hz. Hamza'nın aynı zamanda bir yerde toplanmaları imkânsızdır. Çünkü Hz.Cafer Medine'ye hicretten önce Habeşistan'a hicret etmiş, daha sonra Hayber'in fethedildiği gün Medine'ye dönmüş. Hz. Hamza ise daha önceleri Uhut'ta şehit düşmüştü. Dolayısıyla bu rivayet tarihi gerçeklerle uyuşmuyor.⁵³⁹

Görüldüğü gibi Şia'nın mutemet hadis kitaplarında geçen bu hadisler, tarihi gerçeklere arz edildiği vakit, Şia nezdinde en sahih kitaplar olarak kabul edilen kaynaklarda geçse bile sahih olmadıkları, tam tersine uydurma oldukları gün ışığı gibi ortaya çıkıyor. Fakat Şia hadis âlimlerinin bu metodu kendi hadislerine uygulamaktan imtina ettikleri görülüyor. Daha çok muhalif veya amme dedikleri Ehl-i Sünnet hadislerine uyguluyorlar.

Bununla beraber, tarihi gerçeklerin hadislerin sıhhat ve zayıflığında delil olabilmesi için, bu bilgilerin kesinlik ifade etmesi ve bütün tarihçilerin üzerinde ittifak etmiş olması gerekiyor. Zan ifade eden ve doğruluğu tarihçiler arasında tartışmalı olan tarihi vakalar, hadisin sahih olup olmaması noktasında ölçü olamaz. Çünkü haddi zatında tartışmalı olan bir şeyin başka bir hüküm için esas olması düşünülemez. Konumuzun fazla uzamaması için bu örneklerle yetinip, hadislerin akla arzedilmesi meselesine kısaca değineceğiz.

2.1.4. Hadislerin Akla Arz Edilmesi

Âlimler arasında, şeri hükümler ile akıl arasında çelişkinin olmasının mümkün olmadığı konusunda ittifak vardır. Bundan yola çıkarak şu kaideyi koymuşlardır: ' sahih nakil sarîh akla muhalif olarak gelmez.'⁵⁴⁰ Bilindiği gibi rivayetlerin sahih veya sakim kabul edilmesinde aklın yeri büyüktür. Sorumluluk, hisap ve ikap için o esastır. Onunla Allah tanınır ve ibadet edilir. Peygamberler açık hüccet iken, akıl gizli hüccettir. Onunla hayır ile şer, faydayla zarar birbirinden ayırte edilir. O ilmin esasıdır. Durum böyle olunca

⁵³⁸Ebu Ali el-Fazl b. el-Hasan et-Tabresî, **Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Menşûrat Nasır Hasr, İkinci Baskı, Tahran. V, 3.

⁵³⁹Muhammet Hüseyin et-Tabetabaî, **el-Mîzan fi Tefsîri'l-Kur'an**, Muessesetu'l-E'lemî, İkinci Baskı, Beyrut 1973, IX, 215,216.

⁵⁴⁰Kasım el-Beydanî, **a.g.e.**, s.133.

nasıl olur da, sahih hadisi sakiminden ayırmada ölçü olmaz. Bu noktada vurgulanması gereken husus, ölçü olacak akıl zanni değil kesin olan akıldır. Şii âlim Mufid, " haberin akla muhalif olduğunu görürsek onu reddederiz"⁵⁴¹ diyor. Bir başka âlim, "Şunu bil ki, haberi vahid aklın muktezasına muhalif varid olursa, zorlama olmadan o haberi te'vil etme imkânı varsa, sahih olan te'vil kabul edilir. Eğer ancak zorlama ile te'vil etme imkânı bulunursa, o haber kabul edilmez"⁵⁴² diyor.

Sonuç olarak denebilir ki, rivâyetlerde hüküm verebilen akıl konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler murad edilen akıl, her türlü ön yargılardan uzak bir şekilde, bütün akıl sahiplerinin üzerinde ittifak ettiği akl-ı selimdir demişlerdir.⁵⁴³

Diğer bazıları ise akıldan maksat, mücerred akıl değil, kaynağını Kur'an ve sünnetten alan akıldır demişlerdir.⁵⁴⁴

Bazı âlimler ise, naslara muhalif olduğu zannedilen şeyleri reddetmede mücerred akla itimat edilemez. Müslümanın tatmin olduğu akli delil, bir tarafı şeri olan veya nasların yörüngesinde olan âkıldır demişlerdir.⁵⁴⁵

Diğer bazı âlimler ise bu konuda aklın kullanılmasını tamamen reddederek, hangi akli hakem yapacaksınız? diye soruyorlar. Felsefecilerin mi? Yoksa ediplerin mi? Veya doktorların aklını mı diye itiraz etmişlerdir.⁵⁴⁶

Akıl ile nasslar arasındaki alaka şu şekilde özetlenebilir:

- 1- Akli delil kati olur, nakli delil ise zanni olursa, kati olan zanni olana tercih edilir. Çünkü kati ve kesin olan hangi cihetten olursa olsun hüccettir.
- 2- Nakli delil kati, akli delil zanni olursa, nakli delil akli olana takdim edilir.

⁵⁴¹ el-Bezûdî, **Keşfu'l-Esrar**, III, 8 (Kasım el-Beydanî, a.g.e., s.139)

⁵⁴² Muhammet b. en-Nu'man b. el-Muallim el-Abkeri el-Bağdadî el-Mfid, **Tashih İ'tikadat el-İmamiyye**, Hüseyin Dergahî (thk), s. 149 (Kasım el-Beydanî, a.g.e., s. 139)

⁵⁴³ Cafer Suphanî, **el-Hadîsu Beyne'r-Rivayeti ve'd-Diraye**, Muessesetu'l-İmam es-Sadık, Birinci Baskı, Kum 1419, s.61.

⁵⁴⁴ Salahattin b. Ahmet el-Edlebî, **Menhecu Nakzi'l-Metni inde Ulemai'l-Hadisi'n-Nebevî**, Daru'l-Âfak el-Cedîde, Birinci Baskı, Beyrut 1983, s.304

⁵⁴⁵ es-Sadık Abdurrahman el-Ğiryânî, **el-Hukmu's-Şer'î Beyne'l-Akli ve'n-Nakli**, Daru'l-Ğarbi el-İslâmî, Beyrut 1989, s. 260.

⁵⁴⁶ Mustafa es-Sibâî, **es-Sunneh ve Mkanetuha fi't-Teşrîi'l-İslâmî**, s.55.

3- Her ikisinin de zanni olması durumunda iki farklı görüş ortaya çıkıyor:

- a- Nakli delil akli olan delile tercih edilir. Çünkü zanninin hüccet oluşu, zannın hüccet olması bakımındandır.
- b- İkisinden racih olanını takdim etmektir. İbn Teymiyye: "kati olan iki şey arasında tearuz olması caiz değildir. İster bu iki delil akli olsun veya biri akli diğeri ise sem'i olsun. Bu durum akıl sahibi olanlar arasında ittifak edilen bir husustur. Eğer ikisi de zanni ise, ikisinden birini tercih etme yoluna gidilir. Hangisi tercih edilirse mukaddem olan odur"⁵⁴⁷ demiştir.

Görüldüğü gibi bir hadisin sıhhati konusunda aklın ölçü olarak alınması konusu üzerinde ittifak edilen bir husus değildir. Âlimlerden büyük bir kısmının ölçü olarak kabul ettiği akıl da aklîselimdir. Ancak Şia hadis kitaplarında bu kriterle uyuşmayan rivayetlerin varlığı, inkâr edilemez bir gerçektir. Örnek olarak Nuh (a.s.)'ın gemisi ile ilgili şu rivayeti gösterebiliriz:

إن سفينة نوح كانت مأمورة فطافت بالبيت حيث غرقت الأرض ثم أتت منى في أيامها، ثم رجعت السفينة وكانت مأمورة وطافت بالبيت طواف النساء

"Nuh gemisi memurdu. Bütün yeri kapsayacak şekilde Kabeyi tavaf etti. Ondan sonra Mina günlerinde Mina'ya geldi. Daha sonra gemi döndü zira o memurdu. Kâbe'ye kadın tavafı yaptı."⁵⁴⁸

Diğer bir rivayette de şunlar geçiyor:

روي عن محمد بن سنان قال: دخلت على الصادق عليه السلام فقال لي : من الباب ؟ قلت : رجل من الصين . قال : فأدخله . فلما دخل قال له أبو عبد الله عليه السلام : هل تعرفوننا بالصين ؟ قال : نعم يا سيدي . قال : وبما ذا تعرفوننا ؟ قال : يا ابن رسول الله إن عندنا شجرة تحمل كل سنة وردا يتلون في كل يوم مرتين ، فإذا كان أول النهار نجد مكتوبا عليه لا إله إلا الله ، محمد رسول الله " وإذا كان آخر النهار ، فانا نجد مكتوبا عليه " لا إله إلا الله ، علي خليفة رسول الله ،

⁵⁴⁷İbn Teymiyye, **Deru Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli**, Muhammed Raşad Salim (thk) Birinci Baskı, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Suudi Arabistan, İkinci Baskı, yy. 1991, I, 79.

⁵⁴⁸Kuleynî, **a.g.e.**, IV, 299; el-Meclisî, **a.g.e.**, II, 334, Muhammed b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, **Vesailu's-Şia**, XIII, 300.

Muhammed b. Sinan'dan rivayet edildiğine göre o, ben es'Sadık'ın yanına gittim ve o bana kapıda kim var? dedi. Ben: Çin'den bir adam dedim. O, onu içeri al dedi. Adam içeri girince Ebu Abdillah ona: Siz çinde bizi tanıyor musunuz? dedi. Adam: Evet efendim dedi. O: bizi neyle tanırırsınız? dedi. Adam: Ey Rasulullah'ın oğlu, bizde bir ağaç vardır ki, her sene çiçekler açar ve her gün iki kere tilavette bulunurlar. Sabah vaktinde üzerinde Lâ ilâhe İllallah Muhammedun Rasûlullah, gün sonunda ise, Lâ ilâhe illellah Aliyyun Halifetu Rasûlillah yazıldığını görüyoruz⁵⁴⁹ dedi.

Konumuzun fazla uzamaması için bu rivayetlerden bir kısmına dipnotta işaret etmekle yetineceğiz.⁵⁵⁰ Ancak bu konuyu işleyen Şia âlimleri, metin tenkidini Şia hadis kitaplarından çok Ehl-i Sünnet hadis kitaplarına, özelde de sahiheyne uyguladıklarını görüyoruz. Bu ise ümmetin üzerinde icma ettiği bilgi nazariyesi ve hadis ilmi kriterleri açısından problemli ve son derece subjektif bir yaklaşımdır.

2.1.5. Hadislerin İlmî Hâkikatlere ArzEdilmesi

İslam Dini hakkında bilgisi olan bilir ki, İslam kadar ilme, bilgiye, öğrenmeye önem veren başka bir din yoktur. Kur'an'ı Kerim'de İlim ve türevleri dört yüze yakın yerde geçmiştir. Çünkü dareynde saadetin elde edilmesinde ilmin büyük bir önemivardır. Yine ayet-i kerimeleri dikkatli bir şekilde okuyan görecekki, Kur'an sadece belli bir ilim çeşidine teşvik etmiyor, tam tersine insanın ihtiyaç duyduğu her ilmi okumasını emrediyor. İşaret etmemiz gereken bir nokta var ki; o da, hadisin arz edileceği ilim zanni değil kati olan ilimdir. Yine doğruluğu ispatlanamayan nazari ilimlerde konumuzun dışındadır.

İşaret etmemiz gereken başka hususlara gelince; evvela, tabiat kanunları ile Şer'i ahkâm çatışmaz. Zira kâinatı yaratan da, dini ahkâmı vazeden de Yüce Allah'tır. Dolayısıyla kati ve kesin olmaları halinde aralarında çelişkinin olması mümkün değildir.

İkinci olarak; Rasulullah (s.a.s.)'in masumiyetinin bir neticesi olarak, O'nun (s.a.s.) dîni veya kâinatla ilgili bir hususta konuşması halinde, ilmi gerçeklere muhalif

⁵⁴⁹ Kutbuttın er-Revandî, **el-Heraic ve'l-Ceraih**, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Brinci Baskı, Kum h.14009, II, 83; el-Meclisî, a.g.e., XLII, 18.

⁵⁵⁰ Kuleyî, **a.g.e.**, I, 79; el-Cezâirî, **el-Envar en-Nu'maniyye**, IV, 51; es-Saduk, **Men La Yahduruhu'l-Fakih**, I, 9; Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan et-Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkam**, Daru't-Tearuf, Beyrut 1992, I, 356.

konuşması düşünülemez. Çünkü onun her söylediği vahye dayanır. Zira Yüce Allah bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

وما ينطق عن الهوى - ان هو الا وحي يوحى

"O, nefis arzusu ile konuşmaz. O(nun konuşması, kendisine) vahyedilenden başkası değildir."⁵⁵¹

İmamların masum oluşları ise, konu ile ilgili varid olan delillerden anlaşılıyor.⁵⁵²

Bu iki esasa göre eğer, katî ilme aykırı bir hadis varid olursa, masumdan sadır olmadığı hükmü verilir. Şunu da ifade edelim ki, imamların masum oluşu, Şia'ya ait bir görüştür. Diğer sair İslam âlimleri bu görüşte olmayıp, sadece Peygamberlerin masum olduklarına inanırlar.

İlimden maksat, kesin ve sabit olan ilimlerdir. Zamanla değişen nazari ilimler bu kapsamın dışındadır. Dolayısıyla sahih hadisin kati ilimlere muhalif olması mümkün değildir. Konulan bu korala rağmen hadis kitaplarında katî ilme aykırı rivayetlerin varlığı dikkat çekicidir. Kesin ve katî ilimlere muhalif bazı rivayetler şunlardır:

عن علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن أحمد بن محمد بن أبي نصر عن عبد الله بن سنان، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: قلت له: رجل ذهب إحدى بيضتيه فقال: إن كانت اليسار ففيها الدية قلت: ولم؟ أليس قلت: ما كان في الجسد اثنان ففيه نصف الدية؟ قال: لأن الولد من البيضة اليسرى.

el-Kâfi'de rivayet edildiğine göre Abdullah b. Sinan, Ebu Abdillâh'a iki yumurtalıktan birinin diyetini sormuş. Ebu Abdillâh ona: "Eğer sol yumurtalık gitmişse diyetin tümü düşer. Bunun üzerine ona, neden öyle oluyor? Bedende iki tane olanın birine yarım diyet düşmüyor mu? diye sorması üzerine o, "tam diyet düşüyor. Zira çocuk sol yumurtalıktandır" cevabını verir.⁵⁵³

عن الفقيه: بإسناده عن أبي يحيى الواسطي رفعه إلى أبي عبد الله عليه السلام قال: الولد يكون من البيضة اليسرى، فإذا قطعت ثلثا الدية، وفي اليمنى ثلث الدية.

⁵⁵¹ Necm, 53/33-4.

⁵⁵² Kasım el-Beydanî, a.g.e., s. 158.

⁵⁵³ Kuleynî, a.g.e., VII, 316.

el-Fakih'te geçen bir rivayette de Ebu Abdillâh şöyle demiştir: " Çocuk sol yumurtalıktan olur. Dolayısıyla o kesildiği vakit diyetin üçte ikisi düşer. Sağ (yumurtalıkta) ise, üçte bir diyet vardır."⁵⁵⁴

قال الشهيد الثاني - قدس سره -: انحصار التولد في الخصية اليسرى قد أنكره بعض الأطباء، ونسبه الجاحظي حياة الحيوان إلى العامة، ولو صح نسبته إليهم عليهم السلام لم يلتفت إلى إنكار منكره (انتهى). واقول: هذا شيء لا يمكن العلم به غالباً إلا من طريق الوحي والالهام، و التجربة، قاصرة عنه

Şehîdu's-Sânî bu rivayet ile ilgili olarak şunları kaydetmiştir: "Bazı tabipler çocuğun yaradılışının sol yumurtalığa inhisar edilmesine itiraz etmişlerdir. Cahiz bu görüşü 'hayatu'l-Hayavan' adlı kitapta 'amme'ye nispet etmiştir. Ancak bu rivayetin imamlara nispeti sahih ise, itiraz edenlerin itirazlarına bakılmaz."Meclisi de, genel olarak bu tür durumları vahiy ve ilham yolu olmazsa bilmek mümkün değildir. Bu konudaki tecrübe sınırlıdır ifadesini kullanmıştır."⁵⁵⁵

Burivayette geçen bilgiler kati ilimlere muhaliftir. Zira günümüz tıp otoriteleri çocuğun sadece sağ yumurtadan değil, her iki yumurtanın aynı görevi gördüğünü söylemektedirler. Hatta bütün vazifelerde eşit olduklarını ifade etmektedirler.⁵⁵⁶

عن جعفر ، عن أبيه عليهما السلام أن علي بن أبي طالب (عليه السلام) كان يورث الخنثى ، فيعد أضلاعه ، فإن كانت أضلاعه ناقصة من أضلاع النساء بضع ورث ميراث الرجال ، لأن الرجل تنقص أضلاعه عن أضلاع النساء بضع ، لأن حواء خلقت من ضلع آدم القصوى اليسرى ، فنقص من أضلاعه ضلع واحد .

Ebu Câfer babasından şunu rivayet etmiştir: "Ali b. ebi Talib'in Hunsâ müşkile miras verirken kaburga kemiklerini sayarak verdiğini, kaburga kemikleri kadınların kaburga kemiklerinden sayıca az olduğu vakit erkek mirası verirdi. Çünkü erkeklerin kaburga kemikleri kadınlarınkinden daha azdır. Zira Havva, Âdem'in sol üst kaburgasından yaratılmıştır. Bu yüzden onun bir kaburga kemiği eksik oldu"⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Kummî es-Saduk, I, 143; Meclisî, **Mirâtu'-Ukûl Fi Şerhi Ahbâri'r-Rasul**, el-Mektebetu's-Şamile li-Şia, XXIV, 96; el-Âmilî, **Vesailu's-Şia**, XXIX, 284; İbn Ebi Cumhur el-İhsâî, **Avâli el-Leâli**, İntişarat Seyyidu's-Şuheda, Kum 1405, III, 241; Tûsî, **el-Hilaf**, Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, et-Tabiati Licamiati'l-Muderrisin, Kum 1407, V, 260.

⁵⁵⁵ Meclisi, **a.g.e.**, L, 377.

⁵⁵⁶ Zeynuddin el-Ceb'i el-Âmilî, Muhammed Kilinter (kitabın hamisinde bu konuya değiniyor.), **er-Ravdetu'l-Behiyye fi Şerhi'l-Luma' ed-Dimeşkiyye**, Mektebetu'l-İlâm el-İslâmî, Dokuzuncu Baskı, 1416, X, 237.

⁵⁵⁷ Âmilî, **Vesailu's-Şia**, XXVI, 289.

Rivayette geçenler, ilme tecrübeye aykırıdır. Tıbbın bu denli geliştiği bir çağda günde binlerce insan ameliyat ediliyor, ancak kadının kaburga kemiklerinin erkeğinkinden daha az olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Bu da Şia hadis kitaplarında geçip ilmi gerçeklere aykırı rivayetlerin çokluğunu gösteriyor. Dolayısıyla Şia âlimleri, hadis kitaplarındaki hadisleri ilmi gerçeklere arz edecek olurlarsa, sok sayıda hadisin uydurma olduğu ortaya çıkacaktır. Bu verdiğimiz örneklerin benzerleri Şia kaynaklarında hayli fazladır.

2.1.6. Hadislerde Denge ve Tutarlılık ilkesi

Hadisin sahih olmadığının diğer bir ölçüsü de, Rasulullah (s.a.s.)'in sözüne benzemiyor olmasıdır. Çünkü o (s.a.s.) her konuda olduğu gibi fesahat ve belâğatında da diğer insanlardan temayüz ediyordu. O dönemdecahiliye toplumunda zirvede olan fesahat ve belâğat onda zirve yapıyordu. Okuma yazması olmamasına rağmen o günkü Arapların en fesih ve belîği idi. Bu da onun peygamberlik yönüne işaret ediyor, kendi hava-i nefsinden konuşmadığı, ilahi murakabe altında olduğunu gösteriyordu. Durum böyle olunca, onun ağzından Arapça kaide ve kurallarına aykırı, fesahatten ve belagattan uzak devrik cümlelerin sadır olması düşünülemez.

Rasulullah (s.a.s.) Kureyşliler arasında fesahat ve belâğatıyla ün salmış Sa'd b. Bekr ailesinde yetişmiştir. Bazı rivayetlerde şu ifadeler geçiyor:

"انا أفصح العرب ميداني من قريش"

"Ben Arapların en fasihiyim. Çünkü ben Kureyştenim." ⁵⁵⁸

"أنا أعربكم، أنا من قريش، ولساني لسان بني سعد بن بك"

"Aranızda en hakiki Arap benim. Ben Kureyştenim. Benim dilim Sa'd b. Bekr oğullarının dilidir." ⁵⁵⁹ Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, bu hadisin uydurma olduğunu,

⁵⁵⁸ Müfit, *İhtisas*, IV,45; Hüseyin el-Hüseyin el-Birecendî, *Gâribu'l-Hadisi fi'l-Bihari*, Vezaretu's-Sekafeti ve'l-İrşadi el-İslâmî, Birinci Baskı, ys. h. 1421. III, 52.

⁵⁵⁹ er-Rîşehrî, Muhammet, *Mizânu'l-Hikme*, X, 258; Celaluddin Abdurrahman Ebibekr es-Suyûtî, *el-Hasaisu'l-Kubra*, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 108.

buna rağmen İmam Suyûtî'nin 'el-Câmi'u's-Sağır' adlı kitabında rivayet ettiğini söylemiştir.⁵⁶⁰

عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أُعْطِيَ جَوَامِعَ الْكَلِمِ " وَاخْتَصِرَ لِي الْحَدِيثَ اخْتِصَارًا

"Bana cevâmiu'l-kelim verildi. Hadis bana cidden ihtisar edildi."⁵⁶¹

İşte bundan yola çıkarak Ehl-i Sünnet âlimleri gibi Şia âlimleri de hadislerin sahih olup olmamasını tespit etmek için, rivayet edilen hadislerde mana, kelime dizilişi ve dil bilgisi açısından yanlış olup olmadığına dikkat etmişlerdir. Rasulullah (s.a.s.)'in söylemesi mümkün olmayan bir ibare varsa, o hadisin sahih olmadığını gösterir.

el-Câhiz Rasulullah (s.a.s.) sözlerini: "Harf sayısı az, manaları çok, yapmacıktan, zorlamadan uzak, açılması gereken yerde açan, kısaltılması gereken yerde kısaltan ve garip sözcükleri terk eden kısacası yüce Allah'ın **وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ** emri gibiydi"⁵⁶² şeklinde tarif etmiştir

Şia belağat ve fesahat konusunda da imamları Rasulullah (s.a.s.) ile aynı kefeye koymuşlardır.⁵⁶³

Hadis âlimleri bu konuyu '**rekâket**' (kulağa zor ve tırmalayıcı olması) başlığı altında ele almışlar. Oda sözün kötü ve düzgün olmamasıdır. Bunu da sahih hadisi tespit etmek için bir ölçü olarak kullanmışlardır. Hadiste rekâketin olması, o hadisin problemli, hatta uydurma olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir. Hadisçiler, lafız ve manada olmak üzere hadisteki rekâketi iki kısma ayırmışlardır. Lafızdaki rekâket masumun fesahat ve belağatına ters olmasına dönerken, manadaki rekâket ise, mananın çirkinliğine ve iğrençliğine döner. Yani bir hadisin belağat yönünden zayıf olması veya

⁵⁶⁰ Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, **Silsiletu'l-Ehadis ed-Daife ve'l-Mevdûa ve Eseruha es-Seyyi' fi'l-Umme**, Daru'l-Marif, Birinci Baskı, Riyad 1992, IV, 185.

⁵⁶¹ Ebu Bekr el-Beyhekî, **Şuabu'l-İman**, Abdulali Abdulhamid Hamid (thk), Mektebetu'r-Ruşdi, Riyad 2003, III, 38; Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Darekutnî, **Sunen**, Şuayb el-Arnevût (thk.), Muessesetu'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut 2004, V, 254; Suhayb Abdulcebbar, **el-Câmiu's-Sahih li's-Suneni ve'l-Mesaniid**, Babu Mebdei'l-Halk, ys. 2014, I, 429; Muhammed er-Rişehri, **Mizanu'l-Hikme, Daru'l-Hadis**, Birinci Baskı, Kum 1416, X, 260; Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, **el-Emâlî**, Daru's-Sekafeti, Kum h. 1414, II, 53.

⁵⁶² Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahiz, **el-Beyan ve't-Tebyin**, Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, II, 18, 19.

⁵⁶³ İzzettin Ebu Hamid b. Hibetullah b. Ebilhadid el-Mu'tezilî, **Şerhu Nehci'l-Belağ**, Muhammed Ebulfadl İbrahim (thk) Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, İkinci Baskı, Beyrut 1965, I, 148; Kasım el-Beydanî, **a.g.e.**, s.171.

manasının çirkin olması, masumun sözü olmadığına göstergesi olarak kabul edilir. Lafızdaki rekâkette hadisin mana ile değil, lafızla rivayet edilmiş olmasını şart koşmuşlardır.⁵⁶⁴ İbn Hacer el-Askalanî manadaki rekâketin hadisin sıhhatine zarar verebileceğini, lafızdaki rekâketin ise zarar vermeyeceğini söylemiştir. Çünkü râvi lafızları değiştirerek hadisi mana ile rivayet etmiş olabilir.⁵⁶⁵

2.1.7. Hadiste Kullanılan lafızların Sonradan İhdas Edilmemiş Olması

Diğer bir kriter ise hadiste kullanılan lafızların sonradan ihdas edilmiş lafızlardan olmaması kuralıdır. Zira hadiste kullanılan lafızlar ve ıstılahlar, masum döneminde kullanılan lafız ve ıstılahlardan değilse, hadisin sonradan uydurulduğu anlamına gelir.

Sonuç olarak bir hadisin sahih olarak kabul edilebilmesi için:

- 1- Allah'ın Kitabına muhalif olmaması,
- 2- Katî sünnete muhalif olmaması,
- 3- Tarihî gerçeklere muhalif olmaması,
- 4- Sahih aklın hükmüne muhalif olmaması
- 5- İlmî hâkikatlara muhalif olmaması,
- 6- Hadislerde denge ve tutarlılık olması,
- 7- Kullanılan lafızların sonradan ihdas edilmiş lafızlardan olmaması gerekir.

Fıkıh ve tasavvuf kitaplarında senetsiz olarak yer alan hadislerle ise itibar edilmez. Bu tür rivayetlere senedin durumuna göre hükmedilir. Kitabın müellifi meşhur ve değerli âlimlerden olsa bile senedine bakılmadan bu tür kitaplarda geçen hadislerle sahih hükmü verilmez.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Kasım el-Beydanî, **a.g.e.**, s.173.

⁵⁶⁵ İmaduddin Ebilfedâ' İsmail b. Kesir ed-Dimeşkî, **el-Baisu'l-Hasis Şerhi İhtisar Ulûmi'l-Hadis**, Ahmed Muhammed Şakir (thk), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Birinci Baskı, Beyrut 2002, s. 250.

⁵⁶⁶ Muhammet Hüseyin el-Ansarî, **a.g.e.**, s.42.

Aynı şekilde keşif yoluyla bir hadisin sıhhatine karar verilemez. Bazı tasavvuf ehlinin keşif yoluyla bir hadisin sahih veya uydurma olduğunun tespit edilebileceği iddiası bu kapsamda değerlendirilir. İbn Arabî (ö.638/1240): "Bazen bir hadis, râvilerine bakılarak sahih olduğuna karar verilir. Ancak keşif ehlinin birinin o hadisi Rasulullah'a (s.a.s.) sormasıyla uydurma olduğu anlaşılır ve terkedilir. Bazı hadisler de var ki, rivayet edildiği tarikin içinde bir vazzâm (hadis uyduran) olmasından dolayı zayıf kabul edilir ve kendisiyle amel edilmez. Ancak keşif ehlinin onu Rasulullah'a (s.a.s.) arz etmesiyle sahih olduğu anlaşılır"⁵⁶⁷ diyor.

Esas itibariyle bazı tasavvuf ehlinin bu iddiasının ne kadar hakikatten uzak bir o kadar da tehlikeli olduğu ortadadır. Tartışılmaya bile değmediği kanaatindeyiz. Ancak buna ciddi bir şekilde inananların olduğunu da teslim etmemiz gerekiyor. Bundan dolayıdır ki Aclûnî gibi bir âlim, tasavvufçuların en büyük şeyhlerinden sayılan İbn Arabî'nin bu iddiasını desteklercesine kitabında yer veriyor.

Bu konuyu sonlandırmadan Şia âlimlerinin sefirler aracılığıyla 'gaybet-i suğra' döneminde Muntazara hadis arz ettiklerini, hatta en sahih hadis kitabı olarak kabul edilen 'Usulu'l-Kâfi'nin' ona arz edildiğini ve "الكافي كاف لشيعة"⁵⁶⁸ el-Kâfi Şiamıza yeterlidir" (iddialarına göre) dediğini hatırlatmakta fayda vardır. Dolayısıyla aralarında büyük bir farkın olmadığını, değişikliğin sadece isimde olduğunu söylemek mümkündür. Biri sefirler aracılığı ile bu işi yaparken, diğeri keşif yoluyla yapıyor.

2.2.Ashâbu'l-İcmâ'

Şia'da sahih hadisin ne anlama geldiğini anlayabilmemiz için, üzerinde durmamız gereken en önemli mevzulardan biri de 'Ashabu'l-İcma' ve 'tashih u ma yasihhu anhum' konusudur. Çünkü 'Ashabu'l-İcma', bir hadisin sahih olarak kabul edilmesini sağlayan en önemli hususların başında geliyor. Bu konuyu ilk olarak ele alan Ebu Amr el-Keşşî'dir (ö. 329/941). Daha sonraki Şia âlimleri de bu yolu takip etmişlerdir.

⁵⁶⁷İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-İlbas**, Mektebetu'l-Kudsî, Üçüncü Baskı, Kahire 1988, I, 10.

⁵⁶⁸Haşim Ma'ruf el-Hasanî, **Dirasat fi'l-Kâfi li'l-Kuleyni ve's-Sahih li'l-Buharî**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia, XV, 3; Abdurrasul el-Ğıfârî, **el-Kuleynî ve'l-Kâfi**, Muessesetu Neşri'l-İslâmî, Birinci Baskı, Kum, 1416,I, 371; Haşim Ma'ruf el-Huseynî, **Dirasat fi'l-Hadisi ve'l-Muhaddisin**, Daru't-Tearuf, İkinci Baskı, Beyrut 1978, I,110,111.

el-Keşşi, “Ehl-i Beyt’in hadislerini rivayet eden, önde gelen bazı ravi ve sikalar vardır. Bunlardan geldiği kesin olan hadislerin sahih olduğunda icma’ vardır” demiştir. Bu ravilere ‘Ashabu’l-İcma’ ismini vermişlerdir.⁵⁶⁹

Bu konu, Usulu’l-Hadis kaide ve konularının en önemlilerinden sayılıyor. Çünkü Şia fikhî hadislerinin büyük bir kısmı bu hadisler üzerinde inşa ediliyor. en-Nûrî, “ Bu konu, bu fennin en önemli mevzuları arasında yer alıyor. Çünkü normal şartlarda sahih olmayan binlerce hadis, bu yolla sahih hadis kapsamına giriyor veya sahih hadis hükmünü almış oluyor⁵⁷⁰ değerlendirmesinde bulunuyor.

Şunu ifade etmemiz gerekir ki, Şia’nın Hadis Usul’ünde Ehl-i Sünnet ’ten ayrıldığı önemli ilkelerden birisi, yegâne rivayet kaynağı olarak kabul ettikleri ‘Ashabu’l-İcma’dır. Şia’ya göre, altışar kişiden oluşan ve üç grupta toplanan on sekiz kişilik bu âlimler gurubu, sahih hadis kaynaklarını oluşturmakta ve bunlara dayanan hadislerin kabul ve tasdik edilmesini gerektirmektedir. Bunlardan birinin rivayet ettiği hadis, onunla Masum arasındaki ravi zincirinin sıhhatine bakılmaksızın sahih kabul edilir. Onlardan rivayet edilen hadislere düşülen, (تصحیح ما یصح عنہم) ‘tashihu ma yasihhu anhumu (onlardan rivayet edildiği kesin olan hadislerin sahih kabul edilmesi gerekir) kaydı, hadisin hangi kısmına girerse girsin, müsnedlerinin, mürsellerinin, merfu’lerinin, maktu’larının sıhhatine delalet etmektedir. Önemli olan senedin başından o raviye kadarki senedin durumudur.⁵⁷¹

Ebu Ali olarak tanınan Muhammet b. İsmail (ö. 1028/1619) ‘Rical’ kitabında şunları kaydediyor: “ O cümleden ‘tashihu ma yasihhu anhumu’ anlaşılan, bu mana ve tefsirdir.” Hocası el-Allame’nin de bu manayı tercih ettiğini ifade ediyor. Bu görüşün o dönem âlimleri arasında meşhur olduğunu da söylüyor. Şia âlimi ed-Damat da, ‘er-Revaşihu’s-Semaviye’ adlı kitabında bu konuda icma’ olduğunu söylüyor. Aynı görüşü

⁵⁶⁹Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 37.

⁵⁷⁰Muhammet Hüseyin en-Nûrî, **Mustedreku’l-Vesail**, el-Matbaatu el-İslamiyye, Tahran h. 1384, III, 757.

⁵⁷¹Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 37.

Eminuttin el-Kazımı'den de naklediyor.⁵⁷² Muhammet b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî de aynı görüşü tercih etmiştir.⁵⁷³

el-Feyz el-Kaşani, muteahhirin alimlerden bir kısmının bu ifadeyi şöyle anladığını söylüyor: “Bu cemaatten birinden ‘ashabu’l-İcma’ rivayet edildiği kesin ise, o hadis mutlak olarak sahihtir. Mürsel olması bir tarafa, hadisi rivayet eden, fıkıyla ve hadis uydurmasıyla tanınan biri olsa bile bu hadis sahih olarak kabul edilir.”⁵⁷⁴ Muhammet b. Hasan el-Hur el-Âmilî de bu görüşü tercih etmiştir.⁵⁷⁵

Bazı Şii âlimler bu görüşe karşı çıkıp, Ashab-ı İcma’ ile onlardan olmayanların rivayetleri arasında hiçbir farkın olmadığını savunmuşlardır.⁵⁷⁶ Bizimle onlar arasındaki senedin sağlam olması gerektiği gibi, onlarla masumlar arasındaki senedin de sağlam ve güvenilir olması gerekir.⁵⁷⁷ Ancak Şia hadis âlimlerinin büyük bir kısmı, bunlardan gelen hadislerin tartışmasız sahih olduğu görüşündedir.

Ashabu’l-İcma’ Kimlerdir?

el-Keşşî'nin “tashîhu ma yasihhu anhum (onlardan rivayet edildiği kesin olan hadislerin sahih kabul edilmesi gerekir) veya tasdik edilmeleri gerektiği noktasında icma’ vardır, dediği râvilerin sayısı 18’dir. Bunları altışar olmak üzere üç guruba ayırmıştır. Her gurup altı kişiden meydana geliyor.

2.2.1. Ashâbu’l-İcmâ’nın Tabakaları

Ebu Ca’fer Muhammed b. Bakır ile Ebu Abdillah Cafer es-Sadık’ın Râvileri

Bu ravilerin hadis ve fıkıh bilgilerine tam olarak güvenilir. Rivayetleri tereddütsüz kabul edilir. Sıklık durumlarına göre şu şekilde sıralıyorlar:

Zurare b. A'yun

⁵⁷² Muhammet b. İsmail Ebu Ali el-Hairî, **Muntehe’l-Mekal**, İran h. 1302, s. 9,10; el-Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 37,38.

⁵⁷³ Mamekanî, **a.g.e.**, s. 72.

⁵⁷⁴ Muhammet b. Muhsin b. el-Muttaza el-Feyz el-Kaşanî, **el-Vafi**, İran 1324, I, 12.

⁵⁷⁵ Âmilî, **Vesailu’s-Şia’**, III, 7. Faide.

⁵⁷⁶ Ğureyfi, **a.g.e.**, s. 38.

⁵⁷⁷ Ğureyfi, **Kavaidu’l-Hadis**, s. 38.

Ma'ruf b. Harbuz

Bureyd

Ebu Basir el-Esedî

Fuzayl b. Yesar

Muhammet b. Muslim et-Taifî.

Bu altı kişi arasında en fakih olanı Zurare'dir diyorlar. Ebu Basir el-Esedî yerine Ebu Basir el-Muradî, yani Leys b. el-Buhteri'yi zikredenler de vardır.⁵⁷⁸

Ebu Abdillâh'ın Râvileri

Cemil b. Dirac

Abdullah b. Miskan

Abdullah b. Bekir

Hammat b. Osman

Hammat b. İsa

Eban b. Osman

Keşî, 'Ashabımız (isabe) bunlardan geldiği kesin olan hadislerin sahih olduğu ve onları söylediklerinde tasdik etme noktasında icma' ettiler' diyor.⁵⁷⁹ Bu altı kişi daha isimlerini zikrettiklerimizden bir derece aşağıdadırlar. Ebu İshak el-Fakih'in, bunlar arasında en fakih olanın, Cemil b. Derac olduğunu iddia ettiği rivayet edilir.⁵⁸⁰

Ebu İbrahim ve Ebu'l-Hasan er-Rıza'nın Râvileri

Yunus b. Abdurrahman

Safvan b. Yahya b. Beyya' es-Sabirî

⁵⁷⁸ Ebu Amr el-Keşî, **a.g.e.**, s. 206.

⁵⁷⁹ Keşî, **a.g.e.**, s. 322.

⁵⁸⁰ Güreyfî, **a.g.e.**, s. 39.

Muhammet b. Ebi Umeyr

Abdullah b. el-Muğire

el-Hasan b. Mahbup

Ahmet b. Muhammet b. Ebi Nasr.

Bu altı râvi, daha önce zikrettiğimiz Ebu Abdillâh'ın altı râvisinden sonra gelirler. Bazıları el-Hasan b. Mahbup yerine el-Hasan b. Ali b. el-Fazzal ve Fuzale b. Eyyub'u zikretmişlerdir. Diğer bazıları ise Fudale b. Eyyub yerine Osman b. İsa'yı zikretmişlerdir. Bunlar arasında en fakih olanı Yunus b. Abdîrrahman ve Safvan b. Yahya'dır demişlerdir.⁵⁸¹

en-Nuri ise Ashabu'l-İcma'ı 22 olarak saymış. Bunu yaparken el-Keşî'nin tercihi ile diğer bazı Şia âlimlerinin tercihi arasında cemetme yoluna gitmiştir. Bu ravilerin sayısını 22 ve 23'e çıkaranlar olmuşsa da genel kanaat bu sayının 18 olduğudur.

Konu ile alakalı olarak el-Mamekani şöyle demektedir:

“Bildiğimiz kadarıyla İcma' Ashabı'ndan, 'Rical' adlı kitabında ilk söz eden Ebu Amr el-Keşî'dir. Sonra Tusi, Necaşi, İbn Tavus, İbn Davut, Ma'alim sahibi, İki Şehit, Şeyh Süleyman, Seyyit ed-Damat vs. gibi mutekaddimun ve muteahhirun âlimleridir. Bu İcma'nın tevatürle nakledildiği doğru kabul edilirse, şunu söylemek de doğru olur: Madem bu İcma' tevatürle nakledilmiştir. O halde bunun ortaya konulması, fakih, muhaddis, dirayet ve rical uzmanlarının kanaatiyle olmuştur.⁵⁸² Görüldüğü gibi, Şia'nın en önemli hadis âlimleri bu görüştedir.

2.3. Tashîhu Ma Yasîhhu Anhum Kavramı

Belirtildiği gibi "Tashîhu mâ Yasîhhu Anhum"(تصحيح ما يصح عنهم) kavramı Şia'nın hadis usulü ilminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle âlimler, üzerinde önemle durmuş ve ne anlama geldiğini anlamaya çalışmışlardır. Konu ile alakalı âlimleri meşgul eden, kavramdaki ism-i mavsul olan 'ما' edatıdır. Muhaddis ve rical erbabı 'ما' nın ne anlama geldiği ile ilgili şu yorumları yapmaktadır:

⁵⁸¹ Keşî, a.g.e., s. 325; el-Ğureyfi, a.g.e., s. 39.

⁵⁸² Mamekînî, a.g.e., s. 70.

Buradaki ‘ما’ edatından maksat, salt hadis rivayeti ve onu nakletmek midir? Yani ravilerin nakletmelerini tasdik etmek midir? Başka bir ifadeyle, Örneğin, ‘Ebu Amr, Uzeyne’nin onu tahdis ettiğini söylediğinde icma’ erbabı, ‘Ebu Amr’ın söylediğinin doğru olduğunutasdikmi etmektedir?

Bu durumda, zorunlu olarak bütün ravilerin sıklığı kabul edilmektedir. Çünkü icmanın bu haber senedini tevsik etmesi bu anlama gelmektedir.

Reşiduddin b. Şehr Aşub (588/1192) ve bazı âlimler ‘ما’nın bu anlama geldiğini söylüyorlar.

Rivayet edilen hadisin kendisi midir? ravilerin naklettikleri haberlerin doğruluğunu tasdik etmek midir? Yani, Uzeyne’nin rivayet ettiği haberin sahih olduğu mudur? Bu durumda ise,

Hadis mursel, meçhul veya zayıf da olsa sahih kabul edilir. es-Saduk, “Şeyhimin sahih kabul ettiği her rivayet, benim yanımda sahihtir” demiştir. Dolayısıyla kayıtsız şartsız rivayetin sened ve metin yönünden sahih kabul edilmesi söz konusu oluyor.⁵⁸³

Sıhhati yalnız metin yönünden olduğundan nisbidir. Yalnız hadisi ilgilendirmektedir. Bu da mutlak olarak hadisi sahih kabul etmeye engeldir. Çünkü raviler arasında sika olmayanlar olabilir.

Hadisin sahih kabul edilmesi halinde ravileri de sika olur. Çünkü hem senet hem metnin sağlamlığı sıhhatin şartlarındandır.

Ebu Ali, Ricali’nde şöyle demektedir: “Kastedilen cemaatin doğruluğunu tasdik eden icma’dır ve senetteki ravilerden birisinde tevakkuf (şüphe) yoksa rivayet ettiklerinin sıhhatidir. Birisi ‘Bana tahdis etti’ dediğinde iddiasının doğruluğunda icma vardır. Zayıf veya bilinmeyen birisi ise, bunu tartışmanın manası yoktur. Seyyit Mehdi Tabatabai de bu görüştedir.⁵⁸⁴

⁵⁸³ Ali Ekber el-Ğıfari, **Dirasat Fi İmi’d-Diraye**, s.25; Kelebasî, Ebu’l-Huda el-Kelebaî, **Semau’l-Mekal Fi İlmî’r-Rical**, Muhammet el-Hasanî el-Kazvîni (Thk.), Birinci Baskı, Kum h. 1419, s.180.

⁵⁸⁴ Mirza Hüseyin en-Nûrî et-Tabresî, **Mustedreku’l-Vesail**, Muessesetu Al el-Beyt, Birinci Baskı, Beyrut 1987, II, 760.

Keşşi de, metin değil senedin kastedildiği görüşündedir. Şehr Aşub da, Keşşi'nin sözlerinden bunu anladığını söylemektedir. İbn Ebi Davut da aynı görüşü paylaşmaktadır.⁵⁸⁵

Bu İcma'ın Huccet Oluşu

Yaptığımız araştırmada Şia âlimlerinin bu İcma'ın huccet olması konusunda ihtilaf ettiklerini görüyoruz. Bu İcma'ın muktezasıyla amel etmenin gerekliliği konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Buradaki vaciplik ne anlama geliyor? Taabbudi anlamında mıdır? Yoksa ıstılahı anlamında mı kullanılmış?

Muhammed b. el-Hasan el-Hur el-Amilî, "buradaki İcma', taabbudi olup, diğer konulardaki sair İcma'larda olduğu gibi, Ma'sum'un görüşünü ortaya çıkarıyor."⁵⁸⁶

Mamekanî de şu sözleriyle ona tabi olmuştur: "Buradaki İcma'dan gaye, tümün bir konuda ittifak etmesi anlamındaki sözlük anlamı değildir. Bilakis ıstılahi anlamı murat edilmiştir. Yani Ma'sum'un görüşünü keşfetme ve ortaya çıkarmadaki bir ittifaktır..."⁵⁸⁷

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Şehidu's-Sanî, I.Meclisî, Şeyh Behâî Bahâuddin el-Âmilî ve Allâme el-Hillî gibi⁵⁸⁸ bu görüşe muhalefet eden Şia âlimleri olsa bile, uygulamada bu görüş hâkimdir.

Görüldüğü gibi sadece Ehl-i Beyt kanalıyla gelen hadislerle itibar eden İmâmiyye İsnâ Aşeriyye Şiası, ashâb-ı icma' anlayışı ile de Ehl-i Sünnet'den farklı bir hadis anlayışını benimsemiş, ashâb-ı icma' diye nitelendirdikleri kişilerden gelen hadisleri bilhassa râvilerinin güvenilirliklerini incelemeden kabul etme yoluna gitmiştir.

3. SAHİH HADISIN HÜKMÜ

Sahih hadisin tanımını, çeşitlerini, mertebelerini ve kıstaslarını zikrettikten sonra, sahih hadisin bağlayıcılığı ve hükmü üzerinde duracağız.

⁵⁸⁵ Suphânî, **Kulliyatun Fi İlmi'r-Rical**, s. 185.

⁵⁸⁶ Hur el-Âmilî, **a.g.e.**, III, 7. Faide.

⁵⁸⁷ Mamekanî, **a.g.e.**, s.70.

⁵⁸⁸ İrânî, Bâkır, **Kavâidu'r-Ricâliyye**, Menşûrati Said b. Cübeyr, İran h.1414, s.181.

Suphani, “Ashabımız haberi vahidin hüccet olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. es-Seyyit el-Murtaza, hüccet olmadığını, onunla amel edilemeyeceğini savunmuştur. Bu durumda hadis taksimatının bir anlamı kalmıyor. O, haber-i vahidi mutlak olarak reddediyor” ifadesini kullanıyor.⁵⁸⁹

Ahat haberin hüccet olduğunu savunanlar açısından ise, -doğru olan da budur- bir kısmı hüccet olmayı sadece sahih hadis için kabul ederken, diğer bir kısmı ise, hasen hadisin de hüccet olduğunu savunmuştur. Bazıları da muvassek hadisin de hüccet olduğunu iddia etmiştir. Bazı âlimler de, zayıf hadisin de bazı şartlara bağlı olarak hüccet olabileceğini savunmuşlardır.⁵⁹⁰

el-Ğureyfi de ‘Kavaidu’l-Hadîs’ adlı kitabında, “Ahad haberin hüccet olduğunu savunanlar açısından, sahih hadisin hüccet olmasında ittifak vardır.”⁵⁹¹

Ahad ve sahih olan hadisler zanni hüküm ifade eder. Eğer karine ile mutevatir olduğu tespit edilirse, hükmü ile amel etmek vacip olur.⁵⁹²

Muvassak, hasen ve meşhur hadisin hüccet olması konusunda ise ihtilaf vardır. Ahad haberin hüccet olabilmesi için râvîlerin tümünün imamî ve adil olması gerekir. eş-Şehidu’s-Sanî, “Hasen hadisle amel etme konusunda ihtilaf ettiler. Şia âlimlerinden bazıları hasen hadisle mutlak olarak amel edilir derken, büyük bir kısmı ise hasen hadisle mutlak olarak amel etmeyi reddettiler. Çünkü onlar, kendisiyle amel edilebilmesi için, iman⁵⁹³ ve adaleti şart koştular. Muvassak hadisin hükmü hasen hadisin hükmü gibidir. Doğru olan ise, ikisinin de hüccet olmasıdır”⁵⁹⁴ demiştir.

Şia âlimleri ahad hadisle amel etmekle iktifa etmemiş, tevki ve imamlardan sadır olduğu iddia edilen diğer cifr gibi hayali rivayetlerle de amel etmeyi gerekli görmüşlerdir. Vesailu’s-Şeria’da geçen şu rivayet bunun açık delilidir. İmam

⁵⁸⁹ Suphânî, **a.g.e.**, s. 60.

⁵⁹⁰ Suphânî, **a.g.e.**, s. 60.

⁵⁹¹ Ğureyfi, **a.g.e.**, 27.

⁵⁹² Âmilî, **Hadis Usûlü**, s. 39.

⁵⁹³ İsna Aşeriyye’nin 12 imamına istisnasız inanmak demektir.

⁵⁹⁴ Şehidu’s-Sanî, **ed-Diraye**, s.26

Mehdi'densadır olan Tevkîi şerifte şöyle geçiyor: “Sikalarımızın bizden rivayet ettiklerinde şüphe etmede hiçbir taraftarımız mazur görülemez.”⁵⁹⁵

Diğer bir rivayette ise Hasan el-Askerî, Beni Faddal kitapları hakkında sorulan soruya şu cevabı vermiştir: “Rivayet ettikleriyle amel edin, görüşlerini ise terk edin.”⁵⁹⁶ Bilindiği gibi Beni Faddal 'el-Fetahiyye' mezhebine mensuptur.

eş-Şeyh el-Ensarî, bu rivayetten yola çıkarak, senetteki râvilerin durumuna bakmaksızın Benu Faddal'ın rivayetleriyle amel etmenin gerekli olduğu hükmünü çıkarmıştır.⁵⁹⁷

el-Vâfiye'nin sahibi el-Hurasanî (ö. 1071/1661) konumuzla ilgili şunu söylüyor: “Şunu bilki, ahad haberle amel etmek, haberi vahidin hüccet olduğuna delalet eden katî delile tabi olmaktır... Bu zamanda haberi vahidle amel edebilmenin bazı şartları vardır. Bu şartlar şunlardır:

- ✓ Haberin el-Kâfi, el-Fekih, et-Tehzip vb. mutemet Şia kitaplarında geçiyor olması.
- ✓ Onlardan bir kısmının açıkça itiraz etmeden kendisiyle amel etmiş olması.

Yine ondan daha kuvvetli olan bir rivayetle çelişmemesi gerekiyor. Bu durumdaki haber, ister musned, sahih, hasen, muvassak, zayıf, mursel, merfû', mevkuf, munkatı' mu'dal, muanan, munker, muallel, muzdarip, mudrec, muallak, meşhur, garip, azîz, muselsel vb. olsun veya olmasın kendisiyle amel edilir.”⁵⁹⁸

Ehl-i Sünnet âlimlerinin cumhuruna göre ise, sika râvînin rivâyet ettiği hâber-i vâhid hüccet olup onunla amel etmek lâzımdır.⁵⁹⁹ Bu nev'î haberin delaleti zanni olduğu için, onların ekserisine göre kat'iyet ifade etmez.⁶⁰⁰ İmam Ahmed b. Hanbel vb. bazı

⁵⁹⁵ Âmilî, a.g.e.,h.no: 41, Bab: 11, Sıfatu'l-Kâdi.

⁵⁹⁶ Âmilî, a.g.e.,h. no:14, Bab:11. Sıfetu'l-Kâdi.

⁵⁹⁷ Murtada el-Ansarî, **Kitabu's-Salati**, Birinci Baskı, Matbaatu Bakırî, Kum h. 1425, II,18.

⁵⁹⁸ Abdullah Muhammet el-Bişrevî el-Hurasanî, **el- Vafiye Fi Usûli'l-Fikhi**, Muhammet Hüseyin er-Radavî el-Keşmîrî (Thk.) Birinci Baskı, Mecma' el-Fikr el-İslâmî, Kum h. 1412, s.111,112.

⁵⁹⁹ Nevevî, **Şerhu Mukaddimeti Muslim**, Daru'd-Deyyan li'Turas, Birinci Baskı, Kahire, 1987, I, 63.

⁶⁰⁰ Nevevî, **et-Takrîb**, s.41.

âlimler de haber-i vâhidin kat'î olup ilm-i yakînî ifade ettiği görüşündedir.⁶⁰¹ Hatta İbn Hazm ez-Zâhirî der ki:

“Rasulullah (s.a.s.)’e varıncaya kadar hep âdil kimselerin rivâyet ettiği haber-i vâhid, hem ilim, hem de amel ifade eder.”⁶⁰²

İbn Salah da, İmam Buhari ile İmam Müslim’in ikisinin veya birisinin sahihlerinde tahrîç ettiği hadislerin sıhhatinin kat'î olduğunu ve az bir kısmı istisna ilm-i yakînî ifade ettiğini söylemiştir. Ahmed Muhammed Şakir de İbn Hazm ez-Zahiri’nin görüşünü tercih ettiğini söylemiştir.

Ahad haberlerin delaleti zanni mi, yoksa delalet-i kati mi ifade ettiği hususu Usûlu’l-Fıkıh konusuna girdiği için bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

⁶⁰¹ Âmidî, Ali b. Ebi Ali b. Muhammed b. Salim es-Sa'lebî, **el-İhkâm Fi Usûli'l- Ahkâm**, Matbaatu'l-Maarif, yy, 1914, I, 108.

⁶⁰² İbn Hazm ez-Zâhirî, **el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm**, Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Âfâk el-Cedîde, Beyrut, ty, I, 119, 137.

SONUÇ

Şia'nın hadis anlayışı, Ehl-i Sünnet'in esas aldığı krîterlerle mukayese edildiğinde, kullanılan lafızların/ıstılahların belli konularda benzerlik arz ettiği görülmektedir. Şia âlimlerinin de itiraf ettiği gibi, Şîî muhaddisler, hadis metodolojilerinin temelini Ehl-i Sünnet'ten aldıkları bilgilerle oluşturmuşlardır.

Ehl-i Sünnet hadis usulü anlayışıyla terminoloji bakımından var olan bu benzerlikle beraber, Şia'daki mâsum imam anlayışı ve bu anlayışın hadis ilmine etkisi, Ehl-i Sünnet'in hadis anlayışıyla temelden ayrılmaktadır. Şia'ya göre Rasulullah (s.a.s.)'in Ehl-i Beyti içinde değerlendirilen ve mâsum imamlar olarak nitelenen on iki imam, Rasulullah (s.a.s.)'in otoritesini miras almıştır. Bu inanç, Şia'nın hadis telakkisinin esasını teşkil etmektedir.

Şia'ya göre, Rasulullah (s.a.s.)'in vefatıyla birlikte vahiy kesilmiş olsa da, mâsum imamlar "ilham yoluyla" özel bilgi almışlardır. Şia hadis kitaplarında geçen bazı rivayetlerde, mâsum imamlara meleklerin geldiği ve onlara vahiy getirdiği ifade edilmektedir. Yine Şia hadis kitaplarında mâsum imamların geçmiş ve gelecekle ilgili her türlü bilgiye sahip olduklarını ifade eden pek çok rivayet vardır.

Hadislerin İslam Dini'nin Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı olduğu konusunda İсна Aşeriyye dâhil, bütün Müslümanlar müttefiktir. Ancak Şîî literâtürde, sünnet'in ıstılahî anlamı biraz daha genişletilerek onun 'Peygamber (s.a.s.) ve ma'sum imamların söz, fiil ve takrirleri' şeklinde tarif edilmiştir.

İmamların ma'sum oldukları inancı, -Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi- senedin Rasulullah (s.a.s.)'e ulaşması şartı aranmadan, onlardan gelen hadislerin sahih kabul edilmesinin yolunu açmıştır.

Şia hadisçileri râvinin İmâmî olmasını esas almışlardır. Ancak güvenilir olması, sika ve İmâmî râvilerin rivayetlerine ters düşmemesi gibi şartlarla başka mezhepten olanların rivayetleri de sahih ve hasen hadisin bir alt kategorisi olan 'muveszak' hadis şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu durumda ravinin adaleti, güvenilirliği ve zapt yönü ne kadar iyi olursa olsun, hadisi hasen hadisin bir alt kategorisi olan 'muveszak' olmaktan öteye gidemez.

Şia uleması usulcüler ve haberciler (Usûliyyun ve Ahbariyyun) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Haberciler 'Kutub-i Arbaa' ve diğer mutemet kitaplarda geçen haberleri olduğu gibi, hiçbir tetkike tabi tutmadan kabul etmişlerdir. Ahbariyyun, Usulcülerin yedinci yüz yılda, yoğun eleştiriler nedeniyle yaptığı hadis taksimatına itiraz etmiş, bu ıstılahları kullanmanın bidat olduğunu, hatta haram olduğunu söylemişlerdir.

Şia'ya göre, İmamiyyeden olan, adalet ve zapt sahibi râvilerin, yine kendileri seviyesinde râvilerden, Ma'sum İmama kadar şaz ve illetsiz olarak ulaştırdıkları hadislere, sahih hadisler denir. İkinci olarak isimleri hadis senedinde geçen bütün râviler güvenilir ve 12 imama inanan Şîi olmalıdır.

Özetle, Şia âlimleri, bir hadisin sahih kabul edilebilmesi için:

- ✓ Ma'sum imama ulaşınca kadar senedin muttasıl olması,
- ✓ Bütün tabakalardaki râvilerin 12 imama inanan imâmî olması,
- ✓ Râvilerin âdil olmaları konusunda, ittifak ederken, Şaz ve illetli olmaması konusunda ise ihtilaf etmişlerdir.

Şia'nın sahih hadistanımlamalarına bakıldığında şu hususları tespit etmek mümkündür: Hadisin sahih sayılabilmesi için Ehl-i Sünnet nezdinde sahih kabul edilmemiş olmalıdır. Eğer Ehl-i Sünnet hadisçileri bir hadisi sahih kabul etmişse (mezhep ve akidelerini teyid eden rivayetler istisna), sened ve metin tenkidine başvurmadan zayıf ve mevzu kabul edilir. Ehl-i Sünnetin hadis kitaplarında geçen, Ehl-i

Beyt'in fazileti ile ilgili rivayetler sahihtir. Aynı şekilde onlara göre Ehl-i Beyt'e düşman olanları zemmeden rivayetler de, sened ve muhtevasına bakmaksızın sahih kabul edilir.

Şia âlimlerinin büyük önem verdiği diğer bir hususta, hadisin Kur'an'a, Sünnet'e, tarihi bilgilere, ilmi gerçeklere ve akl-ı selime arzedilmesi hususudur. Ancak Şia'nın hadis ve dirayet alanında yazılan kitaplarına dikkatle bakıldığında, bu konulan kurallara da büyük ölçüde uyulmadığı görülmektedir.

Şia'nın sahih hadis anlayışını ortaya koymaya çalışan bu çalışmada varılan sonuçların paratik olarak daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi için, Şia hadis mecmualarının ciddi bir tenkit süzgecinden geçmesi faydalı olacaktır. Berkeî'nin 'Sahihu Usulu'l-Kâfi' benzeri çalışmaların diğer hadis mecmuaları üzerinde de, objektif bir bakışla devam ettirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A.J.Wensinck, **Concordance et indices de la tradition Musulmane**, Landen 1955.

ABDUL'AL, Ali b. Abdilal, **Nefehatu'l-Lahut fi La'ni el-Cibti ve't-Tağut**, el-Kerki (Thk), Mektebetu Nineva el-Hadise, Tahran ts. alfeker.net

ABDULBAKİ, M. Fuat, **el-Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfazi'l-Kur'an**, Ş-Y-A md.

ABDULCEBBAR, Suhayb, **el-Câmiu's-Sahih li's-Suneni ve'l-Mesanid**, 2014.

....., **el-Musnedu'l-Mevdû el-Câmi' li'l-Kutubi'l-Aşere**, ys. 2013.

ABDULLAH b. Abdulaziz, **Men Katele el-Hüseyn**, Daru'l-Emel, Kahire h.1430.

ABDULLAH, Adil Kazım Abdullah, **el-İsmetu İnde es-Seyyit el-Hûl ve İnde el-Muşekkikin**, Daru Va'di's-Selam, Kuveyt h. 1430.

....., **Umniyyetu Ebubekir**, Daru Vadi's-Selam, 2009.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-İlbas**, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire 1988.

el-AFGANÎ, Cemalettin el-Afğani, **Kitabu'l-A'mal el-Kamile**, Muhammed Ammare (Thk), el-Muessesetu'l-Arabiyye Li'ddiraseti ve 'Neşri, Beyrut 1979.

AHMED EMİN, Ahmet Emin, **Duha'l-İslam**, Mektebetu'n-Nahda el-Mısriyye, 1978.

....., **Fecru'l-İslam**, Daru'l-Kitap el-Lubnani, Lübnan 1969.

ALİ b. EBİ TALİP, **Nehcu'l-Belağa**, Suphi Salih (Thk), el-Mektebetu's-Şamile.

el-ÂLÛSÎ, Mahmut Şükrü el-Alusi, **Muhtasaru't-Tuhfe el-İsna Aşeriyye**, Muhibbu'd-Din el-Hatip (Thk), er-Riasetu el-Amme Li'l-İftai ve'l-İrşad, Suudi Arabistan h. 1404.

el-ÂMİDÎ, **el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm**, Matbaatu'l-Maarif, ys.1914,

el-ÂMİLÎ, Ali Hüseyin Mekki el-Âmilî, **el-Buhus Fi Fıkhı'r-Rical**, Muessesetu el-Urve el-Vuska, ys.1994.

el-ÂMİLÎ, Muhammet b. Cemaluddin Mekki el-Âmilî (Şehîdu'l-Evvel), **Mukaddimetu Şerhi'l-Luma'**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.

el-ÂMİLÎ, Cafer Murtaza, **es-Sahih Mine's-Sîreti'n-Nebiiyi el-A'zam**, Daru'l-Hidaye li't-Tabaati, Dördüncü Baskı, Beyrut 1995

el-ÂMİLÎ, Hüseyin b. Abdussamed, **Vusûlu'l-Ahyâr ila Usûli'l-Ahbâr**, es-Seyyit Abdullatif el-Hüseyinî el-Kuhkemrî (thk), Matbaatu'l-Hiyam, Kum h.1401.

el-ÂMİLÎ, Muhammet Bahauttin el-Amili, **el-Vecîze Fi'd-Dirâye**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Kum h. 1396.

el-ÂMİLÎ, Muhammet Hüseyin ez-Zeyn el-Amili, **eş-Şiatu fi't-Tarihi**, Daru'l-Asar, Beyrut h. 1399.

el-ÂMİLÎ, Zeynep bint. Ali b. Hüseyin, **ed-Durru'l-Mensûr**, el-Matbaatu'l-Kubra el-Emîriyye, Mısır h.1312.

el-ÂMİLÎ, Zeynuttin el-Ceb'i, Muhammed Kilinter, **er-Ravdetu'l-Behiyye fi Şerhi'l-Luma' ed-Dimeşkiyye**, Mektebetu'l-İ'lam el-İslâmî, ys. h.1416.

el-ÂMİLÎ, Muhammet b. el-Hasan el-Hurel-Amili, **el-Fusûlu'l-Muhimme fi Usûli'l-Eimme**, Muhammet b. Muhammet el-hüseyin el-Kâinî (thk), Muessesetu Meârif İslâmî İmam Rıza, Kum h.1418.

....., **Vesâilu's-Şia el-İslamiyye**, Abdurrahim er-Rabbani eş-Şîrâzî (Thk), Daru İhyai't-Turasi el-Arabi, Beyrut 1983.

....., **Emelu'l-Âmil**, Ahmet el-Hüseynî (thk), Matbaatu'l-Edeb, Necef.

el-ANSÂRÎ, Muhammed Hüseyin, **el-Mi'yarun-Nakziyye Linakzi'l-Hadis**, el-Emîre li'n-Neşri ve't-Tabaati, Beyrut 2006.

....., **el-Meayîru'l-İlmiyye Linekdi el-Hadis ve Meda Huciyeti el-Kutup el-Arbaa ve's-Sihah es-Sitte**, el-Emire Li't-Tabaati ve'n-Neşri ve'Tevzi'i, Beyrut 2006.

....., **Feraidu'l-Usûl**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.

el-ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Barî Şerhu Sahîhu'l-Buharî**, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire h.1407.

....., **Lisanu'l-Mîzan**, Abdulfettah Ebu Ğudde (Thk), Daru'l-Beşair el-İslamiyye, 2002.

....., **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muavvid (thk), Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1995.

el-ASKERÎ, es-Seyyid Murtaza, **Mealimu'l-Medreseteyn**, Muessesetu'n-Nu'man li't-Tabaati ve'n-Neşri, Beyrutts.

el-AŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, **Mâkâlâtu'l-İslâmiyyînve İhtilafu'l-Musallin**, 1969.

el-ATARİDÎ, Azîzullah, **Musnedu'l-İmam er-Rîda**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şîa.

BAĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed b. el-Ferra' el-Bağavi eş-Şafii, **Meâlimu't-Tenzîl fi Tefsiri'l-Kur'an**, Abdurrazzak Mehdi (Thk), Daru İhyai't-Turas el-Arabi, Beyrut h.1420.

el-BAĞDADÎ, Abdulkahir b. Tahir b. Muhammet b. Abdillâh el-Bağdadî et-Temimî el-İsfirayinî, **el-Farku Beyne'l-Firek ve Beynel-Firkatu'n-Nâciye**, Daru'l-Afâk el-Cedide, Beyrut 1977.

el-BAHRANÎ, Haşim el-Bahranî, **Yenabîu'l-Meâciz ve Usûlu'd-Delâil**, Faris Hassun Kerim (Thk), Muessesetu'l-Mearif el-İslamiyye, Kum h.1416.

....., **el-Hadâiku'n-Nadira**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia,

el-BAHRANÎ, Muhammed Salih el-Bahranî, **Hasailu'l-Fikr fi Ahvâli el-İmam el-Muntazar**, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut.

el-BAHRANÎ, Yusuf b. Ahmet el-Bahranî, **Lu'luetu'l-Bahreyn fi'l-İcazat ve Teracimi Ricali'l-Hadis**, Muhammed Sadık Bahru'l-Ulum (Thk), Mektebetu'l-Ulumu'l-Amme, el-Bahreyn ts.

....., **el-Hadâiku'n-Nadira**, Muessesetu en-Neşr el-İslâmî, Kum ts.

el-BAKİSTENÎ, İhsan İlâhi Zahirel-Bakistenî, **eş-Şiatu ve't-Teşeyyu'**, İdaretu Tercumani's-Sunne, Onuncu Baskı, Lahur 1995.

el-BASİR, Alauddin el-Basir, **Usturetu'n-Nas el-Celiy Ala İmameti Ali**, www.alburhan.com

el-BEDEVÎ, Abdurrahman el-Bedevi, **Mezahibu'l-İslamiyyin**, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut ts.

el-BERKEÎ, Ayetullah el-Uzma es-Seyyid Ebu'l-Fadl el-Berkeî, **Nakdu'l-Murâcaât**, Merkezu't-Tenvir Li'd-Dirasat el-İslamiyye, ys. h.1429.

....., **Ardu Ahbari Usul Ber Kur'an ve Ukûl**, h.1431.

BERUCERDÎ, es-Seyyid Ali Berucerdî, **Tarâifu'l-Mekâl**, Mektebetu Ayetullah el-Meraşî, Birinci Baskı, Kum h.1410.

BEYÂTÎ, Sabah, **Hakikatu't-Teşeyyui ve Neşetuhu**, Merkezu'l-Ebhas el-akaidiyye,

el-BEYDÂNÎ, Kasım, **Mebânî Nakdi Metni'l-hadis**, Mevki' ed-Diya' Lid-Dirasati'l-Muasire.

el-BEYHEKÎ, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Haşucerci el-Hurasani Ebubekir el-Beyhekî, **Şuabu'l-Îmân**, Abdulali Abdulhamid Hâmid (Thk), Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 2003.

....., **es-Sunenu'l-Kubrâ**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut h.1424.

....., **Ma'rifetu's-Sunen ve'l-Âsâr**, Abdulmu'ti Emin Kal'ecî (thk), Daru'l-Vefâ', Kahire 1991.

el-BEYKÛNÎ, Ömer Muhammed b. Fettuh el-Beykûnî ed-Dimeşkî eş-Şafîî, **Şerhu el-Manzûme el-Beykûniyye fi Mustalahi'l-Hadis**, Matbaatu's-Sabah, Dimeşk ts.

el-BEYDÂVÎ, Nasıruddin Ebu said Abdullah b. Ömer Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi, Kadı Beyzavî, **Envaru't-Tenzîlve Esrârû't-Te'vîl**, Muhammed Abdurrahman el-Mer'eşli (Thk), Daru İhya' et-Turas el-Arabi, Beyrut h.1418.

el-BÎRECERDÎ, Hüseyin el-Hüseyin, **Gârîbu'l-Hadisi fi'l-Bihari**, Vezaretu's-Sekafeti ve'l-İrşadi el-İslâmî, Birinci Baskı, ys. h. 1421

BROWN, Jonathan, **Hadith Muhammad's Legacy in the Mediaval and Modern World**, oneworld, Oxford 2009.

el-BUHARÎ, Muhammed b. İsmail ebu Abdillâh el-Buharî el-Cu'fi, **Sahîhu'l-Buhârî**, Fethu'l-Barî Şerhi ile beraber, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire.

el-CAFER, el-Hace Fatime el-Cafer, **el-İnkilabu'l-Muhul Ba'de Vefati'r-Rasûl**, alfeker.net, Kuveyt 2010.

el-CEZÂİRÎ, es-Seyyit Ni'metullah el-Cezairî, **el-Envârû'n-Nu'mâniyye**, Daru'l-Kûfe, Beyrut 2008.

el-CÎZANÎ, Eşref el-Cîzanî, **İlmu'l-Hadis Beyne Asâleti Ehl-i's-Sunneh ve'n'Tihali's-Şia**, Daru'l-Yekin, Birinci Baskı, Mısır 2009.

el-CUHENÎ, Manî' b. Hammad el-Cuhenî, **el-Mavsûatu'l-Muyessere fi'l-Edyâni ve'l-Mezâhibi'l-Muâsira**, Darunnedve el-Alemiyye Lit-Tabaa ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad h.1424.

el-CURCANÎ, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Curcanî, **Kitab et-Ta'rîfât**, Mısırh.1283.

ÇAKAN, İmail Lütü Çakan, **Hadis Edebiyatı**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

DAMAĞANÎ, Hüseyin b. Muhammed Dameğanî, **Kamûsu'l-Kur'an ve Islahu'l-Vucûhi ve'n-Nazâir fi Kur'ani'l-Kerim**, Abdulaziz Seyyidu'l-Ehl (Thk), Daru'l-İlmi'l-Melayin, Beyrut 1977.

ed-DÂNÎ, Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ebu Amr ed-Dânî, **er-Risâle el-Vâfiye Limezhebi Ehli's-Sünne Fil'i'tikadi ve Usûli'd-Diyâne**, Dağş b. Şebîb el-Acemî (Thk), Daru'l-İmam Ahmed, Kuveyt 2000.

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer b. Ahmed, **Sunen**, Şuayb el-Arnevût (thk.), Muessesetu'r-Risale, Betrut 2004.

ed-DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahman ed-Darimî, **Sunen**, Çağrı Yayınları, İstanbul h.1413.

....., **Sunen**, Şuayb el-Arnaût (thk), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1988.

ed-DÂVERÎ, Ayetullah el-Hac Şeyh Muslim ed-Dâveri, Muhammet Ali Salih el-Muallim, **et-Takiyye fi Fıkhi Ehli'l-Beyt**, Behmen Matbaası, ys. h.1418.

ed-DEHLEVÎ, Şah Abdulaziz Ğulam Hâkim ed-Dehlevî, **Muhtasaru't-Tuhfe el-İsnâ Aşeriyye**. Farsçadan Arapçaya çeviren: el-Hafız Ğulam Muhammed Muhiyuddin b. Omer el-Eslemi, İhtisar Yapan: Mahmud Şukri el-Elusi, Muhibbuddin el-Hatip (Thk). el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire h.1373.

ed-DEŞTÎ, Abdullah ed-Deştî, **Vakfetun Maa Kanûni's-Sahâbeti**, alfeker.net

EBU ZEHRE, Muhammed Ebu Zehre, **İslam Mezhepler Tarihi**, Daru'l-Fikr el-Arabî.

EBUBEKİR Amr b. Ebi Asım, **Kitâbu's-Sunneh**, Muhammed Nasıruddin el-Elbani'nin Zilalu'l-Cenne Fi Tahrici es-Sunne, el-Mektebetu el-İslamiyye, h.1400.

EBÛDAVUD, Suleyman ibni'l-A'sas es-Sicistanî el-Ezdî, **Sunen**, Daru'l-Hadis, Humus.

EDLEBÎ, Salahattin b. Ahmet, **Menhecu Nakzi'l-Metni İnde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Daru'l-Âfak el-Cedîde, Beyrut 1983.

EFENDÎ, Âsım, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul h.1305.

EFENDİOĞLU, Mehmet, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV, XXXV, 523.

ELBÂNÎ, Muhammed Nasıruddin, **Silsiletu'l-Ehadis ed-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha es-Seyyi' fi'l-Ummeh**, Daru'l-Marif, Riyad 1992.

el-EMİN, Hasan el-Emin, **Dairetu'l-Meârif eş-Şüyye**, Daru't-Taaruf, Beyrut h.1393.

el-ENSÂRÎ, eş-Şeyh el-Ensârî, **Ferîdu'l-Usûl**, Mecme' el-Fikr el-İslâmî, Kum h.1419.

el-ENSÂRÎ, Muhammed Hüseyin, **el-Mi'yaru'l-İlmiyye Linekdi'l-Hadis ve Meda Hucciyetu el-Kutub el-Arbâa ve's-Sihah es-Sitte**, el-Emire li't-Tabi ve'n-Neşri, Beyrut 2006.

el-ENSARÎ, Murtada el-Ensârî, **Kitabu's-Salati**, Matbaatu Bakırî, Kum h.1425.

EŞKENANÎ, İbrahim Eşkenanî, **et-Teşeyyu' Neş'eten ve Tatavvuren**, alfeker.net, Kuveyt 1979.

EŞKENANÎ, Şebir Murat Eşkenanî, **Adaletu's-Sahabe fi'l-Mîzan**, alfeker.net, 2011.

el-FAZLÎ, Abdulhadi el-Fazli, **Usûlu'l-Hadîs**, Muessesetu Ummu'l-Kura li't-Tahkiki ve'n-Neşri, Beyrut h.1421.

el-FEYRUZABADÎ, Mecdudaddin Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, **el-Kâmusu'l-Muhit**, Daru'r-Rayyan ve Muessesetu'r-Risale Matbaaları, Beyrut h.1407.

FİĞLALİ, Ethem Ruhi Fığlalı, **İmamiyye Şia'sı**, Selçuk Yayınları, İstanbul 1984.

el-GAZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **el-Mustasfa**, Muhammed Abdusselam Abduşşafi (Thk), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.

....., **Fedaihu'l-Batniyye**, Abdurrahman Bedevi (Thk), Muessesetu Daru'l-Kutub es-Sekafiyye, Kuveyt ts.

el-GIFARÎ, Ali Ekber el-Gıfarî, **Usûlu'l-Kâfi üzerindeki şerhi**, Daru'l-Kitap el-İslamiyye, Tahran h.1388.

el-ĞARİB, Abdullah Muhammed el-Ğarib, **Ahvalu Ehli's-Sunne Fi İran**, Kahire, h.1410.

el-ĞITA, Muhammed Hüseyin el-Kaşifu'l-Ğita', **Aslu's-Şia' ve Usûluha Mukarenetun Maa Mezahibi'l-Arbaa**, Muessesetu el-A'lemî Matbaası, Beyrut 1982.

el-ĞAVRÎ, Seyyid Abdulmacid el-Ğavrî, **el-Medhel İla Diraseti İlmi'l-Cerhi ve't-ta'dîli**, Daru İbn Kesir, Beyrut 2007.

ĞIFARÎ, Abdurrasul Abdu'l-Hüseyin, **el-Kuleynî ve'l-Kâfi**, Muessesetu'n-Neşr el-İslâmî, Kum h.1416.

....., **Subhetu'l-Ğuluvvi İnde's-Şia**, Daru Mehecceti'l-Beyda'.

el-ĞIFÂRÎ, Alî Ekber, **Dirasât fi İlmi'd-Dirâye**, el-Mektebetu's-Şâmile li's-Şîa.

el-ĞİRYÂNÎ, es-Sadık Abdurrahman, **el-Hukmu's-Şer'î Beyne'l-Akli ve'n-Nakli**, Daru'l-Ğarbi el-İslâmî, Beyrut 1989.

el-ĞUREYFÎ, Muhittin el-Musevi el-Ğureyfi, **Kavaidu'l-Hadîs**, Daru'l-Azva', Beyrut 1986.

el-HÂİRÎ, el-Mâzenderânî, Muhammed b. İsmail Ebu Ali, **Muntehe'l-Mekâl**, Muessesetu Dâri Âli Beyt li İhyâi Turas (thk), Beyrut 1998.

el-HAİRÎ, Muhammed Hüseyin el-A'lemî el-Hairi, **Muktebesu'l-Eser ve Muceddidu Ma Deser**, Muessesetu'l-A'lemi, Beyrut ts.

....., **Şeceretu Tûba**, Menşûrat el-Mektebetu el-Hayderiyye, Beşinci Baskı, Necef h.1385.

el-HAMEVÎ, Yakut b. Abdillâh el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Daru İhyai't-Turasi el-Arabi, Beyrut ts.

el-HASÎBÎ, el-Hüseyn b. Hamdan el-Hasîbî, **el-Hidâyetu'l-Kubrâ**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şîa.

HAKANÎ, Ali Hakanî, **Rical**, Mektebu'l-İ'lam el-İslami, İkinci Baskı, Tahran h.1404.

el-HAMZEVÎ, Abdulhâdî, **İlmi'l-Hadîs**, Kulliyyetu'l-Fıkıh Ders Notları, Necef 1973.

HANBEL, Ahmed b. Hanbel, **Musned**, Şuayb Arnevut (thk.) Muessesetu'r-Risale, 2001,

el-HANBELÎ, Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. El-Hasan es-Selâmî el-Begdâdî el-Hanbelî, Hemmam Abdurrahman Said (thk.), **Şerhu İleli't-Tirmizî**, Mektebetu'l-Mennar, Ürdün 1987.

el-HASANÎ, Haşim Ma'rûf, **Dirasat fi'l-Hadîsi ve'l-Muhaddisin**, Daru't-Taâruf li'l-Matbûat, Beyrut 1978.

....., **Dirasat fi'l-Kâfi li'l-Kuleyni ve's-Sahih li'l-Buharî**, el-Mektebetu's-Şmile li's-Şîa.

....., **el-Mevzûât fi'l-Âsâr ve'l-Ahbâr Arzun ve Nakzun**, Daru't-Taaruf li'l-Metbûat, Beyrut 1987.

el-HÂSÎBÎ, el-Hüseyn b. Hamdan el-Hasîbî, **el-Hidâyetu'l-Kubra**, Muessesetu'l-Belağ, Lübnan 1991.

HATÎP el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdâdî, **el-Kifaye fi İlmi'd-Dirâye**, Ebu Abdillâh es-Surkî (thk), el-Mektebetu el-İlmiyye, el-Medinetu el-Munevvere ts.

el-HATTABÎ, Ebu Suleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattabî, **Mealimu's-Sunen Şerhu Sunen-i Ebî Davud**, Abdusselam Abdu's-Şafî Muhammed (Thk), Daru'l-Kutup el-İlmiyye, Beyrut h.1411.

el-HAVANSARÎ, Muhammet Bakır el-Havansarî, **Ravdatu'l-Cennât Fi Ahvâli Ulemai's-Sâdat**, Esedullah İsmailiyan (Thk), el-Matbaatu'l-Hayderiyye, 1950.

el-HEKÎM, es-Seyyit Muhammet Takiy el-Hekim, **el-Usulu'l-Âmme Li'l-Fikhi'l-Mukâren**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

....., **Sunnetu Ehli'l-Beyt**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

HİBBULLAH, Haydar, **Nazariyyetu's-Sunne fi'l-Fikri'l-İmâmiyyi's-Şîf: et-Tekevvun ve's-Sayrûra, el-İntişâru'l-Arabî**, Beyrut 2006.

el-HİLALÎ, Selim b. Kays el-Hilâlî, **Kitabu Selim b. Kays el-Hilâlî**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia'.

el-HİMYERÎ, Neşvan b. Said el-Himyerî el-Yemenî, **el-Hûru'l-Ayn**, Kemal Mustafa el-Mektebetu el-Hanci (Thk), Kahire 1948.

el-HUÎ, Ebu'l-Kasım el-Musevi el-Huî, **Mu'cemu Ricali'l-Hadis**, Menşûratu Medîneti'l-İlm, Üçüncü Baskı, Beyrut h.1403.

el-HÛİNÎ, Ebu'l-Hüseyn el-Hûinî, **Faslu'l-Hitâbfî Tarîhi Katli İbni'l-Hattâb**, Heyetu Huddami'l-Mehdi, Beyrut 2006.

....., **Şehâdetu'l-Eser Alâ İmani Kâtili Ömer**, Hey'etu Huddami'l-Mehdi, Beyrut 2006.

el-HİLLÎ, Ebu'l-Kasım el-Hullî, **el-Mu'teber**, İran h.1317.

e-HİLLÎ, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhir el-Hillî, **Ricalu'l-Hillî**, İkinci Baskı, Hayderiyye Matbaası, Necef h.1381.

el-HULLÎ, Şemsuttin Yahya b. el-Hasan b. el-Hüseyin el-Esedi er-Rebi' el-Hullî,
Umdetu Uyûn Sihahi'l-Ahbâr, Tahran h.1412.

....., **el-Câmi' liş-Şerâi'**, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Kum h.1405.

el-HUMEYİNÎ, Ruhullah el-Musevi el-Humeyni, **Keşfu'l-Esrâr**, alfeker.net

....., **el-Mekasibu'l-Muharreme**, Muessesetu İsmailiyan, Kum h.1410.

el-HUMEYRÎ, Ebu'l-Abbas Abdullah b. Cafer el-Humeyrî, **Kurbu'l-İsnâd**,
Muessesetu Ali'l-Beyt ve İhyai't-Turasi, İran h.1370.

el-HURASANÎ, Abdullah Muhammet el-Bişrevî el-Hurasanî, **el-Vâfiye Fi Usûli'l-Fikhi**, Muhammet Hüseyin er-Radavî el-Keşmîrî (Thk), Mecma' el-Fikr el-İslâmî, Kum h.1412.

....., **Tefsîru Beyani's-Seadât fi Mekamati'l-İbade**, Muessesetu'l-A'lemi,
Beyrut ts.

el-HUSEYNÎ, es-Seyyid Ahmet el-Hüseynî, **Telamizetu el-Allâme el-Meclisî ve'l-Mucevvizune Minhu**, Mektebetu's-Şamile li's-Şia,

....., **Terâcimu'r-Ricâl**, Mec'meu'z-Zehair el-İslamiyye, Kum h.1403.

el-HUSEYNÎ, Haşim Ma'ruf, **Dirasât fi'l-Hadîsi ve'l-Muhaddisîn**, Daru't-Tearuf,
İkinci Baskı, Beyrut 1978.

el-HUSEYNÎ, İdris el-Huseyni, **el-Hilafetu'l-Muğtasabe Ezmetu Tarihin Ev Ezmetu Muerrihîn**, Daru'n-Nehil Li't-Tabaati ve'n-Neşri, Beyrut h. 1416.

el-HUVANSARÎ, el-Mirza Muhammed Bakır el-Musevi el-Huvensarî, **Ravdatu'l-Cennat fi Ahvâli el-Ulemâ' ve's-Sâdât**, ed-Dâru'l-İslâmiyye, 1991,

el-HUVEYZÎ, Abdu Ali b. Cum'a el-Arusi el-Huveyzi, **Tefsiru Nûru's-Sekaleyn**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia'.

el-HUZÂÎ, Muhsin Ya'kup el-Huzai, **el-Vasaya Bahsun Fi'l-Hilafeti Ba'de'r-Resul**, Necef 2002.

el-IRAKÎ, el-Hafız Zeynuddin Abdurrahim b. el-Huseyn el-İraki, **et-Takyîd Ve'l-İdâh Lima Utlika ve Uğlika Min Mukaddimeti İbnu's- Salâh el-İrakî**, Muessesetu'l-Kutub es-Sakafîyye.

....., **Nihâyetu'l-Efkâr**, Muessesetu'n-Neşri el-İslâmî, İran ts.

İBN ASAKİR, İbn Asakir Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah eş-Şafîî, **Muhtasaru Tarîhi Dimeşk**, Daru'l-Fikri Li't-Tabaati ve'n-Neşri, Dimeşk h.1402.

İBN CEVZÎ, Cemaluddin Ebulferec İbn Cevzî, **el-Muntazam fi Tarîhi'l-Mulûki ve'l-Umem**, Suheyl Zekkar (thk), Daru'l-Fikr, Beyrut 2000.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, **İlelu'l-Hadîs**, Matabi el-Humeydî, yy., 2006.

İBN EN-NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammet b. İshak b. Muhammet el-Verrak el-Bağdadi el-Mu'tezili İbn en-Nedim, **el-Fihrist**, İbrahim Ramazan (Thk), Daru'l-Ma'rife, Beyrut h.1417.

İBN HALDUN, **Mukaddime**, Daru'l-Fikr.

İBN HANBEL, Ahmet b. Hanbel, **Musned**, Ahmed Şakir (Thk), Daru'l-Hadis, Kahire h.1416.

İBN HAZM, Ebu Muhammet Ali b. Hazm el-Endelusi, **Kitâbu'l-Fasl (Fisâl) fi'l-Milel ve'n-Nihel**, Mektebetu'l-Hanci, Kahire h.1321.

....., **el-Muhalla Bilâsâr**, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.

....., **el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm**, Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Âfâk el-Cedîde, Beyrut ts.

İBN HİBBAN, el-Hafız Ebi Hatım b. Hibban et-Temimi, **es-Sikât**, Muessesetu el-Kutub es-Sekafîyye, Hindistan h.1393.

....., **Sahîhu İbn Hibbân Bitertîbi İbni Bilbân**, Şuayb el-Arnâvut (Thk), Muessetu er-Risâle, Beyrut 1993.

İBN KAYYİM, Şemsuddîn Ebi Abdillâh Muhammed b. Ebîbekr İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye, **Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbâd**, Daru İbn Receb, 2006.

İBN KESİR, Ebulfeda İsmail b. Kesir el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Daru'l-Fikr, 1986.

....., **el-Bidâye ve en-Nihâye**, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Thk), Daru Âlem el-Kutub, 2003,

İBN MANZUR, Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebulfazl Cemaluddin b. Manzur el-Ensârî er-Ruveyfî el-İfrîkî, **Lisânu'l-Arab**, Daru Sadır, Beyrut 1992.

İBN TEYMIYYE, Takiyyuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim b. Abdisselem b. Abdillâh b. Ebîlkasım b. Muhammed İbn Teymiyye el-Harrânî, **el-Furkân Beyne Evliyâirrahmân ve Evliyâiş-Şeytân**, Abdulkadir el-Arnaut (Thk), Mektebetu Daru'l-Beyan, Dimeşk h.1405.

....., **Der'u Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli**, Muhammed Raşad Salim (thk), Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Suudi Arabistan 1991.

....., **Minhâcu's-Sunne en-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami's-Şia el-Kaderiyye**, Muhammed Reşad Salim (Thk), Camiatu el-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Riyad 1986.

....., **Mecmû'u'l-Fetâva**, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım Mecme'u'l-Melik Fehd Litabati Mushafî's-Şerifi (Thk), el-Medinetu'l-Munevvere, h.1416.

İBNU'L-ESİR, Mecduddin Ebisseadat el-Mubarek b. Muhammed el-Cezeri İbnu'l-Esir, **en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadisi ve el-Eser**, Daru'l-Baz.

İBNU'L-VEZİR, Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Kasîmi es-San'ani İbnu'l-Vezir, **er-Ravdu'l-Bâsım fi'z-Zebbi an Sunneti Ebi'l-Kâsım**, Ali b. Muhammed el-Umrân (Thk), Daru Âlem el-Fevaid Linneşri ve't-Tevzii, 2011.

el-İHSAÎ, Ahmet b. Zeynuttin el-İhsaî, **er-Raca'tu Buhûsun Mufassaletun Havle Kiyâmi'l-Mehdi ve Raca'tu'n-Nebî Muhammed ve Alihi**, Muessesetu Fikri'l-Evhat, 2006.

....., **Avâli el-Leâli**, İntişarat Seyyidu's-Şuheda, Kum h.1405.

İRÂNÎ, Bakır, Kavâidu'r-ricâliyye, Menşûrâti Said b. Cübeyr, İran h. 1414.

İRFAN Abdulhamit, **Mecelletu Kulliyatı ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye**, h.1387.

el-İSBAHÂNÎ, Ebu Naim Ahmed b. Abdillâh el-İsbahabî, **Hulyetu'l-Evliya' ve Tabakâtu'l-Asfiyâ'**, Daru'l-Kutub el-Arabî, Beyrut 1974.

İSTİRABÂDÎ, Muhammed Emin, el-Fevâid el-Medeniyye ve's-Şevahid el-Mekiyye, Muessesetu'n-Neşr el-İslamiyye, Kum 1424.

KÂŞÂNÎ, Muhammet b. Muhsin b. el-Muttaza el-Feyz, Kitabu'l-Vâfi, **Mektebetu'l-İmam Emîru'l-Mu'minîn**, İsfahan 1991.

....., **el-Vâfi**, 'Mektebetu el-İmam Emîru'l-Mu'minin, Birinci Baskı, İsfahan h.1312.

....., **Tefsiru's-Safi**, Menşûrat Kitabu's-Sadr, Tahran ts.

KAŞİFÎ'L-ĞİTTA, **el-Usûl Arbaa Mieh**, yy., ts.

KÂZİM, Mudir Şâneçî, **İlmu'l-Hadîs**, Danişgah-ı Meşhed, Meşhed 1966.

KAZVÎNÎ, es-Seyyit el-Hüseynî, **Mevsûatu el-İmâm el-Cevvad**, Muessesetu Veliyyu'l-Asr, Kum h.1419.

KAZVÎNÎ, İbn Mace el-Kazvînî, **Sunen İbn Mace**, Mukaddime, Babu İttibai Hulefai'r-Raşidin el-Mehdiyyin, Muhammed Fuad Abdulbaki (Thk), Daru İhya' el-Kutub el-Arabiyye.

KELEBASÎ, Ebu'l-Huda el-Kelebasî, **Semâu'l-Mekâl fi İlmi'r-Ricâl**, Muhammet el-Hasanî el-Kazvînî (thk.), Kum h.1419.

KERMEBUR, eş-Şeyh Musa Kermebur, **el-Me'sât**, Merkezu't-Tenvir Li'd-Dirasat el-İnsaniyye, h.1429, www.alburhan.com

el-KEŞŞÎ, Muhammet b. Ömer el-Keşşi, **Ricâlu'l-Keşşi(İhtiyaru Ma'rifeti'r-Ricâl)**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

el-KIFÂRÎ, Nasır b. Abdillâh b. Ali el-Kıfârî, **Usulu Mezhebi's-Şia' el-İmâmiyye el-İsna Aşeriyye-Arzun ve Nakzun**, h.1415.

....., **Mes'ele't-Takrîb Beyne Ehl-i's-Sünne ve's-Şia**, Daru Tibeti li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad h.1413.

KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992.

el-KULEYNÎ, Ebu Cafer Muhammet b. Ya'kup el-Kuleynî er-Razi, **el-Usûlu'l-Kâfi**, Daru'l-Edva', Beyrut h.1405.

el-KUMMÎ, Abbas el-Kummî, **el-Kuna ve'l-Elkâb**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.

el-KUMMÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Bâbevyhi el-Kummî, **el-Hisal**, Merkezu'l-Menşûrat el-İslamiyye, Kum h.1403.

....., **Kemalu'd-Din ve Temamu'n-Ni'me**, Menşuratu el-A'lemi li'l-Metbûat, Beyrut 1991.

....., **Meâni'l-Ahbâr**, Daru'l-Ma'rife Li't-Tabaati ve'n-Neşri, Beyrut 1983.

....., **el-İ'tikadât**, İsam Abdusseyyid (Thk), Merkez el-Abhas el-Akaidiyye.

....., **İkmâluddin ve Temamu'n-Ni'me Fi İsbati'r-Rac'a**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia'.

....., **Risaletu'l-İ'tikadât fi Dîni'l-İmâmiyye**, İsam Abdusseyyid (Thk), Daru'l-Mufid Littabaati ve'n-Neşri, Beyrut 1993.

el-KUMMÎ, Ebu Halef Sa'd b. Abdillâh el-Aş'ari el-Kummî, **el-Makalat ve'l-Firak**, Muhammet Cevvat Meşkûr (Thk), Tahran 1963.

el-KUMMÎ, Mirza Ebu'l-Kasım b. Muhammet Hasan el-Kummî, **Kavanînu'l-Usûl**, el-Mektebetu'sh-Şâmile Li'sh-Şîa.

....., **Tefsîru'l-Kummî**, Muessesetu Daru'l-Kitab, Kum ts.

el-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ansari el-Kurtubî, **el-CâmiuLiահkani'l-Kur'an**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut h.1408.

KUTLUAY, İbrahim, **İmâmiyye Şiası'na Göre Cerh ve Ta'dîl**, Rağbet, İstanbul 2012.

KUTLUAY, Yaşar, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara 1965.

KUZUDİŞLİ, Bekir, **Şia'da Hadis Rivayeti ve İsnad**, BSR Yayıncılık, İstanbul 2011.

KÜÇÜK, Raşit, **'İsnad'**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA, İstanbul 2001.

el-LAMERDÎ, Muhammet Zekeriyya el-Lamerdi, **Faslu'l-Hitâb fi Tahrîfi Kitâbi Rabbi'l-Erbâb**, alfeker.net, Kum 2007.

MA'RUF, Haşim Ma'ruf, **Dirasât fi'l-Hadîsi ve'l-Muhaddisîn**, Daru't-Taaruf Li'l-Matbûat, İkinci Baskı, Beyrut 1978.

el-MAKRÎZÎ, Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, **el-Hıtat el-Makriziyye**, Muhammed Zeynuhum ve Medihe eş-Şerkavî (thk), Mektebetu Medbuli, 1998.

el-MALİKÎ, es-Seyyit Sadık el-Maliki, **el-İsmetu Beyne'l-Mebdei'sh-Şîi ve'l-Mefader-Rivâi**, Daru'l-Fikr, alfeker.net

el-MÂMEKÂNÎ, eş-Şeyh Abdullah el-Mamekanî, **Tenkîhu'l-Mekâl fi İlmi'r-Ricâl**, Muhittin Mamekanî (Thk), Muessesetu Âl Beyt, Kum h.1389.

....., **Mikbâsu'l-Hidâye fi İlmi'd-Dirâye**, eş-Şeyh Muhammet Rıza el-Mamekani (Thk), Muessesetu Ali el-Beyt Lihiyai't-Turas, 1991.

el-MAVSİLÎ, Ebu Ya'la Ahmed b. Ali b. el-Musenna b. Yahya b. İsa b. Hilal et-Temîmî el-Mevsilî, **Musnedu Ebî Ya'la el-Mevsilî**, Daru'l-Me'mun Li't-Turas, Dimeşk h.1404.

el-MAZENDERANÎ, Muhammed Salih el-Mazenderani, **Şerhun Câmiun li'l-Kâfi**, Birinci Baskı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2000.

MEAŞÎ, Kemal Meaşi, **Fatimetu Beyne'n-Nubuvveti ve'l-İmâmeti**, Daru'l-Ulum, Beyrut ts. alfeker.net.

el-MECLİSÎ, Muhammet Bakır b. Muhammet Taki b. Maksud Ali, **Mirâtu'-Ukûl fi Şerhi Ahbâri'r-Rasûl**, el-Mektebetu's-Şamile li-Şia,

....., **Ricâlu'l-Meclisî**, Muessesetu el-A'lemi li'l-Mtbuat, Beyrut 1995.

İBRAHÎM Mustafa ve Diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vesît**, Mecmeu'l-Luğa el-Arabiyye bi'l-Kâhira, Dâru'd-Da've.

el-MELLAH, Mahmut el-Mellah, **el-Ârâ' es-Sarîha Libinâi Kavmiyyetin Sahîhatin**, Matbaatu Daru's-Selam, Bağdad ts.

MER'Î, Hüseyin Abdullah, **Munteha'l-Mekâl fi'd-Dirâye ve'r-Ricâl**, Muessesetu'l-Urvetu'l-Vuska, yy. 1996.

MESUD, Cubran, **er-Râid Mu'cemun Luğeviyyun Asrî**, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1992.

MESÛDÎ, Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mesûdî, **Murûcu'z-Zehebve Ma'dinu'l-Cevher**, Muhammet Muhiyuttin Abdulhamit (Thk), Daru'l-fıkr, ys.,h.1393.

....., **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Dâru Sa'b, Beyrut ts.

Mevkifu'l-Ulemai ve'l-Mufekkirin Mine's-Şiati el-İsna Aşeriyye,h.1429, www.alrased.net

MEVSİLÎ, el-Mevsilî, Ebu Ya'la Ahmed b. Ali et-Temîmî el-Mevsilî, **Musnedu Ebi Ya'la el-Mevsilî**, Hüseyin Selim Esed(Thk), Daru'l-Me'mun li't-Turasi, Dimeşk 1984.

MİR DAMAD, Muhammet Bakır el-Huseyni el-Mera'si el-Mir Damad, **er-Revâşihu's-Semâviyye**, Kum 1405.

MİRZA Abdullah Efendi el-İsfahanî, **Riyâdu'l-Ulemâ ve Hiyâdu'l-Fudalâ'**, Ahmet el-Hüseynî el-Eşkûrî (Thk) Matbaatu'l-Hiyâm, h.1401.

MİRZA Muhammed Bakır el-Mûsevî el-Havansârî el-İsbahânî, **Ravdtu'l-Cennât fi Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât**, ed-Daru'l-İslamiyye, Beyrut 1991.

el-MUALLİM, Muhammet Ali el-Muallim, **et-Takiyye fi Fıkhi Ehli'l-Beyt**, Matbaatu Behmen, h.1418.

el-MUALLİM, Muhsin el-Muallim, **en-Nasbu ve'n-Navâsib**, Daru'l-Hadi Li'n-Neşri ve'tevzii, Beyrut 1997.

el-MUBAREKFÛRÎ, Ubeydullah b. Muhammed Abdusselam el-Mubarekfûrî, **İdaretu'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'd-De'veti ve'l-İftâ'** (el-Camietu's-Selefiyye), Hindistan 1984.

el-MUFÎT, Ebu Abdillâh Muhammet b. el-Harisi Muhammet b. Nu'man (eş-Şeyh el-Mufid), **el-İfsâh fi'l-İmâme**, el-Mu'temer li's-Şeyh el-Mufid, Kum h.1413.

....., **el-İhtisâs**, el-Mu'temer li's-Şeyh el-Mufit, Kum h.1413.

....., **Evâilu'l-Makâlât fi'l-Mezâhibi ve'l-Muhtârât**, İbrahim el-Ansari ez-Zencani el-Huini (Thk), Merkezu'l-Ebhas el-Akaidiyye, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

....., **Mesaru's-Şia' Fi Muhtasari't-Târîh**, el-Mu'temeru'l-A'lemi Lielfiyyeti eş-Şeyh el-Mufit, el-Mehr h.1413.

....., **Tezvicu Ali Bintehu Min Ömere**, el-mu'temeru'l-Âlemî Lielfiyyeti eş-Şeyh el-Mufit, alfeker.net, Kum h.1413.

....., **el-İrşat**, Muessesetu'l-E'lemi, Üçüncü Baskı, Beyrut h.1399.

MUĞNİYE, Muhammet Cevat, **fi Zilali Nehci'l-Belâğa**, Daru'l-İlmi li'l-melayin, Beyrut 1979

....., **el-İsna Aşeriyye ve Ehli'l-Beyt**, Daru't-Teyyar el-Cedid, Beyrut h.1404.

....., **eş-Şia' Fi'l-Mîzân**, Daru't-Taaruf, Beyrut ts.

MUHAMMED HAMÎDULLAH, Muhammed Hamîdullah el-Hayder Âbâdî el-Hindî, **Mecmûatu'l-Vesâik es-Siyâsiyye**, Daru'n-Nefais, Altıncı Baskı, Beyrut h.1407.

MUHAMMED, Yasir Musa Bettih Muhammed, **Merviyât el-Îmâm Ca'fer es-Sâdık fi'l-Kutûbi et-Tisa' ve Sahîhi İbn-i Hibbân ve Mu'cemi't-Tabarânî es-Sağır**, (Yüksek Lisans Tezi) Camiatu Almanya Arap Dili Edebiyatı Bölümü, Mısır 2006.

MUHSİN EL-EMİN, **Âl-Ebîtalip**, Daru'l-Hadî, Beyrut 2002.

MUHSİN EMİN, Muhsin Emin, **A'yanu's-Şia**, Daru't-Taaruf, Beyrut 1986.

MUSLİM, Muslim b. el-Haccac b. Muslim el-Kuşeyrî, **Sahîh**, Nevevi şerhi ile beraber, Daru'd-Deyyan Litturas, Kahire h.1407.

....., **Sahîh**, Muhammed Fuad Abdulbaki (Thk), Daru İhyai't-Turasi el-Arabî, Beyrut ts.

MUSTAFA HİLMÎ, Mustafa Hilmi, **Nizâmu'l-Hilâfeti Beyne Ehl-i's-Sünneti ve's-Şiati**, Daru'd-Da've, el-İskenderiyye h.1408.

el-MUZAFFER, Muhammed el-Huseyn el-Muzaffer, **el-Îmamu's-Sâdık**, Daru'z-Zehra', Üçüncü Baskı, Beyrut h. 1397.

....., **Usûlu'l-Fıkhi'l-Mukâren**, Necef h.1382.

NÂSİRÂBÂDÎ, es-Seyyid Ali Muhammed el-Hindî, (ö. 1312/1895), **el-Cevheretu'l-azîze fî Şerhi'l-Vecîze**, (Muhammed el-Bereket ve Nimetullah el-Celîlî), (Resâilun fî dirâyei'l-hadis içinde) (haz. Ebu'l-Fadl Hâfiziyânî'l-Bâbü'lî) Dâru'l-Hadîs, Kum 1424/2003.

en-NÂÎNÎ, Mirza Muhammed Hüseyin el-Ğerevî, **Fevâidu'l-Usûl**, Muessesetu'n-Neşri el-İslâmî, h.1404.

en-NAŞÎ', Abdullah b. Muhammet en-Naşı' el-Ekber, **Mesâilu'l-İmâme ve Muktetafât Mine'l-Kitâbi'l-Evsat Fi'l-Makâlât**, Yûsuf Fan (Thk), el-Ma'hedu el-Elmani Li'l-Ebhasi eş-Şerkiyye, Beyrut 1971.

en-NECAŞÎ, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ali en-Necaşi, **Ricâlu'n-Necaşi**, Muhammet Cevvat en-Naşini (Thk), Daru'l-Azva Matbaası, Beyrut h.1408.

en-NEMÂZÎ, Ali, **Mustedreku Sefnetu'l-Bihar**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şîa.

NERÂKÎ, Ahmet b. Muhammet Mehdî, **Mustenedu's-Şîa**, Muessesetu Âl Beyt lihyai't-Turâsi (thk), Setare Matbaası, Kum h.1415.

en-NESAÎ, Ahmet b. Şuayp b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar en-Nesai, **Sunenu'n-Nesâi** (el-Mucteba), Daru'l-Fikr, Beyrut h.1348.

....., **Sunenu's-Suğrâ**, Mektebetu'l-Matbûat el-İslamiyye, Halep h.1406.

en-NEŞŞAR, Ali en-Neşşar, **Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi**, Daru'l-Mearif, Mısır 1977.

en-NEVEVÎ, Ebu Zekeriyya Mhiyddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, **et-Takrîb ve't-Teysîr Lima'rifeti Suneni'l-Beşîri ve'n-Nezîrifi Usûli'l-Hadîs**, Muhammed Osman el-Hişt (Thk), Daru'l-Kutub el-Arabî, Beyrut 1985.

....., **Şerhu Mukaddimeti Muslim**, Daru'd-Deyyan li'Turas, Kahire 1987.

NÎ'ME, Abdullah, **Ruhu't-Teşeyyu'**, Daru'l-Fikr el-Lubnani, Lübnan h.1405.

NÎSÂBÛRÎ, Abdullah b. Ali b. el-Cârûd en-Nîsâbûrî, **el-Muntekâ Mine's-Sunen el-Musnede**, Abdullah Ömer el-Barûd (Thk), Muessesetu el-Kutub es-Sekafiyye, Beyrut 1988.

en-NÎSÂBÛRÎ, Ebu Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Mustedrek Ala's-Sahîhayn**, Mustafa Abdulkadir Atâ (Thk), Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1990.

en-NÎSÂBÛRÎ, Ebubekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sulemî en-Nîsâbûrî, **Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu Sifati'r-Rabbi Azze ve Celle**, Abdulaziz b. İbrahim eş-Şehvan (thk), Mektebetu'r-Raşad, Riyad 1994,

en-NUBEHTÎ, Ebu Muhammet el-Hasan b.Musa en-Nubahti, **Firaku's-Şia'**, Daru'l-Azva', Beyruth.1404.

en-NÛRÎ, el-Mirza eş-Şeyh Hüseyin, **Hâtimetu'l-Mustedrek**, Muessesetu Âli'l-Beyt lihyai't-Turasi, Kum h.1415.

....., **Mustedreku'l-Vesâil**, el-Matbaatu el-İslamiyye, Tahran h.1384.

ÖMER, Ahmed Muhtar, **Mu'cemu'l-Luğa el-Arabiyye el-Muâsira**, Birinci Baskı, Alemu'l-kutub, Kahire 2008.

Öz, Mustafa, 'Şia', DİA, Ankara, 2010.

er-RAKB, Salih er-Rakb, **el-Veşia' fî Keşfi Kufri ve Şenia'ti's-Şia'**, İslam Üniversitesi, Dava Fakültesi, Medine h.1426.

er-RAVENDÎ, Kutbuddin er-Ravendî, **el-Harâic ve'l-Cerâih**, Muessesetu'l-İmam el-Mehdî (thk), Matbaatu'l-İlmiyye, Kum h.1409.

er-RÂZÎ, Ahmet b. Hamdan er-Râzi (İsmaili), **ez-Zîne Fi'l-Kelimi'l-İslâmiyye**, Abdullah es-Samerrai (Thk), Matbeatu'l-Hukume, Bağdat h.1392.

er-RÂZÎ, Fahrudin Muhammed b. Ömer er-Râzî, **İ'tikadâtu Fireki'l-Muslimîn ve'l-Muşrikin**, Mektebetu Kuliyat el-Ezheriyye, Kahire h.1398.

RÎŞEHRÎ, Muhammet, **Mîzanu'l-Hikme**, Daru'l-Hadis, Kum h.1416.

er-RUŞTÎ, Şeriatmedâr, Mevlâ Refi' b. Ali el-Cîlânî er-Ruşî, **Risaletun fî İlmi'd-Dirâye**, Seyyid Hasan el-Hüseynî âli'll-Muceddid eş-Şirâzî (thk.), Daru'l-Hadis, Kum 2003.

es-SA'DÎ, Ebu Habib, **el-Kâmûs'l-Fıkhiyye Luğeten ve İstilâhan**, Dru's-Sıddiki li'l-Ulûmi, Lübnan 2011.

es-SADR, Hasan es-Sadr, **Nihayetu'd-Diraye**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

....., **Nihâyetu'd-Dirâye fî Şerhi'r-Risâle el-Mevsûme bi'l-Vacîzeli'l-Behâi**, (nşr. Mâcid el-Garbâvî), yy, h.1413.

es-SADR, Mehammed Sadık es-Sadr, **Kitâbu'l-Ğaybeti'l-Kubrâ**, el-Mektenetu's-Şamile li's-Şia,

....., **Târîhu'l-Ğaybetu'l-Kubra**, Mektebetu'l-Elfeyn, Kuveyt h.1403.

es-SADÛK, Ebu Cafer Muhammet b. Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyhi el-Kummi, **el-Hisâl**, Cemaetu'l-Muderrisin Fi'l-Havzeti el-İlmiyye, Kum h.1403.

....., **İlelu's-Şerâi'**, Menşuratu el-Mektebeti'l-Hayderiyye, Necef h.1386.

....., **Men la Yahduruhu'l-Fekîh**, Müessesetu'n-Neşri el-İslami, Kum h.1413.

....., **el-İ'tikadât**, İsam b. Abdu's-Seyyit (Thk), Merkezu'l-Ephas el-Akaidiyye, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

....., **Uyûnnu Ahbâri'r-Ridâ**, Muessesetu el-A'lemî li'l-Metbuati, Beyrut 1948.

....., **İkmâluddîn ve İtmâmu'Ni'me**, el-Matbaatu'l-Hayderiyye, Necef h.1389.

es-SAFFAR, Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan b. el-Ferruh es-Saffar, **Basairu'd-Derecat**, Şariketu'l-A'lemi Li'l-Metbuat, Beyrut 2010.

SAHİBU'L-MEALİM, Cemaluttin İbn Mansur el-Hasan b. Zeynuttin eş-Şehit, **Muntaka'l-Ceman Fi'l-Ehadîs-i es-Sihâh ve'l-Hissân**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Kum h.1406.

SAİD İSMAİL, **Hakiketu'l-Hilâfi Beyne Ulemâi's-Şîa ve Cumhûri Ulemâi'l-Muslimîn**, en-Nedvetu'l-Alemiyye Li's-Şebabi'l-İslami, yy.h.1409.

es-SALUS, Ali b. Ahmed b. Ali es-Salus, **Maa İsna Aşeriyye Fi'l-Usûli ve'l-Furûi**, Daru'l-Fâdile, Riyad 2003.

SAMÎ ATA HASAN, **Abdullah b. Sebe el-Yehûdî el-Yemânî Beyne'l-Hakikati ve'l-Hayali**, Camiatu Ali'l-Beyt, el-Memleketu'l-Urduniyye el-Haşimiyye.

es-SANÂNÎ, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Hasani es-Sanânî, **Tevdîhu'l-Efkâr Limeânî Tenkîhi'l-Enzâr**, Salah b. Muhammed b. Uveyda (Thk), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyei, Beyrut 1997.

es-SEHÂVÎ, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed b. Ebibekr b. Osman b. Muhammed es-Sahâvi-î, **Fethu'l-Muğîs Bişerhi Elfiyyetu'l-Hadîs**, Th. Ali Hüseyin Ali, Mektebetu's-Sunne, Mısır h.1424.

SELMAN, eş-Şeyh Ahmet Selman, **Beraetu Nisâi'l-Enbiyâ' Mie'z-Zina Beyne't-Tahkiki ve't-Telfik**, Daru'l-Mahacceti'l-Beyza', alfeker.net, 2013.

es-SERRAC, Ebulabbas Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Mihran en-Nisâbûrî, **Hadîsu's-Serrac**, Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe b. Ramazan (thk), el-Farûk el-Hadîse li't-Tabaati ve'Neşri, 2004

SEYYÎT, Muhammed Seyyit, **Adâletu's-Sahâbe**, Daru'l-Mahacce el-Beyza', alfeker.net, Beyrut 2004.

es-SİND, Muhammed es-Sind, **Buhusun Fi Mebani İlmi'r-Rical**, Mektebetu Fedek, İran, Kum h.1426.

SUCÛDÎ, Muhammed Bakır Sucûdî, **Limaza Lem Yuzker İsmu Ali Fi'l-Kur'an**, www.aalburhan.coms.

es-SUPHANÎ, Cafer es-Suphani, **el-Mezahibu'l-İslamiyye**, Daru'l-Vela', Beyrut h.1426.

....., **et-Tekiyyetu Mevzuen ve Hukmen Fi'l-Kitabi ve's-Sunneti**, Daru Cevvadi'l-Eimme, Beyrut 2011.

....., **Kulliyatu Fi İlmi'r-Rical**, Muessesetu Neşri'l-İslami, Kum h.1425.

....., **Usulu'l-Hadis ve Ahkamuhu Fi İlmi'd-Diraye**, Daru Cevat el-Eimme, Beyrut h.1433.

....., **el-Hadîsu Beyne'r-Rivayeti ve'd-Diraye**, Muessesetu'l-İmam es-Sadık, Kum h.1419.

....., **el-Hadîsu'n-Nebevî**, Muessesetu el-İmam es-Sadık, Kum ts.

SUPHÎ ES-SALÎH, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, M, Yaşar Kandemir (Çev), İfâv Yayınları, İstanbul 2009.

es-SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebibekr Celaluddin es-Suyûtî, **Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribu'n-Nevevî**, Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Fariyabi (Thk), Daru Taybe.

....., **el-Hasaisu'l-Kubra**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1985.

eş-ŞAFÎÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbas b. Şafi' b. Abdulmuttalib b. Abdimenaf el-Kureşî, **er-Risale**, Ahmed Şakir (Thk), Mektebetu'l-Halebî, Mısır h.1358.

ŞAKÎR, Ahmed Muhammed Şakir, **el-Baisu'l-Hasis Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadis**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1983.

ŞEHÎDU'S-SANÎ, Zeynuttin b. Ali b. Ahmet el-Cubui el-Amili, **er-Riaye Fi İlmi'd-Diraye**, Abdu'l-Hüseyn Muhammet Ali Bakkal (Thk), Mektebetu Ayetullah el-Mer'eşî en-Necefi, Kumh.1408.

....., **Şerhu'l-Bidaye er-Ria'ye fi İlmi'd-Diraye**, Kum h.1408.

eş-ŞEHRÎSTANÎ, Muhammed b. Abdulkerim b. Ebibekir Ahmet eş-Şihristani, **el-Milel ve en-Nihal**, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut h.1413.

eş-ŞEKA, Mustafa eş-Şeka', **İslamun Bila Mezahip**, Mektebetu Mustafa el-Halebî, Mısır 1977.

eş-ŞÎBÎ, Kamil Mustafa eş-Şîbî, **es-Sıletu Beyne's-Şiati ve't-Tesevvufi**, Daru'l-Endelus, Beyrut 1982.

....., **el-Fikru's-Şii**, Mektebetu'n-Nahda, Metabi' Daru't-Tadamun, Bağdat h.1387.

eş-ŞİRÂZÎ, Ayetullah el-Uzma es-Seyyit Muhammet b. el-Mehdi el-Hüseyni eş-Şirâzî, **el-Fikhu Havle's-Sunneh el-Mutahhare**, Birinci Baskı, Daru'l-Ulum, Beyrut h.1414.

-, **Limaza Lem Yusarrah Bismi Ali Fi'l-Kur'ani'l-Kerimi?**, Muessesetu't-Tuka, Heyetu Huddami'l-Mehdi, Kuveyt 2010.
- eş-ŞİRÂZÎ, Hasan el-Hüseyni Al el-Muceddid eş-Şirâzî, **Nakzu Risaleti'l-Habli'l-Vesik Fi Nusreti's-Siddik li'l-Hafiz Celaluddin es-Suyûtî**, Merkezu'l-Abhas el-Akaidiyye, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.
- eş-ŞİRÂZÎ, Muhammed Tahir el-Kummi eş-Şirâzî, **Kitabu'l-Arbein**, Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.
- eş-ŞÎRÂZÎ, Nasır Mekarim, **el-Emsel Fi Tefsiri Allah el-Munezzel**, <http://www.makaremshirazi.org/books/arabic.htm>.
- et-TABATABAÎ, Muhammed Hüseyin et-Tabatabai, **İlmu'l-İmam**, Daru'l-Mahacce el-Beyza', alfeker.net, Beyrut h.1431.
-, **el-Mîzan Fi Tefsiri'l-Kur'an**, Muessesetu'l-A'lemî, İkinci Baskı, Beyrut 1973.
- et-TABERANÎ, Suleyman b. Ahmed Ebulkasım et-Tâberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebir**, Hamdî Abdulmecid es-Selefi (Thk), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1994.
- et-TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Tarihu'l-Umem ve'l-Muluki**, Muessesetu İzzuddin Li't-Tabaati ve'n-Neşrih.1405.
-, **Delailu'l-İmame**, Muessesetu el-A'lemi Li'l-Metbuat, Beyrut 1988.
- et-TABERÎ, Muhammed Cerir et-Taberî eş-Şîi, **el-Mustersit**, eş-Şeyh Ahmet el-Mahmûdî (thk), Muessesetu es-Sakafe el-İslamiyye, Kumh.1415.
-, **el-Mîzan fi Tefsîri'l-Kur'an**, Muessesetu'l-E'lemî, Beyrut 1973.
- et-TABRESÎ, Ebu Ali el-Fazl b. el-Hasan, **Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Menşûrat Nasır Hasr, Tahran ts.
-, **Mişkatu'l-Envar Fi Ğureri'l-Ahbar**, Daru'l-Hadis, alfeker.net, 1418.

et-TABRESÎ, Ebu Mansur Ahmet b. Ali b. Ebi Talip et-Tabresi, **el-İhticac**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.

et-TABRESÎ, Hüseyin b. Muhammet et-Takiy en-Nuri et-Tabresi, **Faslu'l-Hitap Fi İsbati Tahrifi Kitabı Rabbi'l-Erbab**, İran ts.

....., **Mustedreku'l-Vesail**, Muessesetu Al el-Beyt, Beyrut 1987.

et-TAHÂVÎ, Ebu Cfer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, **Şerhu Maani'l-Âsâr**, Muhammed Zührî en-Neccar, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hak (thk), Âlmu'l-kutub, Birinci Baskı, el-Medinetu'l-Munevvere 1994.

et-TAHHAN, Mahmut et-Tahhan, **Teyşîru Mustalahi'l-Hadis**, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1987.

et-TAHRANÎ, Ağa Berzek et-Tahrani, **ez-Zeriaİla Tasanifi's-Şia'**, Daru'l-Azva', Beyrut h.1403.

et-TAYALİSÎ, Ebu Davud Süleyman b. Davud et-Tayalisî, **Sunen**, Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (thk), Daru Hecer, Mısır 1999,

et-TİBRİZÎ, Muhammet Salih et-Tibrizi, **Buhusun Fi Mebani İlmi'r-Rical**, Mektebetu Fedek, Kum h.1426.

et-TİCANÎ, Mummet et-Ticani es-Semavi, **Summe İhtedeytu**, Muessesetu'l-Fecr, Lundra 1993.

et-TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrete, **el-Camu's-Sahih** (Sunen et-Tirmiz), Ahmed Muhammed Şakir Tahkiki, Daru'l-Kutup el-İlmiyye, Lübnan h.1408.

....., **Sunen**, Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki (thk.) Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır 1975.

al-TU'MA, Muhammed Hasan Al-Tu'ma, **Medinetu'l-Hüseyn**, Matbeatu Temmuz, Kerbela h.1392.

TUFFAHE, Ahmet Zekki Tuffahe, **Usulu'd-Din ve Furuuhu İnde's-Şia' el-İmamiyye**, Muessesetu el-A'lemi, Beyrut h.1391.

et-TURÂBÎ, Ali Ekber, **el-Mevsûatu'r-Ricâliyye el-Muyessere**, Muessesetu İmam es-Sadık, Kum h.1424.

et-TUREYHÎ, Fahruttin et-Tureyhi, **Mecmeu'l-Bahreyn**, Ahmet el-Hüseyni Tahkiki, Muessesetu'l-Vefa, Beyrut h.1403.

et-TÛSÎ, Ebu Cafer Muhammet b. el-Hasan et-Tûsî, **Tehzibu'l-Ahkâm Fi Şerhi el-Muknia**, Daru'l-Azva' Matbaası, Beyrut h.1412.

....., **Rical**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.

....., **el-İstibsar Fima Uhtulife Mine'l-Ahbar**, Hasan el-Musevi el-Hurasani (Thk.), Daru't-Taaruf Li'l-Matbuat, Tahran h.1390.

....., **Kitabu'l-Ğaybe**, Muessetu'l-Mearif el-İslamiyye, Kum h.1411.

....., **el-Emâli**, Daru's-Sekafeti, Kum h.1414.

....., **el-Hilaf**, Muessesetu'n-Neşri'l-İslamî, et-Tabiati Licamiati'l-Muderrisin, Kum h.1407.

....., **et-Tibyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Ahmed Habib Kasir el-Âmili (thk.) el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia.

....., **Tehzîbu'l-Ahkâm**, Daru't-Taaruf, Beyrut 1992.

....., **el-Fihrist**, Menşurat eş-Şerif Rıza, Kum ts.

....., **Kitabu'l-Emali**, Daru's-Sekafe, Tahranh.1381.

....., **İhtiyaru Ma'rifeti'r-Rical**, el-Mektebetu's-Şamile li's-Şia,

....., **Uddetu'l-usûl**, Muhammed Mehdi Necef (thk.) Zeylinde, Halil b. Gâzî el-Kazvînî, el-Haşıyetu'l-Haliliyye, Muessesetu âl-i Beyt, Kum ts.

-, **İhtiyaru Ma'rifeti'r-Rical**, Hasan el-Mustafavi (Thk.), Muessesetu Al el-Beyt Liahbari't-Turas, Tahran h. 1427.
- et-TUSTURÎ, eş-Şehit Nurullah et-Tusturi, **İhkaku'l-Hak**, el-Mektebetu's-Şamile Li's-Şia.
- USAL, Muhammed el-Usal, **eş-Şiatu'l-İsna Aşeryyye ve Menhecuhum fi't-Tefsiri**, Kahire'de Usulu'd-Da've Fakültesinde hazırladığı Doktora tezi, 1982.
- UYAR, Mazlum, **İmâmiyye Şîa'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik**, Kitap Matbaacılık, İstanbul 2000.
- ÜNALAN, Abdullah, **Şia'da Hadis Usûlü**, İşrak Yayınları, İstanbul 2008.
- el-YEMENÎ, Neşvan b. Sait el-Himyari el-Yemeni, **el-Huru'l-İn**, Kemal Mustafa tahkiki, Mektebetu el-Hanci, Kahire 1948.
- YÜCEL, Ahmet, **Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır**, İFAV yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2004.
- ez-ZAHİRÎ, Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelusi el-Kurtubi ez-Zahiri, **el-Muhalla Bilasar**, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.
- ez-ZAMEHŞERÎ, Ebulkasım Mahmut b. Amr b. Ahmed ez-Zamehşerî, **el-Keşşaf An Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil**, Daru'l-Kutub el-Arabî, Üçüncü Baskı, Beyrut h.1407.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzak el-Hüseyni ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus**, Menşurat Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut ts.
- ez-ZEHEBÎ Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehabî, **Siyeru'l-A'lam en-Nubela**, Şuyb el-Arnaut (Thk.), Muessesetu'r-Risale, h.1405.
-, **Mizanu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical**, Ali Muhammed Muavvid (Thk.), Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1995.

....., **el-Muntaka Min Minhaci Ehli'l-İ'tidali Muhtasarı Minhaci's-Sunneh**,
Th. Muhibbuddin el-Hatip, el-Mektebetu's-Şamile.

....., **Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyat el-Meşahîr ve'l-A'mal**, Ömer Abdusselam et-
Tedmûrî (thk), Daru'l-Kitab el-Arabî, Beyrut 1993.

ZERZÛR, Adnan Muhammed, **es-Sunnetu'n-Nebeviyye ve Ulûmuha Beyne Ehl-i's-
Sunneti ve's-Şiati'l-İmamiyye**, Daru'l-Â'lâm, Ürdün 2010.

ZEVVAD, eş-Şeyh Ali İsa ez-Zevvad, **Risaletun Fi Haber'd-Daifi ve Mevkifuna eş-
Şerî Minhu**, alfeker.net, 2006.

ZEYNUDDİN, Hasan b. Zeynuddin, **Mealimu'd-Din ve Melazu'l-Muctehidin**,
Muessesetu en-Neşr el-İslami, Kum ts